

Åsta Mari Aune

**«Det er ikke et språk som blir brukt
sånn åpenlyst hele tida, det er det
ikke»**

En sosiolingvistisk studie av skandoromani
og norske reisende

Masteroppgave i nordisk språkvitenskap

Trondheim, våren 2011

Innholdsfortegnelse

FORORD	4
1 INNLEDNING	7
1.1 OVERORDNA MÅLSETTING FOR AVHANDLINGEN.....	7
1.2 BAKGRUNN FOR AVHANDLINGEN	7
1.3 BEGREPER BRUKT I AVHANDLINGEN	9
1.4 AVHANDLINGENS OPPBYGNING	10
2 METODE	11
2.1 SKRIFTLIGE KILDER	11
2.2 KVALITATIV METODE.....	11
2.3 INTERVJUENE.....	12
2.3.1 Å skaffe informanter	12
2.3.2 Intervjusituasjonene	13
2.3.3 Formaliteter rundt intervjuene.....	13
2.3.4 Om informantene og anonymisering	14
2.3.5 I etterkant av intervjuene.....	14
2.3.5.1 Transkripsjon av intervjumaterialet	14
2.3.5.2 Sitatsjekk og redelighet.....	15
2.4 Å KOMME UTENFRA.....	16
3 DE REISENDE – EN NORSK NASJONAL MINORITET	19
3.1 ANKOMST TIL EUROPA OG SKANDINAVIA: DE FØRSTE NEDTEGNELSER.....	19
3.2 OPPHAVSTEORIER: HVOR KOM DE FØRSTE ROM(ANI)FOLK FRA?	21
3.2.1 De tidlige teoriene.....	21
3.2.2 Sundts teorier: storvandring og småvandring.....	22
3.2.3 Hovedteorier i dag	24
3.2.3.1 Indisk opphav og slektskap mellom romanifolket og romfolket	25
3.2.3.2 Karl XIIIs soldater.....	28
3.2.3.3. En sosial gruppe som utførte «tabuyrker»	29
3.2.4 Betyr språklig slektskap automatisk genetisk slektskap?	31
3.2.5 Hvilke teorier har de reisende selv?.....	32
3.2.6 Andre teorier	33
3.2.7 Opphavsteorier og kontroverser.....	33
3.3 DE REISENDES KULTUR.....	34
3.3.1 Tradisjonell kultur	34
3.3.2 Kulturen i dag	35
4 SKANDOROMANI – ET SKANDINAVISK MINORITETSSPRÅK	37
4.1 SKANDOROMANI – EN INTRODUKSJON.....	37
4.2 VARIETETER AV ROMANI – ET KORT OVERBLIKK.....	38
4.3 BLANDEDE SPRÅK.....	40
4.3.1 Hvordan oppstår sammenflettede språk?.....	42
4.4 PARAROMANI SOM SAMMENFLETTEDE SPRÅK.....	43
4.4.1 Hvordan har pararomani utviklet seg fra flekterte til sammenflettede varieteter?	44
4.4.2 Å klassifisere pararomani.....	46
4.4.3 Skandoromani som pararomani.....	48
4.5 SKANDOROMANI SOM MINORITETSSPRÅK	50
4.6 SKANDOROMANI SOM TRUET SPRÅK	52
4.6.1 Truede språk i et globalt perspektiv	52
4.6.2 Å klassifisere truede språk: ulike modeller.	52
4.7 SKANDOROMANI SOM HEMMELIG SPRÅK	55

5 DE REISENDE NORGE – ASSIMILERING, SÆROMSORG OG MINORITETSRETTIGHETER.	59
5.1 SPRÅK OG SAMFUNN.....	59
5.2 TIDLIGE REAKSJONER MOT ROMANIFOLKET	59
5.3 EILERT SUNDT (1817–1875).....	60
5.3.1 « <i>Fantefortegnelsen</i> ».....	60
5.3.2. <i>Arven etter Sundt</i>	60
5.4 ...DETTE LANDET, SOM DET STIGER FREM.....	61
5.4.1 <i>Industrialiseringens tidsalder, nasjonsbygging og nasjonalstater</i>	62
5.4.2 <i>Kort innblikk i rasetenkningens historie</i>	63
5.5 STARTEN PÅ EN SÆROMSORG.....	65
5.5.1 « <i>Berger du barna, berger du slekten</i> » – <i>Norsk misjon blant hjemløse</i>	65
5.5.1.1 Vergerådsløven – «Den gode barndom» i fokus.....	66
5.5.1.2 Bofasthet som ideal, fattigdom som kriminalitet: hjemstavnsrett og løsgjengerloven.....	67
5.5.2 <i>Misjonens barnehjem</i>	69
5.5.3 <i>Svanviken – Misjonens bosettingstiltak</i>	72
5.5.4 « <i>Ingen vask kan gjøre tateren hvit</i> » – <i>eugenikk i Norge</i>	74
5.5.5 <i>Motbilder: Misjonens ettermæle</i>	77
5.6 1990-TALLET: AVVIKLING AV SÆROMSORG OG ØKENDE FOKUS PÅ MINORITETSGRUPPERS RETTIGHETER	78
5.6.1 <i>Vendepunktet: slutten på særomsorgen</i>	78
5.6.2 <i>Økende organisering og mobilisering blant de reisende</i>	79
5.6.3 <i>Media, bøker, kultur og forskning</i>	79
5.6.4 <i>Offentlig politikk i endring</i>	81
5.6.4.1 Offentlig unnskyldning og kulturfremmende tiltak.....	81
5.6.4.2 Rammekonvensjonen.....	82
6 SKANDOROMANI I DAG – ETNOLINGVISTISK VITALITET	85
6.1 SKANDOROMANI I DAG.....	85
6.2 TEORETISK RAMMEVERK.....	85
6.3 DEN ETNOLINGVISTISKE VITALITETSMODELLEN	86
6.4 SKANDOROMANI OG ETNOLINGVISTISK VITALITET	88
6.4.1 <i>Status</i>	88
6.4.1.1 Sosiohistorisk status.....	88
6.4.1.2 Sosial status.....	90
6.4.1.3 Økonomisk status	92
6.4.1.4 Språklig status.....	92
6.4.1.4.1 Innad i gruppa.....	93
6.4.1.4.2 Utad i samfunnet.....	94
6.4.2 <i>Demografi</i>	95
6.4.2.1 Distribusjon.....	95
6.4.2.2 Antall.....	96
6.4.2.2.1 Absolutt antall.....	96
6.4.2.2.2 Fødselsrater	97
6.4.2.2.3 Blandede ekteskap	98
6.4.2.2.4 Emigrasjon og immigrasjon	98
6.4.3 <i>Institusjonell støtte</i>	99
6.4.3.1 Interesseorganisasjoner for norske reisende.....	100
6.4.3.2 Massemedia.....	101
6.4.3.2.1 Internett.....	101
6.4.3.3 Utdanning.....	103
6.4.3.4 Offentlige tjenester.....	104
6.4.3.5 Industri og arbeidsmarked.....	104
6.4.3.6 Religion.....	104
6.4.3.7 Kultur	105
6.4.4 <i>Andre faktorer som hemmer eller fremmer etnolingvistisk vitalitet</i>	106
6.4.4.1 Tette familiebånd.....	106
6.5 OPPSUMMERING.....	106
LITTERATURLISTE.....	109

VEDLEGG	119
VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV	119
VEDLEGG 2: SAMTYKKEERKLÆRING	121
VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE	122
VEDLEGG 4: SITATSJEKK	125
SAMMENDRAG	127

Forord

Først og fremst må jeg takke mine fantastiske informanter. Uten dere ville ikke denne avhandlingen blitt en realitet. Dere har bidratt med kunnskap, innsikt, refleksjoner og erfaringer. Dere har tatt imot meg med vennlighet og godt humør, og har tatt utfordringen om å bli intervjuet på strak arm. Samtidig må jeg også rette en takk til min(e) kontaktpersoner som har hjulpet meg å finne disse fremragende informantene.

Brit Mæhlum har vært veilederen min disse to årene, og har bidratt med oppmuntrende, detaljerte og konstruktive tilbakemeldinger i løpet av avhandlingsprosessen. Veiledningsmøtene og kommentarene underveis var absolutte høydepunkter i masterperioden, og jeg gikk alltid ut kontordøra ti kilo lettere enn da jeg kom inn. Brit fortjener også en spesiell takk for å ha fått meg til å velge sosiolingvistikk i utgangspunktet.

Takk til Stian Hårstad og Inger Johansen for diverse litteratur- og fagtips. Inger Johansen fortjener også en særskilt takk for hjelp og tips i forbindelse med metodekapitlet, samt for å ha delt sine erfaringer fra forskning i minoritetsmiljøer.

Takk til mine medmasterstudenter, og spesielt deltakerne på INLs sosiolingvistiske lesegruppe, for et godt miljø, både sosialt og faglig.

Takk til Rikke van Ommeren som påtok seg ubetalt deltidsjobb som forskningsassistenten min noen dager da det så ut til at alt ville gå i stå.

Takk til venner og familie som har befriende liten interesse for sosiolingvistiske avhandlinger.

Sist, men ikke minst, takk til Christian som tålmodig har språkvasket hele manuset og vært prøvekanin og diskusjonspartner for diverse klønete formuleringer og ulne avsnitt, og for å ha fått meg til å innse at livet kan være helt topp, selv når masterpsykosen er på sitt verste og man ikke tror man kommer i mål.

Trondheim, 27. april 2011

Åsta Mari Aune.

Og hvad er det, som har holdt taterne sammen, så de ikke i tidernes løb ganske ere smeltede sammen med de folk, de færdedes imellem, men endnu den dag idag så nogenlunde udgjøre et eget samfund? Det er dette rommani [sic]. Deri udtalte de første tater sin bevidsthed om, at de vare udlændinger i vore bygder, og denne bevidsthed gik med sproget og med de få traditioner, som knytte sig dertil, i arv fra slægt til slægt. Og ligesom dette sprog forbinder den følgende slægt med den foregående, således samler det også den dag idag [sic] alle individer til et hele. «Ascha dero rommanisæl?» - «Ehe!» Dette spørgsmål og dette svar, udvexlede mellem to ellers fremmede fanter der mødes på en landevei eller markedsplads, gjøre dem strax som til svorne fostbrødre, som følge fælles grundsætninger for tænke og handlemåde og uden videre gjøre fælles sag mod alle de bengeske buroar¹, de møde. (Sundt 1852)

---

¹ Jf. «djevelske bønder, bondejævler». *Bønder* brukes her som fellesbetegnelse for ikke-reisende.

1 Innledning

1.1 Overordna målsetting for avhandlingen

Denne masteravhandlingen har som mål å sette fokus på og å finne ny kunnskap om et minoritetsspråk og en minoritetskultur som regnes som svært truet og som fra før er viet forholdsvis få hyllemeter – nemlig språket og kulturen til de norske reisende. Språket det her er snakk om, er den skandinaviske varieteten av romani, i avhandlingen kalt *skandoromani*.

Målene for avhandlingen er flerfoldige. For det første har jeg som ambisjon å finne ut hvorvidt språket er i bruk i dag, i hvilken form det i så fall eksisterer og i hvilke sammenhenger det brukes. I tillegg vil jeg prøve å finne ut hvilke forhold som henholdsvis styrker og svekker språkets vitalitet, samt å si noe om forholdet mellom språk og identitet. Et språk eksisterer ikke i et vakuum, men må forstås ut fra den kulturen og det samfunnet det eksisterer i. Jeg vil derfor plassere skandoromani og bruk av skandoromani inn i en sosial og historisk kontekst og se på de reisendes historie i Norge; oppsummere hvilke ulike opphavsteorier som har hersket omkring deres herkomst; skissere opp assimilasjonspolitikken overfor de reisende som var rådende i løpet av mesteparten av 1900-tallet; se nærmere på hvilke sosiale og politiske endringer som har foregått fra 1980-tallet og utover, og forsøke å si noe om hvilke konsekvenser dette har fått for skandoromanis etnolingvistiske vitalitet.

1.2 Bakgrunn for avhandlingen

Norge blir ofte oppfattet som et tradisjonelt homogent samfunn med et 1:1-forhold mellom *folk* (nordmenn) og *nasjon* (Norge). Denne oppfatningen må imidlertid revurderes. Også i Norge har det funnes minoritetsgrupper gjennom store deler av historien; foruten samer (nordsamer, lulesamer og sørsamer), også kvener, skogfinner, romfolket² og romanifolket³. Det er sistnevnte gruppe, romanifolket, eller de reisende, som vil stå i fokus i min avhandling.

Både romfolket og de reisende har tradisjonelt snakket språket *romani*, et språk med røtter i India⁴. I Norge og Sverige har imidlertid romani vært under sterk påvirkning fra henholdsvis norsk og svensk, noe som har ført til varieteten skandoromani – et språk med leksikon, eller ordtilfang, fra romani og grammatikk fra skandinavisk, fortrinnsvis fra norsk og svensk. I både dagligtale og offisielle sammenhenger blir denne varieteten i Norge og Sverige omtalt som romani. Dette blir imidlertid problematisk når man retter blikket mot

---

² Jf. den gruppa som i dagligtale kalles/er blitt kalt «sigøynere».

³ Jf. den gruppa som i dagligtale kalles/er blitt kalt «tater».

⁴ Se punkt 3.2.3.1.

internasjonal romaniforskning. *Romani* blir der brukt som samlebegrep på alle varieteter av romani, både «rene» varieteter som har både leksikon og grammatikk fra romani, og «sammenflettede» varieteter som de(n) norske og svenske varietet(e). Jeg velger derfor å bruke betegnelsen *skandoromani* i avhandlingen min, da denne termen spesifiserer nøyaktig hvilken varietet det er snakk om, og i tillegg viser den skandinaviske innflytelsen på språket og framhever tilhørigheten til det skandinaviske samfunnet.

De reisende har i Norge vært underlagt en omfattende assimilasjonsprosess som blant annet har innbefattet fratakelse av barn og omsorgsrett, tvangssterilisering og tvangsinternering. Om dette er det skrevet mye (se bl.a. Bastrup og Sivertsen 1996, Hvinden 2000, Hazell 2002 og Halvorsen 2004). Selv om mye er dokumentert om undertrykkelsen av de reisende, er det likevel lite kjent hvilke konsekvenser dette har hatt for videreføringen av skandoromani i Norge, utover antakelser om at bruk av skandoromani i dagens samfunn er lav. I tillegg er det lite kjent hvordan språket framstår i dag, både når det gjelder utbredelse, videreføring til neste generasjon og i hvilke domener det brukes. Er det primært leksikalske enheter – altså ord fra romani – som blir flettet inn i en samtale som ellers går på norsk, eller kan man føre lengre samtaler utelukkende på skandoromani?

I løpet av de siste tiårene har vi fått en økende oppmerksomhet omkring temaer knyttet til minoritets–majoritets-forhold. Dette henger for en stor del sammen med globale trender i samfunnsutviklingen, som «interkontinentale migrasjonsbølger, økt etnolingvistisk bevissthet og mer generelt forhold som kan rubriseres under fellesnevneren ‘globalisering’» (Mæhlum 2007:125). I tråd med denne økte bevisstheten utarbeidet Europarådets ministerkomité *Det Europeiske Charter for regions- eller minoritetsspråk*⁵ i 1992 og *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter* i 1995⁶. Norge har ratifisert begge disse, og definert *samisk, kvensk, romani og romanes* som nasjonale minoritetsspråk og *jøder, kvener, skogfinner, romfolket og romanifolket/de reisende* som nasjonale minoriteter⁷ (St. prp. nr. 80 (1997–98); Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk 1992). Dette impliserer i prinsippet en økt anerkjennelse for disse nasjonale minoritetene, noe som antas å føre til bedre selvfølelse hos medlemmer av nasjonale minoriteter og til en statusheving av de nasjonale minoritetsspråkene. Imidlertid har ratifiseringen av Minoritetsspråkpakten og Rammekonvensjonen fått lite oppmerksomhet i den norske offentligheten, ikke minst i den

---

⁵ Denne vil videre bli omtalt som *Minoritetsspråkpakten*.

⁶ Denne vil videre bli omtalt som *Rammekonvensjonen*.

⁷ Samer er definert som urfolk og har dermed sterkere vern enn nasjonale minoriteter. Se punkt 5.6.4.2.

norske hverdagen, slik at det er usikkert hvorvidt en slik statusheving virkelig er oppnådd. Dette er noe jeg vil gjøre til et undertema i min avhandling.

1.3 Begreper brukt i avhandlingen

Det finnes neppe noen etniske grupper i Norge som har fått festet flere tilnavn til seg enn de reisende. Vi kan her skille mellom *utgruppenavn* brukt av storsamfunnet og *inngruppenavn* brukt av gruppa selv. Utgruppenavnene er gjerne lite rosende – til dels direkte forulempende – og inkluderer begreper som *fant*, *fark*, *fuss*, *fusse*, *splint*, *tater*, *tattare* og *omstreifer*, og – i engelskspråklig terminologi – *gypsy*. Flere av utgruppenavnene har en direkte nedsettende betydning: *Norsk ordbok* lister opp *røver* som spøkefull, nedsettende betydning av ordet *tater*. En *fark*, opplyser *Norske synonymer*, er uærlig, farer med bedrag, og er en bedrager eller en omstreifer. Videre er en *fuss* eller *fusse*, ifølge *Norsk riksmålsordbok*, en landstryker, en skitten, motbydelig person, eller rett og slett skrap eller rask.

Gruppa har også hatt en rekke ulike navn på seg selv, inngruppenavn som *reisende*, *tavring*, *dinglare*, *vandri(ar)*, *romanisæl*, *romani*, *romano* eller *romanifolk*⁸. Ordet *romani* som opptrer i de fire siste betegnelsene, er et adjektiv⁹ avledet av substantivet *řom*, som opprinnelig betydde «gift mann [av romanifolket]» (Hancock 2002:xix), men som også historisk har vært brukt som inngruppenavn. *Romani* kan, i tillegg til å betegne gruppa, også betegne språket deres. Som språknavn modifierer *romani* substantivet *čhib*, som betyr språk eller tunge, slik at *romani čhib* kan oversettes med «řomenes språk» eller, ganske enkelt, «på romani» (Matras 2002:1; Hazell 2002:8).

Det er likevel i hovedsak utgruppebegrepene som har blitt brukt i det norske storsamfunnet. Eilert Sundt (1852) snakket om de norske *fanter*, som han igjen delte opp i *sturvandringer* eller *tatere*, og *småvandringer* eller *skøyere* (mer om dette under punkt 2.2.2). Norsk misjon blant hjemløse foretrakk samlebegrepet *omstreifer*, som er en fellesbetegnelse for alle personer som reiste rundt uten fast bopel, uavhengig av etnisitet, og som foruten de reisende også omfattet ordinære loffere og løsgjengere. Begrepet *tater* er antakelig det begrepet som har hatt størst gjennomslagskraft i nyere tid. Begrepet har opprinnelig vært nøytralt, men har etter hvert blitt brukt i nedsettende betydning¹⁰. Til tross for en pågående kampanje innad i romanisamfunnet for å «ta taterbegrepet tilbake» (Halvorsen 2004:9, Gotaas 2007:11), har jeg likevel valgt å holde meg unna begrepet *tater* i avhandlingen, da det er et begrep som tradisjonelt har blitt brukt i nedsettende betydning og som også i dag kan

⁸ For en mer omfattende liste over betegnelser på reisende, se Hazell (2002:391-403).

⁹ I femininum singular.

¹⁰ Om bakgrunnen for begrepet *tater*, se punkt 3.2.1.

oppfattes som støtende av mange av de reisende. Der mine informanter selv har brukt begrepet *tater*, har jeg imidlertid valgt å la det stå.

I avhandlingen velger jeg i stedet å bruke to begreper, men med litt ulik betydning: *reisende* og *romanifolk*. Når jeg bruker begrepet *de reisende*, er det snakk om romanifolk i Norge og Sverige. Begrepet *romanifolk* bruker jeg som et samlebegrep for norske og svenske *reisende*, engelske *rom(a)nichals* og andre europeiske etniske minoriteter som selv betegner seg som romanifolk. Jeg vil i tillegg bruke begrepet *rom(ani)folk* i to tilfeller, dels der det dreier seg om rom- og romanifolkets antatte felles opphav (jf. punkt 2.2.3.1), dels der kildene er uklare på hvorvidt det dreier seg om romfolk eller romanifolk. Dette problemet gjelder særlig i tilknytning til eldre kilder. *Romfolk* vil jeg videre bruke om antatte etterkommere av rom(ani)folket med bakgrunn fra Romania, den gruppa som i dagligtale ofte har blitt omtalt som *sigøynere* (jf. punkt 2.2.3.1).

1.4 Avhandlingens oppbygning

Avhandlingen er inndelt i seks kapitler. I kapittel 1 gjør jeg rede for avhandlingens overordna mål, begreper brukt i avhandlingen og avhandlingens oppbygning. Kapittel 2 er metodekapitlet der jeg gjør rede for hvordan jeg har samlet inn kilder til avhandlingen, både skriftlige kilder og egenutførte forskingsintervjuer, og hvordan jeg har brukt disse videre, pluss visse teoretiske og etiske betraktninger som angår selve forskingsprosessen. Temaet for kapittel 3 er ulike opphavsteorier som har hersket rundt de reisendes herkomst, en historisk gjennomgang av tidlige observasjoner av rom(ani)folket i Europa, samt et lite innblikk i de reisendes kultur. Dette vil være vesentlig som grunnlag for de reisendes identitetsforståelse i dag. Kapittel 4 betrakter skandoromani fra ulike vinkler – som en skandinavisk varietet av romani, som et sammenflettet språk eller pararomani, som et skandinavisk minoritetsspråk og som et hemmelig språk, i tillegg til at jeg i dette kapitlet drøfter hvorvidt skandoromani bør betraktes som språk eller som gruppesjargong. Kapittel 5 tar for seg bakgrunnen til de reisendes *etnolingvistiske vitalitet* som gruppe i dag. Jeg vil her gå gjennom ulike aspekter ved Norges assimilasjonspolitik overfor minoriteter og sette dette i sammenheng med nasjonsbygging og raseteori. Til slutt i kapittel 5 vil jeg gjøre rede for det stemningsskiftet som har kommet i norsk minoritetspolitik de siste årene. I kapittel 6 vil jeg så se på de reisendes *etnolingvistiske vitalitet* og bruk av skandoromani i dag på bakgrunn av forholdene som er beskrevet i kapittel 5.

2 Metode

2.1 Skriftlige kilder

Mye av arbeidet jeg har lagt ned i avhandlingen har gått med til å finne relevante kilder som angår norske reisende og skandoromani, både norske og utenlandske, sette meg inn i disse og forsøke å kombinere dem i et slags enhetlig narrativ. Vinklinga og plassbruken i avhandlingen har uvilkårlig blitt formet av hvilke emner det har vært mulig for meg å oppdrive kilder om. Opphavsteorier og assimilasjonspolitikken rettet mot reisende har dermed blitt viet forholdsvis stor plass, mens andre, prinsipielt like viktige temaer, som (skando)romanis språkhistorie i Norden, de reisendes tradisjonelle kultur, eller perspektiver på svenske reisende og deres bruk av skandoromani kontra norske reisendes bruk av skandoromani, enten har blitt helt utelatt eller har fått tildelt mindre plass enn hva som kanskje var ønskelig.

Selv om jeg alltid har forsøkt å ha flere kilder å støtte meg på for i større grad å være sikker på at opplysningene stemmer, er det likevel enkelte kilder jeg har tillagt særlig vekt. Eilert Sundts arbeider om norske reisende og skandoromani var i sin tid banebrytende, og blir hyppig benyttet også i nyere studier av reisende og skandoromani. Min avhandling er i så måte intet unntak. I arbeidet med opphavsteorier i kapittel 3 har jeg hovedsakelig støttet meg på eldre arbeider, som Sundt (1852) og Etzler (1944), supplert med nyere studier, som Fraurud og Hyltenstam (1999) og Carling (2005). Kapittel 4, som omhandler ulike vinklinger på skandoromani som språk, er for det meste basert på Matras og Bakker (red.) (2003), som omhandler blandede språk generelt og delvis også pararomani spesielt. I gjennomgangen av den norske assimilasjonspolitikken overfor reisende i kapittel 5 har jeg hovedsakelig basert meg på Bastrup og Sivertsen (1996), Hvindens, Haaves, Pettersens og Sandviks bidrag i *Hvinden* (red.) (2000), samt Pettersens (1997, 1999) og Sandviks (1999) avhandlinger. Analysen i kapittel 6 er basert på Giles et al. (1977) sin modell for etnolingvistisk vitalitet. I selve analysen har jeg hatt stor praktisk hjelp av Mæhlums (2007:138–150) og Johansens (2006) gjennomgang av den etnolingvistiske vitaliteten til sørsamer i Trøndelag, samt Johansens (2009) gjennomgang av etnolingvistisk vitalitet blant sjøsamer i Manndalen i Nord-Troms.

2.2 Kvalitativ metode

Jeg har valgt å benytte meg av en utpreget kvalitativ forskningsmetode i det jeg har gjort av feltarbeid. Målet for feltarbeidet var å forsøke å få økt *innsikt* i og *forståelse* av de reisende

som minoritet og av bruken av skandoromani i Norge i dag, og mitt valg av metode har blitt styrt av denne målsettingen. Kvantitativ forskningsmetode legger vekt på størrelser som kan *kvantifiseres*, det vil si fenomeners *utbredelse, mengde og omfang*. Man streber her etter statistisk sett generaliserbare resultater, og benytter seg dermed av et relativt stort informantutvalg som er valgt ved statistisk baserte utvalgs-kriterier (Akselberg og Mæhlum 2003:74; Holme og Solvang 1996:73–77). Dette ville ikke vært praktisk gjennomførbart for min studie av norske reisende, da det ville være vanskelig eller umulig å foreta et tilfeldig utvalg av informanter. Jeg var heller ikke interessert i kvantifiserbare størrelser. Innen kvalitativ metode i språkvitenskapen er målet imidlertid å «oppnå en dypere innsikt og forståelse av sammenhengene mellom språk og de konkrete individene som bruker språket» (Akselberg og Mæhlum 2003:75). I motsetning til kvantitative undersøkelser, som streber etter det *generelle*, ser kvalitative undersøkelser mot det *spesielle*. En kvalitativ studie er normalt sterkt *individorientert* og har som regel *få* informanter, og resultatene en kommer fram til, er dermed ikke statistisk sett generaliserbare. Der kvantitative undersøkelser har få opplysninger om mange undersøkelsesenheter, har kvalitative undersøkelser derimot mange opplysninger om få undersøkelsesenheter. Kunnskapen som kommer fram, vil likevel være teoretisk interessant og dermed ha prinsipiell interesse utover de individene som faktisk er undersøkt, siden undersøkelsen synliggjør hvilke mekanismer som kan være bestemmende for enkeltmenneskers atferd (Akselberg og Mæhlum 2003:75; Holme og Solvang 1996:73–77).

2.3 Intervjuene

2.3.1 Å skaffe informanter

Jeg har intervjuet tre reisende i forbindelse med denne avhandlingen. Dette avviker noe fra den opprinnelige planen, som var å intervju fem til sju informanter. Dette viste seg imidlertid av praktiske årsaker å være vanskelig å gjennomføre. Jeg manglet i utgangspunktet et kontaktnettverk, noe som gjorde det vanskeligere å finne potensielle informanter. De potensielle informantene jeg etter hvert ble tipset om, bodde svært spredt, både i Norge og i Sverige, og med et minimalt, i utgangspunktet selvfinansiert, reisebudsjett, lot det seg ikke gjøre å gjennomføre alle disse intervjuene. Noen av de potensielle informantene jeg ble tipset om, klarte jeg heller ikke å få kontakt med, av ulike årsaker.

Mine informanter ble funnet via «en venn av en venn av en venn»-prinsippet. Siden mine mellomledd var informert helt eller delvis om min målsetting for intervjuet, er det naturlig å tro at jeg har endt opp med informanter som er over gjennomsnittet opptatt av språk

generelt og mer spesifikt, det å bevare de reisendes språk og kultur spesielt, noe som kan ha påvirket mine konklusjoner i kapittel 6.

2.3.2 Intervjusituasjonene

Intervjuene foregikk delvis på tomannshånd, delvis var det en annen person i rommet som ikke deltok i intervjuet. Det er vanskelig å si om tilstedeværelsen av en annen person i rommet hadde noen betydning for intervjuet. På den ene siden kan informanten ha følt seg tryggere med denne personen til stede, på den andre siden kan det ha gjort intervjusituasjonen mindre fortrolig eller intim. Jeg opplevde det imidlertid ikke som noen restriksjon på samtalen og tror det har vært av minimal betydning for intervjuet.

I ett tilfelle kom informanten til Trondheim, i de to andre tilfellene dro jeg dit informanten oppholdt seg. Ett av intervjuene foregikk hjemme hos informanten, de to andre foregikk i en mer formell setting, på kontor eller i liknende lokaler. Intervjuene varte mellom én og tre timer. I alle intervjuene benyttet jeg diktafon. Informantene var på forhånd innforstått med dette¹¹ og hadde i hovedsak ingen innvendinger. Diktafonen lot meg opptre friere i selve intervjuet, siden jeg slapp å bekymre meg om å ta gode, nøyaktige, og helst ordrette notater, og heller kunne konsentrere meg mer om samtalen og samtalepartneren. Jeg benyttet meg av en tematisk organisert intervjuguide¹² under intervjuet, men lot delvis informantene styre samtalen og snakke fritt. Intervjuguiden har dermed hovedsakelig hatt funksjon som sjekklister, for at jeg skulle være sikker på at jeg hadde fått alle opplysninger jeg var ute etter.

2.3.3 Formaliteter rundt intervjuene

I forkant av intervjuene utarbeidet jeg et informasjonsskriv¹³ som ble utdelt til alle informantene helt i starten av intervjuet, og som jeg delvis gjennomgikk med informanten. På informasjonsskrivet informerte jeg kort om målet for prosjektet, samt hva deltakelse i prosjektet innebar, både under selve intervjuet og i ettertid. Her ble det blant annet presisert at intervjuene ble tatt opp på bånd, samt at alle opplysninger ville bli anonymisert. Jeg utarbeidet også en samtykkeerklæring som mine informanter underskrev.¹⁴ Dette gjorde jeg for å styrke tilliten mellom meg og informantene og for å styrke både min troverdighet og informantenes rettigheter i tilfelle det ville oppstå uoverensstemmelser.¹⁵

---

¹¹ Se vedlegg 1 for informasjonsskriv og vedlegg 2 for samtykkeerklæring.

¹² Se vedlegg 3 for intervjuguide.

¹³ Se vedlegg 1.

¹⁴ Se vedlegg 2.

¹⁵ Takk til Inger Johansen for tips om og hjelp med dette.

2.3.4 Om informantene og anonymisering

Tre informanter er på ingen måte noe uoversiktlig utvalg som sikrer hver enkelt informant en viss grad av anonymitet ved å gi dem muligheten til å forsvinne i massen. Det er derimot et svært gjennomiktig utvalg, og det er derfor vanskelig å beskrive informantene og samtidig ivareta anonymitetshensynet. Jeg hadde i utgangspunktet tenkt å knytte informantenes utsagn til en røft estimert aldersangivelse (informant født rundt 1940, informant født på 1940-tallet, eller liknende.), men med så få informanter ville det fort bli gjennomiktig. Jeg vil derfor bare knytte utsagnene til informantene ved gjennomgående å referere til informantene som henholdsvis *informant A*, *informant B* og *informant C*. Dette har jeg gjort for at det skal gå klart fram hvorvidt ulike utsagn kommer fra samme informant eller ikke, noe som gjør det mer oversiktlig i tilfeller der sitater fra ulike informanter står like etter hverandre.

Det er viktig for meg at informantene ikke skal oppleve noen ulempe ved å ha blitt intervjuet. Med en så liten og gjennomiktig gruppe som norske reisende utgjør, kan selv minimalt med opplysninger, som alder eller bosted, bidra til å identifisere informantene. Mitt valg av anonymiserte utsagn er i tråd med avveielser gjort i bl.a. Sandvik (1999) og Johansen (2006).

Generelt om informantene kan jeg si at utvalget består av både kvinner og menn. De er alle født mellom 1940 og 1990 og er bosatt på ulike kanter av landet. Ingen av informantene har vært under Misjonens omsorg. Noen av mine informanter har egne barn og endog barnebarn, mens andre ikke var etablert med familie da jeg intervjuet dem. Noen av mine informanter er involvert i eller tilknyttet interesseorganisasjoner for reisende, mens andre ikke er det. Alle mine informanter oppgir selv at de behersker skandoromani.

2.3.5 I etterkant av intervjuene

2.3.5.1 Transkripsjon av intervjumaterialet

I etterkant har intervjuene blitt transkribert ut fra diktafonopptakene. Transkribering vil aldri være en ukomplisert prosess. I en transkripsjon blir «samtalen mellom to mennesker som er fysisk til stede, abstrahert og fiksert i skriftlig form» (Kvale og Brinkmann 2009:186). En transkripsjon vil være en reduksjon av en fysisk samtale i den forstand at kontekstuelle virkemidler som kroppsspråk og intonasjon utgår. Utsagnene vil dermed miste nyanser. Når man i ettertid kun leser utsagnene, er det vanskelig å oppfatte i hvilken ånd de ble uttalt, eksempelvis om informanten har sagt dette i en vennlig, en avvisende eller en spøkefull tone, eller om informanten har virket engasjert eller nølende i sine svar. Det vil også være risikabelt

å tolke slik ekstralingvistisk informasjon utelukkende ut fra lydopptak. Jeg har dermed bare indikert *latter* som eneste kontekstuelle ekstraopplysning i mine transkripsjoner.

Størsteparten av intervjuene er transkribert fullt ut, også deler det i utgangspunktet ikke har vært aktuelt å ha med i avhandlingen. Dette har vært arbeidskrevende, men har gitt meg større oversikt over og innsikt i intervjumaterialet, noe jeg ikke tror jeg ville ha oppnådd selv ved gjentatte gjennomlyttinger.

Jeg har benyttet normalortografi i transkriberingen, men har likevel forsøkt å transkribere utsagnene så ordrett og så nært opp til informantens naturlige talestil som mulig. Likevel har jeg kuttet ut en del småord (som «eh», «hm», «da», «ikke sant», etc.). Denne typen småord er særegent for spontant, muntlig språk, og kan fort virke som unødvendig støy i skriftlig form. Slike språklige særegenheter kan også fort bidra til å identifisere informantene for folk som kjenner dem. Mitt valg om å bruke normalortografi har også bidratt til å redusere dialektale trekk som kan medvirke til å identifisere informantene. I noen tilfeller er deler av setninger eller større deler av samtalen utelatt, enten fordi de utelatte delene ikke har noe med temaet å gjøre, eller fordi de utelatte detaljene kan bidra til å identifisere informanten. Jeg har ofte også valgt å utelate mine spørsmål samt innslag i intervjusamtalen som ikke var knyttet til temaet som var diskutert eller som inneholdt opplysninger som kan bidra til å identifisere informanten. Dette har jeg markert med [...]. Der mine spørsmål er inkludert, er de markert med skarpe klammer: []

Ord på skandoromani er stavet slik de er gjort i Ludvig Karlsens (1993) ordliste. Der jeg ikke har funnet den aktuelle formen av ordet i ordlista, har jeg stavet det så lydrett som mulig, og forsøkt å konsultere den aktuelle informanten om stavemåten i ettertid.

2.3.5.2 Sitatsjekk og redelighet

Sitater jeg har valgt å bruke i avhandlingen er oversendt til den aktuelle informanten for sitatsjekk¹⁶. Ingen andre deler enn de utvalgte sitatene har blitt sendt. Dette er noe jeg har forpliktet meg til gjennom informasjonsskrivet og også inngått muntlig avtale om med samtlige informanter. Dette har jeg gjort for å forsikre meg om at jeg har gjengitt informantene korrekt, samt for å sikre at jeg ikke gjengir opplysninger de ikke samtykker til. Der jeg kun *indirekte* har referert til opplysninger jeg har fått i intervju, uten direkte sitat (jf. «noen av mine informanter opplyser at...»), har jeg ikke sendt dette til sitatsjekk, da dette ikke kan spores tilbake til informanten på samme måte som direkte sitat. I ett tilfelle valgte informanten å justere og presisere noen av formuleringene sine, mens mesteparten fikk stå

---

¹⁶ Se vedlegg 4 for informasjonsskriv vedrørende sitatsjekk som ble sendt ut sammen med det utvalgte sitatene.

uredigert. De to andre informantene kom ikke med noen innvendinger, og deres sitater ble dermed stående uendret.

2.4 Å komme utenfra

Både det å forske i og på samfunn man selv er en del av og kjenner fra innsida, og det å forske på samfunn man selv verken har tilhørighet eller innsider-kjennskap til, vil uvilkårlig føre med seg et sett av fordeler og ulemper. Johansen (2009:24–25) beskriver godt fordelene og ulempene ved å forske i eget samfunn. På plussiden medfører det økt innsikt i lokale forhold, kjennskap til særlige problemstillinger knyttet til det aktuelle samfunnet, samt hvilke kulturelle koder man skal forholde seg til. Man vil ha muligheten til å trekke veksler på egne erfaringer og på den måten også kunne bruke seg selv som informant. Som en del av det utforskete samfunnet vil man i utgangspunktet ha et kontaktnettverk. Det vil dermed kunne være lettere å skaffe informanter og informantene vil kanskje ha lettere for å åpne seg og snakke om personlige, følelsesladete ting med en som selv er fra stedet, og som man kanskje kjenner fra før. På den andre siden finnes risikoen for det Johansen (2009:25) betegner som «kulturell nærsynthet», som for eksempel å overse vesentlige sider ved samfunnet man forsker på og for å projisere sine egne erfaringer og meninger over på informantene.

Når man, som meg, forsker på *andres* samfunn dukker et annet sett problemstillinger opp, både rent praktiske problemstillinger og mer prinsipielle. Mangel på et kontaktnettverk i det aktuelle samfunnet gjør det vanskelig å foreta en selvstendig, strategisk utvelgelse av potensielle informanter (jf. punkt 2.3.1), og man blir i stedet henvist til sine kontaktpersoners vurderinger av hvem som egner seg som mulige informanter til prosjektet. Forskerens agenda for utvalg av informanter – strategisk utvelgelse som representerer de viktigste synspunktene innad i samfunnet – kan her risikere å havne i bakgrunnen til fordel for kontaktpersonens egen agenda. Dersom det aktuelle samfunnet preges av splittelse i prinsipielle spørsmål, vil kontaktpersonene her ha rik mulighet til å flagge sin egen agenda ved å begrense utvalget av informanter til personer som deler kontaktpersonens synsvinkler. Selv om jeg ikke tror min(e) kontaktperson(er) har manipulert utvalget av potensielle informanter på noe vis, har jeg likevel opplevd mangelen på *oversikt* og *kontroll* over selve utvelgelsesprosessen som en klar metodologisk hemske, da jeg selv ikke har hatt fullstendig oversikt over utvelgelsesprosessen.

På det mer prinsipielle planet er det også forskningsetiske problemstillinger knyttet til det å komme *utenfra* i en forskningssituasjon. Som forsker er jeg ansvarlig for å fortolke og formidle mine informanters synsvinkler, meninger og opplysninger. Samtidig er informantene mine mennesker jeg ikke kjenner fra før, og mitt bekjentskap med dem begrenser seg i

hovedsak til den tida jeg har tilbrakt i intervjusamtale med dem, det vil si mellom én og tre timer. Det er dermed på ingen måte gitt at jeg er i stand til å forstå dem og fortolke de utsagnene de kommer med, korrekt, eller at jeg som forsker «forstår disse menneskene bedre enn de forstår seg selv» (Johansen 2009:22). Min tolkning av informantenes utsagn kan dermed komme til å skille seg fra deres intenderte budskap. Eksempelvis kan min utvelgelse av relevante sitater, der jeg tar sitatene ut av sin kontekst i samtalen, sette større fokus på enkeltuttalelser enn hva som var ment i samtalen, selv om jeg håper at mitt valg om å innvilge sitatsjekk (jf. punkt 2.3.5.2) har bidratt til å regulere dette.

Spesielt paradoksalt kan det synes å være å skulle forske på et minoritetssamfunn som historisk sett har stått i et sosialt og politisk underlegent forhold til det majoritetssamfunnet man selv tilhører, og som også har blitt utsatt for direkte overgrep av majoriteten. De reisende har i løpet av sine 500 år på norsk jord blitt utsatt for vidtgående overgrep i regi av det norske storsamfunnet (jf. kapittel 5); overgrep som i løpet av 1900-tallet har inkludert sterilisering, fratakelse av barn og internering med *kulturell avprogrammering* som uttalt mål, en praksis som vedvarte til midten av 1980-tallet. Selv om norske myndigheter i ettertid har tatt avstand fra og beklaget disse overgrepene, tar det tid før gamle sår leges. Mange reisende betrakter også i dag storsamfunnet med inngrodd skepsis. Blant mine informanter uttrykker flere at både det grunnleggende *tillitsforholdet* og den grunnleggende *forståelsen* mangler i kontakt med ikke-reisende, og at de ikke føler seg helt vel sammen med ikke-reisende:

[...] for meg er det veldig unaturlig å omgås folk som ikke er reisende, for jeg blir veldig dårlig... Jeg blir veldig deprimeret av det, (*ler*), for å si det sånn. Så for meg er det mest ideelt å omgås reisende.

[For da er du mest deg sjøl?]

(*ler*) Ja, det er *det*. Man har liksom det samme utgangspunktet òg da, at man forstår hverandre. Det er mye enklere, ikke sant. Ja.

(Informant A)

Det er sånn at... Sånn som livet mitt har vist *meg*, da, og i nær kontakt med ikke-tater – bønder som vi kaller dem –, så har jeg *veldig* bestemt mening på det at vi er veldig ulike.

[Hvilke punkter mener du at det er...?]

Det er *forståelsen*. Det er på det mentale... hva skal jeg kalle det... oppfattelsen. Vi forstår ulikt, og det kan by på problemer.

[Hva er det som kan by på størst problemer?]

Nei, at vi ... liksom... vi ser jo veldig ulikt på forskjellige ting. Og i hvert fall i sånne litt tyngre saker. Og jeg har ikke problemer med å omgås bønder da, som jeg sier, og jeg har ingen problemer med å prate med dem, men jeg merker at...

[Det blir avstand?]

Det er noe... Jeg kaller det... Ikke for å... Jeg må jo bare si det sånn som jeg *føler*: Det blir noe som mangler. Det er noe som mangler. For når jeg prater med mine egne, som er tater, så

prater jeg annerledes. Da går praten mye lettere og vi har felles forståelse *nok*, vi ser... Det er så *mye*, da.

[Dere har mer felles utgangspunkt?]

Ja.

[Så du slipper liksom å...]

Ja, forklare. Ja, absolutt. Men det er jo sånn i andre ting, òg, dét, i andre samfunnslag, òg. Folk som har samme oppvekstvilkår... så det blir jo på en måte skille der òg. Om du går godt i lag, så er det noe som mangler *der* òg, kan være, tror jeg. Jeg bare *tror* det, da.

[...]

Og *sånn* er det veldig utprega med tater, da, og bønder. Vi ser at «nei, det stemmer liksom ikke helt». Men det er ikke noe *problem*, altså, sånn.

[...]

[Det går] veldig mye på den mistilliten som vi har til storsamfunnet. Den preger oss i vårt forhold til folk fra storsamfunnet. Den preger oss veldig. Og der kommer jo også noe... blir ei sånn sperre – «Skal jeg stole på deg, eller skal jeg ikke» – og da har jeg følehorn ute.

(Informant C)

Som ikke-reisende forsker har jeg måttet forholde meg til denne uttalte *avstanden* og *mistilliten* overfor det storsamfunnet jeg selv er en del av, og har også vært bevisst på dette når jeg har utformet informasjonsskriv og tilbudt sitatsjekk. Jeg må her understreke at jeg ikke har blitt behandlet med noe annet enn respekt og vennlighet av mine informanter, og at vi, i alle fall slik jeg har opplevd det, har hatt en god tone oss imellom. Jeg er beæret og ydmyk over å ha blitt vist tillit nok til å videreformidle deres synspunkter og opplysninger og håper jeg har vist meg tilliten verdig.

3 De reisende – en norsk nasjonal minoritet

I dette kapitlet vil jeg sette fokus på de reisende som ei etnisk gruppe med lange røtter i Norge. I den sammenheng vil jeg først fokusere på de reisendes historie sett fra Europa. Her gjør jeg rede for de første europeiske nedtegnelser som berører de reisendes antatte forfedre – rom(ani)folkets ferd gjennom Europa, og følger ferden mot Norge. Deretter går jeg nærmere inn på ulike teorier som har hersket rundt de reisendes etniske opphav, før jeg til slutt trekker fram særlige aspekter ved de reisendes tradisjonelle kultur.

3.1 Ankomst til Europa og Skandinavia: de første nedtegnelser

De første sikre nedtegnede observasjoner av rom(ani)folket i Europa stammer fra Kreta i 1322, selv om det kanskje finnes belegg fra Hellas alt i 1100 (se bl.a. Hazell 2002:55; Thesleff 1904:4). I øvrige deler av Europa finner vi observasjoner fra 1400-tallet og utover (bl.a. Thesleff 1904:4–5; Carling 2005:15), deriblant i Tyskland fra 1407, i Frankrike fra 1419, i Wales fra 1430, i England fra 1440 og i Skottland fra 1505 (Hazell 2002:55).

Den første skandinaviske observasjonen stammer fra 1505 i Danmark, da en gruppe reisende anført av «grefve Antonius Gagino af lilla Egypten¹⁷» nådde København med et skip fra Skottland (Wegener 1852:52, gjengitt i bl.a. Etzler 1944:46). Med seg hadde de et anbefalingsbrev fra den skotske kongen, Kong James IV, til hans onkel, den danske kong Hans. I brevet opplyses det at følget har oppholdt seg i Skottland i lengre tid og har oppført seg fredelig. Gagino hevdet selv at han og følget hans hadde blitt utsendt på pilegrimsferd gjennom det kristne Europa av den apostoliske pave stolen¹⁸ (Bastrup og Sivertsen 1996: 31–32; Hazell 2002:56).

I Sverige kan romani med sikkerhet sies å ha vært i bruk fra 1500-tallet (Fraurud og Hyltenstam 1999:268). Eldre litteratur fra 1700-tallet (Bjørckman 1730, Rabenius 1791, gjengitt i Etzler 1944:13) gjør antakelser om at rom(ani)folket kan ha hatt tilhold i Sverige så tidlig som på 1300-tallet, men de siterte kildene har med overveiende sannsynlighet hatt andre omreisende grupper for øye (Etzler 1944:13f; Fraurud og Hyltenstam 1999:268). De første sikre nedtegnelsene om rom(ani)folket fra Sverige stammer fra 1512, da to kilder,

---

¹⁷ Lille Egypt antas å være en betegnelse for halvøya Peloponnes i det sørlige Hellas, der rom(ani)folket antas å ha oppholdt seg i lengre tid, jf. andelen greske ord i romani (Starkie 1957:150; Etzler 1944:29).

¹⁸ Dette er et begrep for den romerske kirkeadministrasjonen (apostolisk stol 2010)

antatt uavhengig av hverandre, nevner ankomsten av et fremmed folk. I *Stockholms stads tänkebok* nevnes den 29. september 1512:

Die Sancto Michaelis archangeli¹⁹ komme the tatra hith i byn, hulke som sades ware aff Klene Egiffi land. The hade theris hustrur och barn met them och somlige hade spenebarn. The lage i Sancti Laurentii gillestughe och wore wedx XXX²⁰ par. Theris hoffuitsman het her Anthonius, en greffue met sine greffwynne. (Sisert i Etzler 1944:44)

Igjen blir en grev Antonius nevnt, og sannsynligvis dreier det seg om det samme følget som ankom København sju år tidligere. I Olavus Petris *En Svensk Cröneka* berettes det: «Samma åår her Steen²¹ war höffuitzman worden kom en part aff thet folket som fara om kring ifrå thet ena landet til thet andra, them man kallar Tatare, hijt i landet och til Stocholm [sic], förra hadhe the aldrigh her warit» (Petri 1917:272). Utover 1500-tallet blir rom(ani)folket videre nevnt i ulike kilder fra ulike deler av Sverige, fra Småland og Västergötland i sør til Norrland i nord (Thesleff 1904:12).

Vi må anta at også Norge blir nådd på denne tida, men her er kildene stumme. Norge var på denne tida underlagt Danmark og ble styrt fra København. Vårt byråkrati var dermed ikke like utbygd og like velfungerende som i våre naboland, og muligheten for å registrere fremmede mennesker på gjennomreise var derfor dårligere (Gotaas 2007:29). Fra 1540-årene er det nevnt at ei gruppe rom(ani)folk fra Storbritannia ble utvist og besluttet transportert til Norge med fraktbåt. Det samme skjedde med skotske reisende mellom 1540 og 1560 (Gotaas 2007:31). Derimot er det ikke kjent hva som skjedde da de reisende kom til Norge, hvorvidt de ble nektet adgang til riket eller fikk fritt leide.

Våre eneste kilder for Norge er lovttekster om bortvisninger fra riket. I 1536 krevde den dansk-norske kong Christian III at alle rom(ani)folk skulle forvises fra det dansk-norske riket (Minken 2009; Schlüter 1993:71). Dette ble gjentatt av kong Frederik 2. i 1561. I 1584 kom den første forordningen som gjaldt utelukkende for Norge (Minken 2009). Innvandringen til Norge må ha foregått ei tid forut for denne befalingen, men en mer nøyaktig tidfesting er ikke å finne.

Finland ble ikke nådd før mot slutten av 1500-tallet. De første finske rom(ani)folk antas å ha tilhørt samme innvandringsbølge som de første rom(ani)følgene i Norge, Sverige og Danmark, og har nådd Finland via opphold i Sverige (Thesleff 1904:14–15).

---

¹⁹ Jf. Mikkelsmess, 29. september. (Den norske kirke 2011).

²⁰ For ordens skyld: XXX er her romertall som tilsvarer 30, ikke angivelse av et ukjent tresifret tall.

²¹ Her menes Sten Svantesson Sture d.y., riksforsander i Sverige i perioden 1512–1520, jf. Etzler (1944:44) og Salvesen (u.å).

Et halvt millennium seinere er det vanskelig, for ikke å si umulig, å avgjøre om disse følgene eller enkeltpersonene som er registrert her, er det biologiske opphavet til dagens reisende eller romanifolk. Nedenfor skal vi se på noen av de ulike opphavsteoriene som har hersket fram til i dag.

3.2 Opphavsteorier: Hvor kom de første rom(ani)folk fra?

3.2.1 De tidlige teoriene

I sin *Beretning om fante- eller landstrygerfolket i Norge* gjør Eilert Sundt rede for de til da herskende teorier om det norske romanifolkets opphav før han lanserer sine egne. Erik Pontoppidan, biskop i Bergen på 1700-tallet og forfatter av *Norges naturlige historie*, mente «de norske fanter [...] vel oprindelig var finner²², levninger af Norges finske urbefolkning». Dette begrunnet han med at han i dem mente å se «en endnu tilværende rest af hint rå og undertrykte nomadefolk». Denne oppfatningen regnet Sundt som alminnelig hos «almuen», selv om han mente den mest alminnelige oppfatning var at dette var «*et i de senere tider sammenløbet løst pak af rå og letsindige personer, hvis hemmelige sprog, forsåvidt de virkelig havde noget, i det høieste kunde være et opdiktet 'tyvesprog'*», og at man i dem så «kun et sørgelig eksempel på den moralske tilstand hos vor lavere almue, som kunde afgive et så talrigt og over al måde fordærvet udskud» (Sundt 1852, Sundts uthevinger). Sundt støttet ingen av disse forklaringene.

Av de tidlige teoriene er det særlig to som har vist seg å være særlig robuste, og som har hatt konsekvenser for betegnelser brukt om rom(ani)folket fram til i dag, både i Norge og ellers i verden. Den første, som var særlig utbredt i Skandinavia, gikk på at de reisende stammet fra «Tataria»:

Navnet «tater» (sjeld. sigener) er indkommet ved lovsproget, hvor det i ældre tider brugtes til at betegne et landstrygerfolk, som betragtedes med særdeles megen ugunst, men hvis herkomst og væsen ellers lader til at have været lovgiverne såre lidet bekjendt. Navnet må vel have bestyrket folket i dets endnu vedligeholdte formening om, at fanterne ikke vare af norsk blod; *hedte de tatere, måtte de vel være fra Tatariet²³, hvis almuen kjendte dette sjelden omtalte land i det fjerne Østen, eller ialfald fra «Taterlandet²⁴,» et ubekjendt og derfor vel endnu mere fjernt og eventyrligt land. [...] Ialfald stemmer det ganske med den betydning, ordet havde i Danmark og Tydskland, hvorfra det er indkommet til os, når det*

²² Her menes samer, ikke kvener eller finner.

²³ Tatariet «kallades under medeltiden i allmänhet mellersta Asien» (Tatariet 1919). Tataria var «i middelalderen navnet på det indre Asia, hvis befolkning ble sammenfattet under navnet tatarer. Senere var Lille Tataria navnet på det sørøstlige Russland, mens Store Tataria betegna det nåværende Sentral-Asia» (Tataria 2009).

²⁴ Slik jeg forstår Sundts bruk av begrepet «Taterlandet» tilsvarer det dagens Tatarstan, en republikk i dagens Russland, hvis befolkning inkluderer volgatatarer, en gruppe de reisende ble forvekslet med (Tatarstan – historie 2011).

her brukes som navn på de fanter, som kalde sig selv romannisæler, og som nedstamme just ikke fra Tatariet, men dog fra fjerne asiatiske egne, rigtige «storvandringere». (Sundt 1852, mi utheving.)

De ble dermed omtalt som ta(r)tarer, som var en gjengs betegnelse på de mongolske eller tyrkiske folkeslag man hadde vært i kontakt med tidligere. I dag brukes ordet *tatar* eller *tartar* henholdsvis om volga- eller kazantartarer, som er et tyrkisk folkeslag, og krimtartarer, som er et mongolsk folkeslag. Herfra stammer altså den norske betegnelsen *tater* og den svenske betegnelsen *tattare*, via lavtysk *tatere* (Fraurud og Hyltenstam 1999:266).

Den andre teorien baserte seg på at det her dreide seg om egyptere og da særlig egyptiske pilegrimer. Pilegrimer hadde privilegier, blant annet hadde de etter gammel sedvane krav på overnatting der de kom (Gotaas 2007:21). Slik vi alt har lest om Antonio Gagini ovenfor, presenterte reisende ofte seg selv som hjemmehørende i «Lille Egypt». Andre presenterte seg selv som egyptere, gjerne på pilegrimsreise derfra:

De præsenterte sig som fromme, christne *pilgrime*. Intet er mere i den tids smag end sådan valfart med dens selvvalgte lidelser. Og hvorfra ere de komne? fra det land, sige de, som Jesus og jomfru Maria havde besøgt i deres udlændighed, det land, hvor Moses havde stridt med Pharaos troldmænd, hvorfra korsfarerne nylig havde bragt hjem med sig til Europa de eventyrligste fortællinger om alskens undere, det land, som mest Palæstina udøvede den største tiltrækningskraft på de christnes phantasi fra *Ægypten*. Deres fædre, så fortælle de, [...] havde begået den store brøde at nægte Jesusbarnet en drik af Nilens vand; til straf derfor undertrykkedes deres folk nu af *saracenerne* og *tyrkerne*, keiserens arvefiender, og deres biskopper [sic] havde efter Guds bud pålagt en del af folket, den nærværende skare, ved en syvårig pilegrimsfart i fjerne lande at gjøre bod for fædrenes svare synd. – Historien blev troet; taterne fik, hvad de ønskede; keiseren gav skjelmerne sit leidebrev; de begyndte på det eventyrlige tog igjennem Europas lande, og *Hamburg* var, som fortalt, det første sted, hvor de forsøgte sin lykke. (Sundt 1852, Sundts uthevinger)

Som Hancock (2002:1) presiserer, ble også betegnelsen *egyptere* brukt synonymt med *utlendinger*, som en fellesbetegnelse for fremmede folkeslag i Europa. Det er denne betegnelsen, *egypter* eller *egyptian*, vi finner igjen blant annet i den engelskspråklige betegnelsen «gypsy» og i den spanske «gitanos» (ibid.; Etzler 1944:29).

3.2.2 Sundts teorier: storvandringere og småvandringere

Altså, vilde *asiatere* og vanartede *europæiske* fremmede skulle have mødt hverandre i vore bygder og dannet de fanteflokker som nu i lange tider så lidet påagtede have sværmet om i landet. Det klinger som et eventyr. Og dog er historien [...] i alt væsentligt ganske sand. (Sundt 1852)

Sundt selv delte det han kalte «fanter» inn i to undergrupper: «storvandringene» og «småvandringene»²⁵ – også omtalt av Sundt som henholdsvis tatere og skøyere, eller rommanisæler og meltravere – i henhold til den inndelingen og den hierarkiseringen han selv fikk opplyst av sine informanter blant de reisende. Det ble her lagt særlig vekt på språklige forskjeller, fysisk framtoning, yrkesutøving og reiseruter, men også understreket at forskjellene var i ferd med å bli visket ut. «Storvandringene» hadde et for nordmenn fremmedartet, orientalsk utseende med «en mørk farve, gulbrun hud og sorte hår og øine, kort et i vore norske bygder høist påfaldende physiognomi» (1852), og de snakket *romani*. «Småvandringene», på sin side, var «lyslerte og mindre fremmedagtige» (ibid.) og snakket *rodi*. «Storvandringene» bedrev hestehandel, legekunst og spådomskunst, mens «småvandringene» påtok seg håndverk som kammakeri og vevskjevbinding. Mens «storvandringene» «med hest og kjærre, med svøbe i hånd og hund ved siden, ret ‘på stormandsvis’ fare skjeldende og smeldende igjennem bygderne, fra den ene ende af landet til den anden og ud og ind over grændserne» (ibid.), holdt «småvandringene» seg til å «toure omkring i en enkelt mindre del af landet» (ibid.). Det fantes et tydelig hierarki og en utpreget antipati mellom disse to gruppene. «Storvandringene» så

[...] hånligt til fanterne af den anden stamme, [...] ‘*meltraverne*,’ som hine storfanter endnu mere foragteligt kalde dem, fordi de jevnlig skulle sees med pose på ryg at traske useligt omkring fra gård til gård og lade sig nøie med, hvad mel eller kjøkkenaffald godtfolk ville skjænke dem, eller – dette er også en autentisk, skjønt måske vel dristig udlæggelse – fordi de med det hang til rapseri²⁶, som skal være dem eget, ikke kunne komme nogetsteds frem, uden at der «hænger litt ved dem», ligesom melet hefter seg ved møllerens skjorte. (Sundt 1852, Sundts uthevinger)

«Småvandringene» ble altså sett ned på av «storvandringene». Småvandringene kalte sitt språk *rodi*, men hadde ellers liten bevissthet om å tilhøre en egen slekt eller rase og manglet et eget navn eller betegnelse på folket. Ifølge Sundt mente «storvandringene» om «småvandringene» at de kun var noen «usle ‘*tasar*’, d.e. nogle forløbne tyskere, som for et par hundrede år siden, men efter at rommanierne havde ‘taget landet i besiddelse,’ trængte sig ind her, foragtelige folk, som ingen horta rommanisæl eller egte storvandring burde ha noget med at skaffe» (ibid.). Sundt forklarer denne antipatien eller motviljen med en sterk bevissthet om, og stolthet, av egne røtter fra «storvandringenes» side, da de i møte med

²⁵ Den ugrammatikalske formen «vandringene» på disse folkegruppene kommer, ifølge Gotaas (2007:16), av at ordet stammer fra svensk, og skal bevise at folket kom utenfra.

²⁶ I *Norsk Rigmålsordbok* blir *rapseri* definert som «(tilfeldig) tyveri av mindre verdifull gjenstand; rapsetyveri; naskeri».

Sundt var meget klare på at de kom langveis fra. Sundt støtter denne oppfatningen, og mener «storvandring» og «småvandring» må ha hatt ulikt opphav. Selv om begge hadde utenlandsk opphav, var de resultatene av to ulike tilfeller av innvandring:

Vårt fantevæsen, som også for den flygtigste betragtning i mange måder stikker så besynderligt af mod vort jevne, nordiske folkeliiv, er virkelig dannet under indflydelse af fremmede elementer; **ligheden mellem vore fanter og deres i andre lande omsværmede brødre er åbenbar for stor til, at den kan forklares deraf, at vore landstrygere på vidtløftige vandringer have truffet sammen med omstreiferhorder og røverbander udenlands og derfra bragt hjem med sig visse manerer og kunstgreb; der må åbenbart have fundet en *indvandring* sted og det af to slags fanter, som da endnu gjenfindes i hine to fantestammer.** (Sundt 1852, Sundts kursivering, min utheving)

Når det gjelder å forklare «storvandringenes» opphav, støtter Sundt seg til samtidig forskning i Europa og konkluderer: «Storvandringene» kom fra India. Denne teorien vil utdypes under punkt 3.2.3.1 nedenfor. «Småvandringenes» opphav forklarer han imidlertid på annen måte:

Disse mennesker have dog engang tilhørt de virkelige europæiske nationer, ligesom ordene i deres sprog have tilhørt de naturlige tungemål; men de have forladt sin levevis, have løssagt sig fra det civiliserede, lovordnede samfund, og i dets sted dannet sig en afsluttet kaste med særegne interesser og vaner, hvormed de kom til at afvige ligeså meget fra sine tidligere landsmænd som et folk fra et andet. Opfindelsen og brugen af dette hemmelige sprog var her en hovedsag; uden det skulde de have gået enkeltvis omkring som almindelige landstrygere og forbrydere og snart sporløst være forsvundne; med samme sprog have de befæstet sig i sin [sic] onde levevis og endogså udviklet en egen hemmelig samfundsorden imellem sig. (Sundt 1852)

Jeg vil ikke gå nærmere inn på «småvandring» eller skøyere i denne avhandlingen.

3.2.3 Hovedteorier i dag

Som presisert i Hazell (2002:46) finnes det i dag tre hovedteorier om opphavet til norske og svenske reisende. Den første er at de reisende er en folkegruppe som stammer fra India og som dermed har samme røtter som romfolket, noe som sammenfaller med Sundts teori om «storvandring» ovenfor. Den andre går ut på at de reisende stammer fra soldatslekter som kom til Sverige etter Karl XXs tilbaketog på 1700-tallet. Den tredje klassifiserer de reisende som en sosioøkonomisk gruppe som historisk sett har hatt like yrker, representert ved blant annet Heymowski. I denne avhandlingen er det den første teorien som på lingvistisk grunnlag vil bli framheva, da den forklarer innslaget av indiske ord i romani, i tillegg til andelen gresk og persisk. Som vi vil se, er imidlertid ikke disse teoriene gjensidig utelukkende.

3.2.3.1 Indisk opphav og slektskap mellom romanifolket og romfolket

[...] jo mere man gransker efter, og gjør sig flid for at få rede på dette mål, desto mere forvirres man ved hos disse norske fanter, [...] at opdage elementer af tydsk og fransk, italiensk og romansk, latin og græsk, lappisk og kvænsk, russisk og andre slaviske sprog, persiske, **ja – og det endog i størst mængde – hindi og hindustani, eller ikke egentlig af disse Indiens nuværende sprog, men af deres gamle modersprog det beundrede sanskrit selv**, og desuden en del af måske endnu fjernere og ubekjendte tungemål. (Sundt 1852, mine uthevinger)

Slutten av 1700-tallet og overgangen til 1800-tallet var både storhetstida til sanskritstudier i Europa og begynnelsen på den historisk-komparative studieretning innen språkvitenskapen. Innen den historisk-komparative språkvitenskapen står sammenlikning av moderne og klassiske språk i fokus. Gjennom dette forsøkte man å påvise slektskap, inndele språk i språkfamilier eller språkgrupper og lede disse tilbake til et felles urspråk eller protospråk. Det klassiske indiske språket sanskrit fikk en sentral plass i språkvitenskapen, siden lingvister fant likheter mellom sanskrit og både moderne og klassiske europeiske språk (Robins 1997).

Romanis slektskap med sanskrit ble påvist fra ulike hold i løpet av siste halvdel av 1700-tallet. En ungarsk teologistudent ved navn Stefan Vali (Etzler 1944:9) eller Vályi Stefán (Hancock 2002:2), som selv behersket romani i en viss grad, sies å ha blitt oppmerksom på at det fantes store likheter mellom romani og sanskrit på 1760-tallet, da han i kantina på universitetet kom i snakk med noen indiske studenter. Han nedtegnet rundt tusen ord av språket deres. Tilbake i Ungarn anvendte han ord fra denne nedtegnelsen i samtaler med romfolk i området, og fant ut at de forsto ham (Etzler 1944:9; Hancock 2002:2; Fraurud og Hyltenstam 1999:257). I ettertid har det imidlertid rådd tvil om hvorvidt denne historien er sann eller bare en myte (Grellmann 1783, sitert i Etzler 1944:9).

Det språklige slektskapet mellom romani og sanskrit ble imidlertid igjen påvist fra flere ulike hold mot slutten av 1700-tallet, blant annet av J.C.C. Rüdiger i Leipzig i perioden 1782–1793, av W. Marsden i 1785 og av H.M.G. Grellmann i 1783 og 1787 (bl.a. Hancock 2002:2; Fraurud og Hyltenstam 1999:257; Bakker og Kyuchukov 2000:15). I dag er forskere enige om at romani tilhører den indoariske (eller indiske) gruppa blant de indoeuropeiske språkene og dermed er beslekta både med sanskrit og med moderne indiske språk som hindi, bengali, urdu og singalesisk (Fraurud og Hyltenstam 1999:257).

Verifiseringen av at romani – og dermed sannsynligvis også romanitalende grupper – hadde indisk opphav, skapte igjen nye spørsmål: Hvor i India stammer romani fra? Når

startet utvandringen? Hvorfor oppsto utvandringen, og hvorfor gikk den helt til Europa? Hvor gikk ferden mot Europa? Var det én utvandring eller flere? Reiste gruppa samlet, eller ble den raskt splittet? Når ble den splittet? Det er umulig å gi definitive svar på alle disse spørsmålene. Derimot finnes det endel teorier, både angående opprinnelsessted, utvandringstidspunkt, reiserute og årsaker til utvandringen, hovedsakelig basert på språkhistorisk materiale og språklige lån fra andre språk til romani, kombinert med historiske data.

Den tidlige romaniforskningen baserte seg på at rom(ani)folket utvandret fra Nordvest-India rundt år 1000 e.Kr. (Fraurud og Hyltenstam 1999:257; Etzler 1944:17f; Carling 2005:11). Denne antakelsen går tilbake til Pott og Miklosich, to banebrytende europeiske romaniforskere på 1840-tallet (Etzler 1944:15–17; Carling 2005:11). Dette blir i enkelte tilfeller supplert med historiske data om forhold som kunne ha forårsaket denne utvandringen (Carling 2005:11).

Nyere forskning, opprinnelig foreslått av Turner i 1923 (Carling 2005:11) og videre i 1926 (Fraurud og Hyltenstam 1999:257), baserer seg derimot på at romani opprinnelig stammer fra Sentral-India og at romanitalende grupper en gang før 250-tallet f.Kr. vandret til Nordvest-India, der de hadde tilhold i rundt 750 år (bl.a. Hancock 1988 og Matras 1994, sitert i Fraurud og Hyltenstam 1999:257). Det finnes flere motstridende teorier om når rom(ani)folket forlot India (se f.eks. Carling 2005:14), men en gang mellom 300-tallet f.Kr. og 1300-tallet e.Kr. startet en migrasjon vestover, mot Persia (Fraurud og Hyltenstam 1999:258). Det er vanskelig å komme med en mer nøyaktig angivelse, og teoriene spriker vidt innenfor dette tidsrommet (Fraurud og Hyltenstam 1997:426). Kaufmann (1984, sitert i Fraser 1992:31) hevder utvandringen mot Persia startet før 300-tallet f.Kr. Andre, som Liégois (1994:18) hevder derimot at utvandringen utvilsomt skjedde i flere migrasjonsbølger mellom 800- og 1300-tallet.

Som presisert i Carling (2005:14) framtrer et komplisert bilde når man sammenlikner historiske data med elementer fra ulike «giverspråk» og på den måten prøver å rekonstruere rom(ani)folkets tidlige vandring. Romani må ha passert persisk, armensk, bysantinsk-gresk og sydslavisk språkområde, siden elementer fra disse språkene er rikt representert i romani. Derimot lyser både arabisk og tyrkisk med sitt fravær i romani. Dette faktum blir delvis tatt til inntekt for at rom(ani)folket må ha forlatt Persia før islams inntog, det vil si før 700 e.Kr. Som Carling videre presiserer, er det litt vanskelig å avgjøre styrken i dette argumentet siden romani godt kan ha unngått å komme i kontakt med arabisk, selv om rom(ani)folket oppholdt seg i Persia lenger enn til år 700 e.Kr. Dette

blir støttet av Fraser (1992:40), som mener denne teorien, som baserer seg på blant annet Hancocks artikkel «Gypsies in Germany» fra 1980, blir for enkel. Det ville være en overforenkling å tro at araberne, så fort de ankom Persia, fikk en lingvistisk innflytelse som påvirket alle talte språk i området, deriblant romani. I tillegg, argumenterer Fraser, *har* romani enkelte lånord fra arabisk, selv om de er få. Hancock går også seinere selv bort fra denne teorien, og henviser i *We are the Romani people* (2002) til lingvistiske studier som har kartlagt at romanifolket må ha forlatt India etter den såkalte *nyindoariske periode* som inntrådte rundt år 1000 e.Kr. De fleste indiske språk fikk i denne perioden bortfall av genusformen nøytrum eller intetkjønn. Dagens romani opererer også kun med generaene maskulinum og femininum, og de fleste ord som tidligere tilhørte nøytrum har i dag fått maskulint genus i romani, i likhet med i hindi. Hancock argumenterer med at dette indikerer at rom(ani)folket må ha hatt tilhold i India etter dette genusbortfallet (Hancock 2002:7).

Fra Persia gikk i alle fall turen videre til Lilleasia, dagens Tyrkia og derfra til gresktalende områder. Fraværet av tyrkiske lånord kan indikere at rom(ani)folket var borte fra Lilleasia på 1000-tallet, da den tyrkiske invasjonen kom. I likhet med teorien fra arabisktalende områder ovenfor, er holdbarheten i dette argumentet vanskelig å avgjøre. På sikrere grunn er vi derimot når vi kommer til de europeiske observasjonene (Carling 2005:15).

De første nedtegnede europeiske observasjonene stammer, som innledningsvis nevnt, fra 1300-tallets Kreta. Det er ikke usannsynlig, mener Carling, at rom(ani)folket har hatt tilhold i gresk språkområde i flere hundre år, siden påvirkningen fra bysantinsk gresk er meget omfattende og har påvirket både ordforråd og grammatikk (ibid.). Det er i denne tida fragmenteringen av folkegruppa starter (Fraurud og Hyltenstam 1999:259). Mens mindre grupper ble værende igjen i Lilleasia, satte andre kursen mot Europa, via Balkan, i løpet av 1200–1300-tallet, noe som har manifestert seg i mengden lånord fra rumensk og ulike slaviske språk. En del styrte utenom eller passerte raskt Balkan og fortsatte videre mot Sentral- og Vest-Europa i det som går under betegnelsen «den første vandringen». Det var en del av denne gruppa som satte kursen mot nord og nådde Skandinavia rundt år 1500 (Fraurud og Hyltenstam 1999; Etzler 1944; Carling 2005), og det er de antatte etterkommere av disse migrantene i Skandinavia som her vil bli betegna som *de reisende*.

I det daværende fyrstedømmet Valakia på Balkan²⁷ foregikk på samme tid, fra 1300-tallet, en systematisk slavebinding av det gjenværende *romfolket*; et slaveri som i praksis ikke ble avskaffet før i 1864 ved opprettelsen av det moderne Romania (Fraurud og Hyltenstam 1999:260, Hancock 2002:17–28). De frigitte medlemmene av romfolket spredte seg så over Europa i det som blir kalt «den andre vandringen», og dagens skandinaviske romfolk består hovedsakelig av etterkommerne av denne gruppa. Denne teorien, som er den teorien den norske regjering har lagt til grunn for sin definisjon av de nasjonale minoritetene, blant annet i stortingsmeldinga *Mål og mening* (Kulturdepartementet 2007), forutsetter et felles historisk opphav for romfolk og romanifolk. Som Bastrup og Sivertsen (1996:34) påpeker, innebærer likevel ikke felles opphav at begrepene «sigøyner» og «tater» – eller romfolk og reisende – er sammenfallende eller kan brukes om hverandre:

Nærmere 500 års nærvær på skandinavisk mark har gjort taterkulturen til et komplekst sosiologisk fenomen. Neste kjente sigøynerinnvandring til Skandinavia kom først mot slutten av [1800-tallet], og det er etterkommerne etter disse som i dag svarer til betegnelsen sigøyner. Inntil dette punkt hadde de skandinaviske taterne levd i århundrers isolasjon på et lite kulturområde og mistet mye av sitt særpreg. De var blitt oppblandet med lokale befolkningselementer og var som følge av hard forfølgelse sunket ned i sosial armod. Deres senere ankomne frender representerte en mer intakt sigøynerkultur og fremstod sammenlignet med taterne som en eksotisk overklasse. (Bastrup og Sivertsen 1996:34)

Teorien om felles opphav er ikke på langt nær ubestridt, verken blant forskere eller blant rom- og romanifolket selv.

3.2.3.2 *Karl XII's soldater*

Hazell refererer til at mange reisende han har snakket med, mener de stammer fra soldater som Karl XII vervet i utlandet da Sverige hadde tapt store deler av hæren sin i europeiske kriger og ble tvunget til å rekruttere nye soldater i de landene de befant seg i. Soldatene besto først og fremst av mindreårige gutter og eldre menn, men det var også innslag av europeiske leiesoldater av blandet etnisk herkomst (Hazell 2002:58). Det finnes en fortelling om at Karl XII dannet en hel hær av innbyggere fra det daværende fyrstedømmet Valakia (Svensson 1993, Hildebrand 1906, gjengitt i Hazell 2002:58). I Valakia bodde både valakiere og, som vi alt har vært inne på, mange av romfolket, som systematisk ble slavebundet fra 1300-tallet og fram til avskaffelsen av livegenskapen på 1800-tallet. Karl

---

²⁷ Område som i dag omfattes av Romania.

XIIs valakiske hær kan dermed godt ha bestått både av valakiere og personer fra andre folkegrupper bosatt i området, blant annet romfolk (ibid.).

I 1714 begynte restene av den tidligere suksessrike svenske hæren tilbaketoget mot Sverige fra Tyrka, gjennom Valakia, Ungarn, Østerrike og de tyske statene opp til Østersjøen (Hazell 2002:58). En dansk minister og ambassadør i Wien ved navn Weyberg så noen av disse avdelingene passere på vei nordover. Det store flertallet av soldater var, ifølge Weyberg, valakiere, tatarer, tyrkere, jøder, kosakker og polakker, men det fantes også noen romfolk blant menneskene som hadde tilsluttet seg hæren i Ungarn (Lindqvist 1995, sitert i Hazell 2002:58–59; Gotaas 2007:24). Det er i tillegg kjent at romfolk deltok i kampene og ble brukt som speidere, også i fiendens rekker. De ble i tillegg ansett som dyktige til å håndtere både våpen og hester (Hazell 2002:59). Både Etzler og Hazell refererer til muntlige beretninger hos svenske reisende om Karl XIIs positive innstilling til rom- og romanifolk. Etzler fastslår at tyske etternavn hos svenske romanifolk i hans samtid, samt svenske romanifolks egen slektsforskning som har kartlagt at de stammer fra soldater i den svenske hær, kan indikere at romfolk har fulgt Karl XII til Sverige (op. cit.1944). Denne teorien er særlig interessant sett i sammenheng med Heymowskis undersøkelser nedenfor.

3.2.3.3. *En sosial gruppe som utførte «tabuyrker»*

Adam Heymowskis gjorde i sin avhandling fra 1969, *Swedish «travellers» and their ancestry: a social isolate or an ethnic minority?* en genealogisk undersøkelse av 30 personer av reisende herkomst og fulgte deres slekter så langt bakover i tid som det var mulig å komme – i flere tilfeller til starten av 1700-tallet, i noen tilfeller tilbake til 1600-tallet. Av disse 30 fant han ut at sju var etterkommere av soldater, husmenn og bønder som hadde fått «taterstempel» fordi de hadde vært litt mørkere enn andre, hatt for mange barn eller bodd på feil sted. 23 personer var etterkommere av bødler, skarprettere²⁸, rakkere²⁹, hestekastrerere og det Heymowski betegner som «andre rotløse elementer». Disse påtok seg arbeidsoppgaver som ingen andre ville befatte seg med, og ble dermed betraktet som en pariakaste. Han fant også forfedre som hadde vært omreisende selgere, hestehandlere, fillesamlere³⁰, soldater, «glasförare»³¹, fortinnere, kopperslagere eller andre håndverkere.

---

²⁸ Både bødler og skarpretter utførte henrettelser, bødler ved hending og skarprettere ved halshogging, jf. Hazell (2002:47 [fotnote 1]).

²⁹ Rakkere flådde husdyr og krøtter og gikk bøddelen til hånd. Jf. Hazell (2002:47 [fotnote 1]).

³⁰ Fillesamlere, eller klutesamlere, samlet inn tøyfillene som var råvaren ved framstillingen av papir fram til innførselen av tremassebasert papir ved midten av 1800-tallet. Fillesamler er også brukt som spøkefull betegnelse for skraphandlere.

Heymowski konkluderer flere steder, blant annet i forordet til Roger Johanssons ordbok *Svensk rommani* fra 1977, at de reisende tilhørte en sosial klasse som var blitt utstøtt av samfunnet på grunn av den lave statusen knyttet til de yrkene de utøvde og dermed ikke kan regnes som ei egen etnisk gruppe. Han hevder videre at om man går tilstrekkelig langt bakover i tid, er de aller fleste svenske reisende «vanliga allmogeättlingar» (Hazell 2002:48), selv om noen kan ha utenlandske innslag gjennom forfedre som har vært skarprettere eller soldater fra andre land (Hazell 2002:47–48). Heymowskis konklusjoner har imidlertid svakheter. For det første er det diskutabelt om han *går* tilstrekkelig langt bakover i tid. Dersom vi tar for gitt at reisende har oppholdt seg i Sverige siden starten av 1500-tallet, gir det oss mellom hundre og to hundre års slektshistorie som står uforklart. For det andre kan han ikke forklare livskraften i den svenske reisendekulturen. Dersom gruppen var en ren sosial konstruksjon, påpeker Hazell, burde den ha blitt oppløst eller totalt forandret i takt med det omliggende samfunnets forandring. Dersom en felles utøvelse av tabuyrker og den påfølgende utstøtelsen fra samfunnet var alt som holdt svenske reisende sammen, burde følgelig avviklingen av disse yrkene både sørge for gruppas oppløsning og for at grupped medlemmene – og ikke minst, grupped medlemmenes etterkommere – igjen ble innlemmet og «oppslukt» av storsamfunnet, slik at all særegenhet forsvant. For det tredje lider Heymowskis forskning under metodologiske svakheter. For å finne informanter brukte han personer som arbeidet innen sosialhjelp, fengselsvesen eller politi som mellommenn – personer som i sitt virke kom i kontakt med det Heymowski anser som «typiske tilfeller». Definisjonsmakten rundt hvem som kunne regnes som «ekte» reisende, lå altså hos ulike representanter for myndighetene, og undersøkelsene ble dermed begrenset til reisende som var kriminelle eller hadde økonomiske eller sosiale problemer (Hazell 2002:49). Andre kriterier, som hvorvidt informantene behersket romani eller klassifiserte seg selv som reisende eller romanifolk, ville ha kunnet gi en bedre tilnærming til oppgaven. Heymowski imøtegår selv deler av kritikken i en senere artikkel, og innrømmer at han ikke har tatt tilstrekkelig høyde for at romfolk eller etterkommere av romfolk har kunnet skjule seg bak ordinære svenske navn i arkivkildene (Heymowski 1987, gjengitt i Fraurud og Hyltenstam 1999:289).

---

³¹ Ifølge forklarende fotnote hos Hazell er dette en betegnelse for personer som dro rundt og solgte produkter fra de svenske glassprodusentene (2002:47). En liknende betegnelse finnes meg bekjent ikke i Norge.

3.2.4 Betyr språklig slektskap automatisk genetisk slektskap?

Det bedste bevis for, at vore tater virkelig ere i slægt med disse vidtløftige omstreifende horder – thi overalt vandre de således adspredte og hjemløse omkring som her i Norge –, er ligheden i deres sprog. (Sundt 1852)

Det er, som sagt, i hovedsak språklige kriterier som har gjort at forskere har favorisert teorien om romanifolkets indiske opphav samt deres felles opphav med romfolket. I *The Traveller-Gypsies* (1983) opponerer Okely mot teorien om at rom(ani)folket generelt, og engelske romanichals og walisiske romanifolk spesielt, har sitt opphav i India, og kommer med kritikk av antakelsene om at språklig slektskap indikerer genetisk eller biologisk slektskap:

Language has been equated by the Gypsyologists with 'race'. It has been implied by some that those Gypsies who use the most Romani words (whether or not these have traceable Sanskrit 'roots') have the closest genetic links with India. The underlying assumption is that language is transmitted or learnt only by biological descent. (Okely 1983:8)

Ville det ikke være mulig, argumenterer hun videre, at indiske lånord i «the various forms of 'language' or dialects found among Gypsies and sometimes labeled Romanes» (1983:6) kunne ha blitt snappet opp fra andre grupper på «the well trodden trade routes between East and West» (1983:8)? Okely viser til Hancocks forslag fra 1970 om at angloromani kunne være et kreolspråk, og argumenterer videre: «Perhaps many forms of Romanes might be classified as creole or pidgins along the trade routes. These served as a means of communication between so-called Gypsy groups» (1983:9) og videre:

It may be the case that groups of people brought or appropriated some linguistic forms, creole or pidgin related to some earlier Sanskrit in the movements along the trade routes between East and West, but it does not follow that all 'real' Gypsies or Travellers are the genealogical descendants of specific groups or persons allegedly in India nearly a thousand years ago. (1983:12–13)

I sin anmeldelse av boka kritiserer Hancock – selv britisk *romanichal* og bruker av angloromani – Okelys nedtoning av biologiske og lingvistiske kriterier i hennes jakt på en «legitimate Gypsy identity» (Hancock 1984), samt hennes få referanser til tidligere historiske verk som omhandler rom(ani)folket. Hennes utstrakte bruk av begrepet «Romany Creole» (Okely 1983:15), som går tilbake til Hancocks egen publikasjon fra

1970, «Is Anglo-Romanes a Creole», fastslår han er en misforstått oppfatning av «the ‘mixed’ nature of the Romani language and people» (1984). De fleste varieteter av romani, fastslår han, har beholdt store deler av den opprinnelige morfologien. De såkalt restrukturerte varietetene som blir snakket i Storbritannia, Skandinavia og Spania er unntakene, ikke regelen (1984). I dag er forbindelsen mellom europeiske romfolk og India relativt ubestridt blant romaniforskere, der Okely representerer unntaket (Fraurud og Hyltenstam 1999:256). Forbindelsen mellom norske og svenske romanifolk og europeiske rom- og romanifolk er derimot mer omstridt.

3.2.5 Hvilke teorier har de reisende selv?

Storvandringene vide meget godt, at de ligesålidt ere af norsk blod, som de ere i slægt med de af dem dybt foragtede lallaró`er [sic] (så kalde de i sit eget sprog finnerne eller lapperne); heller ikke ere de af russisk herkomst, omdendtskjønt der, som nogle af dem selv ganske rigtig have bemærket for mig, endnu ere nogle få russiske ord i deres sprog fra den tid, stammen på sin gennemreise opholdt sig i Rusland [sic]. I deres eget sprog (rommani) lyder deres rette navn rommanisæl. Disse rommanisæler, eller kortere rommani`er [sic], ere komne langveis fra. (Sundt 1852)

Flere av Sundts informanter blant romanifolket hevdet å stamme fra byen Assas i landet Assaria, som lå «østenfor Russland» (Sundt 1852; Flekstad 1949:11). Hvor dette Assaria ligger, er i dag fortsatt uvisst. Ifølge Hazell tolker noen reisende det til å være det samme som Assyria, som lå i det området som i dag er Nord-Irak (op. cit., 2002:68; Assyria u.å.). En annen teori er at Assaria tilsvarer det som i dag heter Azerbajdzjan, et område det er kartlagt at rom(ani)folket har nådd på sine vandringer (Hazell 2002:68). Fra Assaria ble de for lang, lang tid siden fordrevet av tyrkerne og ble spredt i en eksiltilværelse over hele verden. Kun en liten del av folket kom til Sverige og Norge, via Russland og Stor-Finland. Sundt festet selv ikke lit til denne teorien, som han betegna som et sagn og ikke som en gyldig opphavsforklaring (Sundt 1852). Den har heller ikke fått større tiltro i ettertid (Gotaas 2007:27).

Nå avdøde Ludvig Karlsen, selv reisende, som utga den første norsk-romani ordboka i 1993, hadde en teori om at norske reisende var av jødisk avstamning. I 2008 avdekket DNA-tester av 40 medlemmer av daværende Romanifolkets Landsforening (nå Taternes Landsforening) at rundt 80 % var av ashkenasisk jødisk³² opprinnelse (Bakke 2008). Imidlertid har denne teorien meg bekjent ikke fått allment fotfeste og jeg har verken

---

³²Ashkenasiske jøder er etterkommere etter jøder som levde i Rhindalen og i naboerområder i Frankrike før de migrerte østover til slaviske landområder som Polen, Litauen og Russland etter korstogene (11.–13. århundre). (Ashkenazi 2011).

nok opplysninger eller riktig fagbakgrunn til å vurdere holdbarheten verken av teorien eller av resultatene av DNA- testingen, annet enn å gjengi det som nevnes i artikkelen.

3.2.6 Andre teorier

I tillegg til de tre rådende hovedteoriene nevner Hazell også noen mer og mindre sannsynlige hypoteser: At de reisende fra starten av har vært svenske (eller norske) bønder, at de er en blanding av romfolk og svensker, eller at de har samisk, jødisk eller vallonsk avstamning (Hazell 2002:46). Den jødiske koblingen nevnes også blant mine informanter og var, som nevnt, Ludvig Karlsens opphavsteori. I tillegg forekommer bibelske forklaringer. Vi har allerede nevnt påstanden om at reisende var egyptere som ble sendt ut på vandring for å gjøre bot for at de nektet Jesusbarnet vann. I tillegg finnes det en hypotese om at det er rom(ani)folket som nevnes i en historie i *Det gamle testamente*, en historie om et folk som ble tvunget til å forlate Israel for å bli et foraktet folkeslag som stadig var på vandring (Hazell 2002:46).

Nu er det vistnok høist sandsynligt, at disse fremmede her i landet fandt fantestien allerede optrådt af adskillige *norske* dagdrivere og kanske hele dagdriverfamilier, hvis rimelige tilværelse der i det foregående er gjort opmærksom på; lige søger jo lige, og disse hjemfødninger have vistnok snart forenet sig med hine udlændinger, men det er derhos åbenbart, at udlændingernes art og væsen i det hele er blevet forherskende og mest har givet den hele masse den skik og det præg, den nu har, og fremstillingen af fantekastens historie falder da sammen med fremstillingen af hine to fremmede fantestammers herkomst, indvandring og skjæbner. (Sundt 1852, Sundts utheving)

Som både Sundt og Gotaas (2007:18) påpeker, fantes det i tillegg til romanifolket en rekke typer omreisende mennesker i århundrene som skiller 1500-tallet og 1900-tallet: pilegrimer, originaler, tiggere, omreisende musikanter, soldater, håndverkersvenner og loffere, samt de tidligere omtalte skøyerne. Romanifolket skilte seg fra disse gruppene ved å ha en familiebasert reiseform (se punkt 3.3.1). At det kan ha foregått inngifte fra andre omreisende grupper til romanifolket, kan selvfølgelig ikke utelukkes, men å anta at disse gruppene er det *direkte* eller *dominerende* opphavet til dagens romanifolk, ville være å undergrave de reisendes etnisitet og egenart.

3.2.7 Opphavsteorier og kontroverser

Det må legges på minnet at personer som definerer seg selv som reisende i Norge på ingen måte utgjør ei homogen, enhetlig gruppe, og dermed kan opptil flere av de ovennevnte teoriene ha hold i seg. Spørsmål om opphav kan oppleves som svært kontroversielle og er blant annet ett av flere stridstemaer som bidro til å oppløse den første foreningen for

reisende i Sverige, *Föreningen Resandefolket*, på starten av 1990-tallet (Hazell 2002:45). Jeg tar i denne avhandlingen ikke stilling til genealogisk eller slektlig opphav til dagens reisende eller romanifolk eller eventuelt slektskap mellom romanifolk og romfolk, annet enn på rent lingvistisk basis. Et sammenfall av språklige kjennetegn mellom språk kan ikke ukritisk tolkes som sannhetsbevis for at *brukerne* av språkene er i slekt, men det gir en indikasjon på at deres forfedre må ha vært i nok kontakt til at språket har blitt påvirket.

3.3 De reisendes kultur

3.3.1 Tradisjonell kultur

I motsetning til andre farende folk langs de norske landeveiene reiste ikke de reisende én og én, men i hele familier. Barn og voksne var alltid sammen, og barna lærte tidlig å delta i de voksnes arbeid (Schlüter 1993:47). De reisende var handelsfolk og håndverkere. Kvinnene solgte både nytte- og pyntegjenstander, mens mennene solgte hester og ulike typer metallgjenstander, blant annet klokker og egenproduserte gjenstander av nysølv eller ståltråd, typiske *romanispesialiteter* (Borge 1998:95; Schlüter 1993). I tillegg påtok mennene seg ulike småjobber på gården. Blant annet utførte de ulike reparasjoner og så til syke dyr (Schlüter 1993, Borge 1998). Kjønnssdelingen av arbeidet skilte seg på ett punkt fra storsamfunnets inndeling: Mens kvinnene var ute på handletur, passet mennene barna og drev med ulike former for kunsthåndverk (Larsen 2010:85).

Kvinnenes tradisjonelle klesdrakt var fargerik, og besto av hodetørkle, skjørt, gjerne side kappeskjørt, bluse med sjal over og jakke. I tillegg var kvinnene pyntet med mange og vakre smykker, samt belter med spenner. På låret under stakken bar kvinnene en løslomme, *påsjika*, en firkantet pose som var festet med snor rundt livet. I påsjikaen oppbevarte kvinnene pungen med familiens kontantbeholdning, pipa og tobakken. Kvinner med barn foretrakk piper med lokk, slik at ungene ikke skulle bli skadet av gnister under amming (Schlüter 1993:56). Mennenes klesdrakt besto av bredbremmede hatter eller sixpenciluer, fargerike halstørklær festet med en stor ring i halsen, skjorte og vest. Vesten var gjerne i skinn, med sølvknapper og klokkekjeder av sølv tvers over. Videre besto klesdrakten av knappebelte i lær, bukse og jakke, gjerne også av lær. Skaftestøvler var også vanlig (op.cit.:58).

3.3.2 *Kulturen i dag*

Jeg skal ikke forsøke å gi et overblikk over de reisendes kultur i dag, dertil har jeg selv for liten oversikt. De siste tiårs beskrivelser av reisende i Norge, både i media og i litteraturen har vært fortellinger om overgrep, dårlige oppvekstvilkår på barnehjem, sterilisering og en assimileringpolitikk med mål om at de reisendes særtrekk, klesstil, språk og kultur skulle plukkes av dem (jf. kapittel 5). Selv om dette har vært prinsipielt viktig å få fram i lyset, kan den ensidige mediadekningen av reisende som ofre ha gitt omverdenen et skeivt bilde av de reisendes kultur. Som flere reisende uttrykker i Larsen (2010:31): «Det er ikke vår kultur å bli sterilisert og lobotomert [...]. Vi har tvert imot bidratt med mye i den norske kulturen.»

I dag er *videreutvikling* av de reisendes kultur et nøkkelord. Uten utvikling vil kulturen stagnere og i verste fall utviskes. De reisende kan ikke plukke opp kulturen slik den var for hundre år siden og videreføre den i dagen samfunn. De må derimot tilpasse kulturen samfunnet, noe som også blir gjort (Larsen 2010:28). Eksempelvis bruker mange reisende i dag Internett som et domene for å styrke og utvikle kulturen, blant annet ved å holde kontakten med romanifolk i andre land (jf. punkt 6.4.3.2.1).

4 Skandoromani – et skandinavisk minoritetsspråk

På min opfordring talte han noget i sit rommani [sic]; jeg forstod ikke et ord deraf; det havde ingen lighed med noget mig bekjendt sprog, navnlig ikke med finsk, enten lappisk eller kvænsk, hvilket sidste min vildmand dog også kunde noget af; heller ikke kunde det være opdigtet af norske fanter, eller sammensat af fordreiede norske ord; dertil havde det en for fremmed og eiendommelig klang. (Sundt 1852)

4.1 Skandoromani – en introduksjon

Jeg vil i denne avhandlingen bruke termen *skandoromani* som fellesbetegnelse for norsk og svensk romani. Det er viktig å understreke at dette er en ren akademisk term. De reisende kaller selv språket *romani*, *romani rakripa*³³ eller *romanispråket* – eller rett og slett *vårt språk*. Jeg vil imidlertid bruke *romani* som et paraplybegrep som inkluderer alle varieteter³⁴ av romani, inkludert blant annet *skandoromani* i Skandinavia, *angloromani* i Storbritannia og valakiske varieteter av romani eller *romanés*, som *lovari* og *kelderash*, som blir brukt blant annet i Romania. Jeg vil komme tilbake til ulike varieteter av romani nedenfor. Når jeg bruker begrepet *romani* i avhandlingen, omfatter det altså alle undervarieteter av romani, på samme måte som *norsk* vil omfatte alle dialekter av norsk.

Hvor mange behersker skandoromani i dag? Det er vanskelig eller også langt på vei umulig å svare på. Oppslagsverket *Ethnologue: languages of the world* oppgir rundt 25 000 brukere i Sverige og rundt 6000 i Norge, altså rundt 31 000 til sammen (Ethnologue 2011c)³⁵. Dette er rene estimater, og det er vanskelig å si om det er gode estimater. Tallene avslører heller ikke brukernes kompetanse i språket. Så lenge vi ikke vet dét, kan de 31 000 omfatte alt fra språkbrukere som kan føre lange, kompliserte samtaler på skandoromani, til brukere som knapt kan telle til ti.

Jeg vil i dette kapitlet forsøke å belyse flere aspekter ved skandoromani. Først vil jeg gi et grovt overblikk over de ulike varietetene av romani og identifisere skandoromani som en av disse varietetene. Jeg vil så se nærmere på skandoromani som en *pararomani* eller en

---

³³ *Rakripa*, (skando)romani for *språk*.

³⁴ Begrepet *varietet* brukes innen lingvistikken som fellesbegrep for både språk og dialekter. Begrepet kan brukes der man ikke ønsker å spesifisere om man snakker om et språk eller ei dialekt, noe som i mange tilfeller kan være vanskelig å avgjøre. En varietet er ideelt sett et komplett språksystem som skiller seg fra andre språksystemer (Røyneland 2003:14).

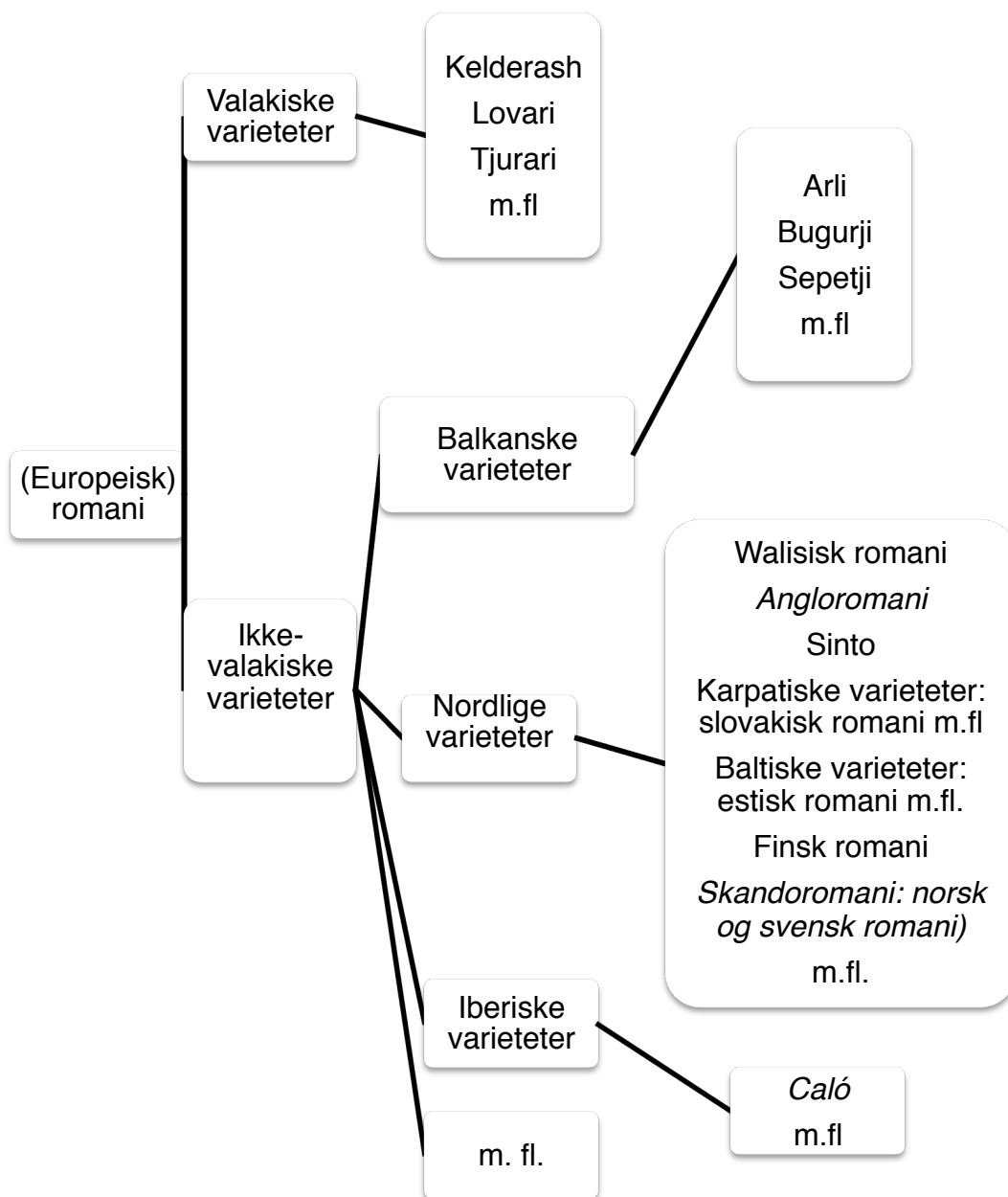
³⁵ *Ethnologue* oppgir Hallman 1998 som kilde for disse opplysningene. Jeg har imidlertid ikke vært i stand til å finne ut noe mer om denne kilden, som heller ikke opptrer i *Ethnologues* bibliografi, og vet dermed heller ikke hvordan tallmaterialet er samlet inn, hvilken metode som er brukt eller hvilke kriterier til kompetanse som er satt.

sammenflettet varietet og drøfte hvorvidt sammenflettede varieteter kan behandles som fullverdige språk. Deretter behandler jeg skandoromani i et minoritetsspråkperspektiv på bakgrunn av språkets status som offisielt minoritetsspråk i Norge (og Sverige), før jeg til slutt ser på skandoromani som et truet språk som opptakt til kapittel 6.

4.2 Varieteter av romani – et kort overblikk

Siden (europeisk) romani er et ikke-territorialt språk med en geografisk usammenhengende spredning av språkbrukerne, er det ikke gitt at ulike varieteter av romani kan forme et geografisk kontinuum. På bakgrunn av migrasjoner er det ikke uvanlig at flere ulike varieteter av romani er i bruk på samme sted, eller at brukere av en spesiell dialekt holder kontakten med hverandre uavhengig av hvor de befinner seg geografisk (Matras 2002:214). Det er dermed vanskelig å klassifisere varieteter av romani på bakgrunn av hvor de befinner seg geografisk, men man kan klassifisere på bakgrunn av innflytelse fra andre språk. Jeg vil ikke gå nærmere inn på problematikken rundt klassifisering av romani, men kort omtale to ulike måter å dele inn romani på, etter henholdsvis Fraurud og Hyltenstam (1999) og Bakker (2002).

Fraurud og Hyltenstam har en grovinndeling i to hovedgrupper: valakiske varieteter og ikke-valakiske varieteter. Denne inndelingen ble først foreslått av Gilliat-Smith (1915, gjengitt i Bakker 2000:219), og har vært svært innflytelsesrik innen internasjonal romanidialektologi. Som nevnt under punkt 2.2.3.1, er det en mye utbredt hypotese at det i løpet av 1200- og 1300-tallet fant sted en fragmentering av rom(ani)folket. Der en del av gruppa styrte utenom Balkan og fant veien nord- og vestover i Europa, endte en annen del opp i Valakia (dagens Romania) og Moldova, der de havnet i livegenskap fram til 1800-tallet, da livegenskapen ble opphevet og deler av romfolket spredte seg utover i Europa i det som blir kalt *andre vandring*. Det fem hundre år lange oppholdet i Romania førte til en splittelse mellom valakiske varieteter av romani og ikke-valakiske varieteter.

Figur 1: Varieteter av romani, varieteter av pararomani i kursiv³⁶.

I denne modellen er både *skandoromani* og den engelske varietetten *angloromani* klassifisert under nordlige varieteter av romani.

Matras' klassifikasjon (2002:6–13, 222) går imidlertid bort fra det hierarkiske skillet mellom valakiske og ikke-valakiske varieteter og skiller heller mellom fire hierarkisk likeverdige hovedgrupper eller -greiner av romani, som mer eller mindre overlapper med

³⁶ Jf. Figur 6.3 *Några av de större romska dialektgrupperna med ett urval av dialekter*, Fraurud og Hyltenstam (1999:262). Mi utheving av varieteter av pararomani.

greinene nevnt i Fraurud og Hyltenstam (1999): *balkanske varieteter av romani* – med innflytelse fra gresk og tyrkisk, *valakisk varieteter av romani* eller *vlox* – med innflytelse av rumensk, *sentrale varieteter av romani* – med innflytelse av ungarsk, og *nordlige varieteter av romani* som en fjerde gruppe. Nordlige varieteter av romani er lingvistisk sett en mindre enhetlig gruppe enn de andre hovedgruppene. Den blir heller ikke utelukkende brukt i Nord-Europa, men også i Vest- og Sør-Europa, blant annet på den iberiske halvøy. Nordlige varieteter kan igjen inndeles i nordvestlige og nordøstlige varieteter av romani. Under nordvestlige varieteter av romani kommer blant annet de nært beslektede varietetene *Sinti* – *Manuš*, brukt i Tyskland og Frankrike, med en betydelig tysk innflytelse, og *finsk romani*, med blant annet svensk innflytelse. Under nordøstlige varieteter kommer *polske*, *baltiske* og *nordrussiske varieteter* (Matras 2002:6–13; 222). Både *angloromani*, *skandoromani* og den spanske varietet *caló* er unntatt fra denne oversikten, og heller klassifisert som sammenflettede varieteter, noe vi vil se på i neste underkapittel.

4.3 Blandede språk

En annen måte å klassifisere varieteter av romani på er å skille mellom *konservative* eller *flekterte* varieteter av romani og *sammenflettede varieteter* eller *pararomani*. Disse skiller seg fra hverandre på det strukturelle, eller grammatiske, planet. Konservative eller flekterte varieteter av romani deler flere strukturelle trekk, fortrinnsvis bøyingsmorfologi, men også visse syntaktiske og fonologiske trekk (se bl.a. Boretzky og Iglá 1994, gjengitt i Fraurud og Hyltenstam 1999:280). Blant de strukturelle trekkene som kjennetegner varieteter av flektert romani er:

- to genus, maskulinum og femininum.
- mellom to og åtte kasus.
- verb med person- og tempusbøyning.
- relativt «fri» rekkefølge på setningsledd, veksling mellom subjekt-verbal og verbal-subjekt-rekkefølge (ibid.).

Sammenflettede varieteter vil derimot typisk ha overtatt strukturelle trekk fra det omliggende majoritetsspråket. Jeg vil utforske dette trekket nærmere for skandoromani under punkt 4.4.3. Først vil jeg behandle selve fenomenet sammenflettede varieteter nærmere, som en undertype av blandede språk.

Blandede språk eller *mixed languages* oppstår i tospråklige samfunn og blir dermed også referert til som, med en noe klossete term, *bilingual mixed languages*, som kan oversettes som *tospråklig blandede språk* (Thomason 2003:22). I et såkalt blandet språk har to kildespråk smeltet sammen til ett og påvirkningen fra begge språk har vært så stor at man ikke kan snakke om ett av språkene som kildespråk og utelate det andre, men heller se på de to kildespråkene som jevnbyrdige (Matras og Bakker 2003:1).

Blandede språk kan sammenliknes med pidgin- og kreolspråk. Både blandede språk og pidginspråk oppstår i to- eller flerspråklige samfunn, men der blandede språk oppstår i situasjoner der innbyggerne er *tospråklige* – de behersker begge kildespråkene, oppstår pidginspråk der innbyggerne er *enspråklige* – de mangler et felles kommunikasjonsspråk og et pidginspråk utvikles til dette formålet (McMahon 1994:253). Et pidginspråk utvikler seg videre til et kreolspråk når eller hvis det blir tatt i bruk som morsmål i et visst *språksamfunn*, for eksempel når barn blir født av foreldre som ikke har noe annet felles kommunikasjonsspråk enn pidginspråk (ibid.:254). Men såkalte blandede språk skiller seg også lingvistisk sett fra pidgin- og kreolspråk. I pidgin- og kreolspråk kommer vanligvis leksikonet eller ordforrådet hovedsakelig fra ett av kildespråkene, mens grammatikken kan anses som et tverrspråklig kompromiss mellom de involverte kildespråkene. I blandede språk blir derimot hele strukturelle og leksikalske subsystemer overført mer eller mindre intakt fra hver kilde (Thomason 2003:22).

Blandede språk er en kompleks språkgruppe og kan deles inn i flere underkategorier. Bakker (2003) opererer med en firedeling og skiller mellom *sammenflettede språk* (intertwined languages), *konverterte språk* (converted languages), *leksikalsk blandede språk* (lexically mixed languages) og *andre typer blandede språk*. Sammenflettede språk karakteriseres ved å hovedsakelig ha adoptert leksikon eller ordforråd fra kildespråk A, mens grammatikken, både fonologi, morfologi, syntaks og semantikk, primært stammer fra kildespråk B. Dette er den klassiske prototypen på blandede språk. Det er også denne gruppen angloromani og skandoromani hører inn under, med leksikon fra romani og grammatikk fra henholdsvis engelsk og norsk/svensk. Konverterte språk er på sin side språk som har beholdt leksikon og strategier fra kildespråk A og som forsøker å kopiere den grammatikalske strukturen til kildespråk B, som Sri Lanka-portugisisk som bruker portugisiske former eller elementer til å uttrykke grammatiske kategorier fra tamil. Leksikalsk blandede språk har leksikon som er jevnt fordelt mellom to kildespråk. Pidginspråket russenorsk, et handelsspråk basert på norsk og russisk, samt michif, et blandet språk med det canadiskindianske språket cree og fransk som kildespråk, havner i denne kategorien. Jeg vil ikke gå nærmere inn på

andre typer blandede språk, og vil fra nå av kun behandle sammenflettede språk som fenomen, siden det er denne subtypen blandede språk som er relevant for skandoromani.

4.3.1 Hvordan oppstår sammenflettede språk?

Det finnes flere ulike hypoteser på hvordan sammenflettede språk oppstår. Sammenflettede språk er på ingen måte en ensartet gruppe, og det er vanskelig, og kanskje heller ikke ønskelig, å finne en «one size fits all»-teori. I stedet for å strebe etter en enhetlig teori må man snarere se på oppbygninga til hvert enkelt språk for å se hvilken teori som passer best i hvert enkelt tilfelle. Jeg vil i dette underkapitlet kort gjøre rede for ulike teorier for hvordan sammenflettede språk kan ha oppstått, for så å komme tilbake til pararomani som sammenflettede språk i neste underkapittel.

Thomason og Kaufman (1988, 1995) var opprinnelig av den oppfatning at enkelte sammenflettede språk skyldtes *regrammatikalisering*, en gradvis utvikling der grammatiske strukturer blir overtatt fra et kontaktspråk, en prosess som vedvarer helt til ingen av vertsspråkene er overveiende dominerende (gjengitt i Matras og Bakker 2003:12). En alternativ teori, blant annet støttet av Boretzky og Iglá (1994), er at sammenflettede språk har oppstått ved at det først har skjedd et fullstendig *språkbytte* til det omliggende majoritetsspråket, i vårt tilfelle norsk, før det igjen har forekommet en *releksifisering*, der ord fra romani har blitt satt inn i majoritetsspråket (gjengitt i Matras og Bakker 2003:12–13 og i Fraurud og Hyltenstam 1999:286–287³⁷). Fraurud og Hyltenstam (1999) utelukker ikke at både releksifisering og regrammatikalisering har spilt en rolle i utviklingen av (svensk) skandoromani, og tenker seg at regrammatikalisering kan ha dominert på ett tidspunkt, mens releksifisering har virket sterkere i en annen periode (op.cit.: 289). I begge tilfeller kan man anta at psykososiale forhold har virket inn: Språkbrukerne som har byttet språk eller vært i ferd med å bytte språk har blitt oppmerksomme på at det opprinnelige gruppespråket, i vårt tilfelle romani, har vært i ferd med å gå tapt i språksamfunnet. Siden det opprinnelige gruppespråket har spilt en viktig rolle for gruppas etniske identitet, har brukerne dermed lagt vekt på å beholde så mye av gruppespråket som mulig.

I tråd med de ovennevnte teoriene er Myers-Scottons teori om *matrix language turnover*, en prosess der et nytt språk blir adoptert som *matrisespråk*, som er det språket som er ansvarlig for grammatiske morfemer, mens det «gamle» språket i samfunnet tjener som *embedded language*, som kan oversettes med *integrert* eller *innkapslet* språk. Det er det

---

³⁷ Se disse for en diskusjon rundt disse teoriene, samt ulike argumenter for henholdsvis releksifisering og regrammatikalisering.

integreerte språket som står for det leksikalske innholdet. Resultatet blir et sammenflettet språk med grammatikk fra det nye språket og leksikon fra det gamle (Myers-Scotton 1998, gjengitt i Matras og Bakker 2003:14).

Bakker (1997:204–206) stiller seg imidlertid kritisk både til releksifisering og regrammatikalisering som forklaringsmodell for sammenflettede språk generelt og *pararomani* (jf. punkt 4.4) spesielt. Han forklarer derimot strukturen til sammenflettede språk på to måter: Enten som den mest logiske og diskrete måten å lage *hemmelige språk* (jf. punkt 4.7) på, eller som et ledd i prosessen å skape en ny etnisk identitet i grupper med blandet opphav. Bakker anser sammenflettede språk som *angloromani* å være resultatet av en bevisst prosess med det mål å skape et hemmelig språk. Denne konklusjonen er i overenstemmelse med Hancocks teori om angloromani som en bevisst utviklet kryptolekt (jf. punkt 4.4), og jeg vil dermed gå nærmere inn på denne teorien i forbindelse med Hancocks teori nedenfor. *Identitetsdannende sammenflettede språk* oppstår på sin side i samfunn der et betydelig antall barn med blandet etnisk opphav kommer til verden. Der barna ikke føler opphav med noen av foreldenes kultur og/eller blir marginalisert av begge kulturer, danner de ofte nye grupper med innslag fra begge kulturene, som hos Métis i Canada, en gruppe som i løpet av 1800-tallet ble dannet av etterkommere av innfødte kvinner og pelshandlere av europeisk opphav (overveiende fransk eller skotsk opphav) og som har dannet språket *michif*, en blanding av cree og fransk (Bakker 1997:52; 206–207). Barna vil her vanligvis ta grammatikken fra det språket mora bruker (cree), mens leksikon tas fra fars språk (fransk). Grunnene til dette er mange: Det er gjerne mor som har mest kontakt med barna, og barna vil dermed lære mors språk bedre enn fars. Mors språk vil også sannsynligvis være det språket barna må lære til videre kommunikasjon, altså kommunikasjon utenfor familien (op.cit.:206–207). Bakker setter i tillegg flere premisser for at det skal utvikles identitetsdannende sammenflettede språk: Det må være en tilstrekkelig stort antall barn av blandet etnisk opphav, det må ikke forekomme noe press fra omverdenen som stigmatiserer det nyutviklede språket, og barna må ikke identifisere seg med verken mors eller fars etniske gruppe (ibid.).

4.4 Pararomani som sammenflettede språk

Skandoromani blir, sammen med den engelske varieteten *angloromani*, den spanske varieteten *caló* og den baskiske varieteten *baskisk romani*, betegnet som *pararomani* (Matras 2002:243). Pararomani blir i Matras og Bakker (2003:7) klassifisert som en type sammenflettet språk som de kaller *inherited special lexicons*, som kan oversettes som *nedarva spesialordforråd*. Her har deler av ordforrådet fra romani blitt beholdt, selv lenge etter at

språkbrukerne har skiftet morsmål fra romani til det omkringliggende majoritetsspråket, i vårt tilfelle norsk. Ordforrådet består i hovedsak av leksikalske innholdsord, som substantiv (*mengarn*; legen, *daden dakri*; farmor), verb (*kella*; danse, *dandra*; bite) og adjektiv (*baro*; stor (lang), *buno*; flott, stolt). Men noen funksjonsord kan også forekomme, blant annet tallord (*jikk, dy, trin*; en, to, tre), preposisjoner (*andri*; inne, *avri*; ute), stedsadverb (*kei*; her) og pronomen (*dero, diro*; du, *dåvan*; han)³⁸ (ibid.). Matras og Bakker (op.cit.) klassifiserer videre pararomani som en *talestil* som består av sporadiske innslag av ord på romani i ytringer som ellers foregår på det aktuelle majoritetsspråket – i vårt tilfelle norsk. Videre presiserer de at språkbrukere med kjennskap til et relativt stort, romani-avledet ordforråd på oppfordring vil være i stand til å produsere setninger med maksimal tetthet eller forekomst av slike innslag. De påpeker også at det er mulig, men ikke åpenbart, at en slik måte å bruke språket på kan ha vært det umarkerte valget for kommunikasjon innad i romanisamfunnet på et tidligere tidspunkt i pararomanis historie (op.cit.: 7–8).

4.4.1 Hvordan har pararomani utviklet seg fra flekterte til sammenflettede varieteter?

Det finnes mange ulike teorier for hvordan pararomani, herunder skandoromani og angloromani, har utviklet seg fra flekterte til sammenflettede varieteter. En teori er at dagens angloromani er et resultat av språktap, eller det vi kan kalle *progressiv språklig forvitring*, der den opprinnelige grammatikken gikk tapt (Hancock 1992). Hancock avviser selv denne teorien og viser til at walisisk romani, som er i ferd med å dø ut, ikke har vist tegn til å undergå den samme restruktureringen (ibid.).

Hancocks teori for utviklingen av angloromani (1977), i ettertid også utvidet til å gjelde skandoromani (1992), går ut på at anglo- og skandoromani er bevisst utvikla kryptolekter eller hemmelige språk. Hans hypotese er at angloromani er et bevisst redusert kontaktspråk som ble utviklet i løpet av det første halve århundret etter at romanifolket nådde Storbritannia. Da romanifolket ankom De britiske øyer rundt år 1500, antar Hancock at de møtte en betydelig befolkning av lovløse individer, det vil si friske og ofte faglærte menn som så seg nødt til å forsørge seg selv gjennom tigging og småkriminalitet etter at håndverkerlaugsystemet hadde brutt sammen (Hancock 1977). Hancock antar videre at de nyankomne nå befant seg i samme sosiale sjikt som disse britiske lovløse, og så seg nødt til å ha kontakt med dem for å overleve. De britiske lovløse hadde allerede en egen kryptolekt kalt *cant*, som besto av et kryptolektisk vokabular flettet inn i et engelsk rammeverk. Hancock kommenterer videre:

---

³⁸ Alle eksempelord fra (norsk) skandoromani er hentet fra Ludvig Karlsens *Romani-folkets ordbok* (1993).

The Roma were not opposed to allowing Romani items to be incorporated into Cant, and no doubt learnt that speech themselves, but withheld inflected Romani from the non-Gypsy³⁹ community, in order to be able to maintain their separateness within the larger separate population. The inflected language survived in England until the early twentieth century; by the mid-nineteenth century, Smart & Crofton were able to transcribe stories from British Gypsies told first in inflected Romani and then in Angloromani. (Hancock 1992, uten sidetall)

Både flektert romani og angloromani levde altså, ifølge Hancock, side om side i et diglossiforhold, til bruk i ulike domener, der flektert romani var reservert for bruk innad i gruppa og angloromani ble brukt som kontaktspråk utad. I likhet med Hancock forutsetter Bakker (1997:205–206) at angloromani er oppstått som en diskret og enkel måte å danne et hemmelig språk på. Ved å flette ord fra et mindre kjent minoritetsspråk inn i majoritetsspråket kan man bruke språket på en slik måte at uinnvidde medlemmer av majoriteten ikke en gang får med seg at et hemmelig språk blir brukt. Som eksempel bruker han en setning fra angloromani: «*There was a rich mush with kushti-dicking purple togs. Every divvus his hobben was good.*⁴⁰» Ved første øyekast er dette tilsynelatende en engelsk setning. Det er engelske ord, det er engelske endinger, og i tale vil setningen også bli ytret med engelsk uttale. Likevel er setningen uforståelig, siden nesten alle innholdsordene stammer fra romani. Lånordene fra romani er imidlertid *angliferert*, eller «forengelsket», og stikker seg slik mindre ut fra resten av ytringen. Dersom engelske romanifolk i en samtale som ellers foregikk på engelsk, plutselig hadde skiftet over til «ren» romani, ville omverdenens mistenksomhet raskt blitt vekket. Hva var grunnen til dette plutselige språkskiftet, dersom det ikke var for at omverdenen ikke skulle høre og forstå, og hvorfor skulle samtalen skjules for omverdenen med mindre noe kriminelt ble diskutert? Ved å skifte til angloromani midt i en samtale, vil utenforstående ikke nødvendigvis oppfatte dette som et språkskifte, men heller tolke det som dårlig behersket eller dårlig artikulert engelsk, og dermed heller ikke reagere på det. Begge teorier forutsetter altså at angloromani ble utviklet som en kryptolekt, et bevisst utviklet hemmelig språk, men der Hancock mener kryptolekten også fungerte som et kommunikasjonsspråk mellom flere grupper som levde på siden av samfunnet, herunder engelske romanifolk, er det uklart i hvilken grad Bakker mener angloromani ble delt med personer uten romanibakgrunn.

---

³⁹ Hancock bruker termene *Roma* og *Gypsy* synonymt. Den gruppa som her menes er engelske romanifolk, også kalt *rom(a)nichals*.

⁴⁰ På engelsk ville setningen oversettes til: «*There was a rich man with good-looking purple clothes. Every day his food was good*». Bakker (1997:205).

Vuorela og Borin (1998) har imidlertid tatt avstand fra Hancocks teori. Som utgangspunkt bruker de utviklingen finsk romani nå er i ferd med å undergå. Finske romanifolk, med egenbetegnelsen *kalé*⁴¹, kom til Finland fra Sverige fra seint 1500-tall og utover (Etzler 1944), og ble isolerte fra resten av Vest-Europa etter Finlands innlemmelse i det russiske storhertugdømmet i 1809 (Vuorela og Borin op.cit.:52–53). Finsk romani, også kalt *fennoromani* i engelskspråklig litteratur, eller *kaalen kieli* – som på finsk betyr «de svartes språk» –, er i dag i ferd med å undergå en grunnleggende strukturell forandringsprosess. Fra å være en varietet av fullstendig flektert romani er finsk romani nå på vei mot å bli en varietet av finsk med et betydelig innslag av leksikalsk materiale fra romani. Denne prosessen er mulig å observere og dokumentere, og ingenting i denne prosessen tyder på at dagens finsk romani utvikler seg som en bevisst utformet kryptolekt i sameksistens med konservativ eller flektert romani, som er Hancocks hypotese om anglo- og skandoromanis opphav (Vuorela og Borin 1998:68). Det er derimot ingen automatikk i at finsk romani må ha utviklet seg på nøyaktig samme måte som skando- og angloromani. Teorien om at anglo- og skandoromani ble utviklet som kryptolektiske varieteter, er dermed heller ikke motbevist, men må kunne stå som en mulig hypotese.

4.4.2 Å klassifisere pararomani

I forskning på det lingvistiske fenomenet *pararomani* foregår en diskusjon om hvordan pararomani skal klassifiseres. Skal pararomani klassifiseres som fullverdige varieteter av romani på lik linje med flekterte varieteter, eller bør det snarere regnes som varieteter av det omkringliggende majoritetsspråket? Eller kanskje er det ikke snakk om egne varieteter i det hele tatt, men heller spesielle måter å bruke majoritetsspråket på? Uavhengig av hvordan pararomani blir klassifisert, er det også interessant å se på hvilke funksjoner som blir dekket ved bruk av pararomani, noe jeg vil komme tilbake til mot slutten av dette punktet.

Å skulle ta stilling til hvorvidt skandoromani kan regnes som en fullverdig varietet av romani eller ikke, kan implisere en nedvurdering av skandoromani, og implisitt også en nedvurdering av språkets brukere. Jeg vil dermed ikke forsøke å ta stilling til dette her, men heller gjøre rede for de ulike synspunktene i denne debatten.

I sin anmeldelse av Ragnvald Iversens *The Secret languages of Norway* (1944), konkluderte Einar Haugen at skandoromani var en dialekt av norsk, men med et kjernevokabular som går tilbake til India (1949:391, gjengitt i Hancock 1992). Den allmenne, tradisjonelle oppfatningen av skandoromani har vært at det dreier seg om en slags *slang* eller

---

⁴¹ Jf. (skando)romani *kalo*; svart (Karlsen 1993: 34).

hemmelig språk med innslag av et kryptolektisk vokabular som hovedsakelig var basert på romani. Dette vokabularet blir så satt inn i et vertsspråk, henholdsvis svensk eller norsk, og alle grammatiske trekk blir hentet fra vertsspråket (Hancock 1992). Hancock går selv ikke eksplisitt inn på debatten om hvorvidt skandoromani kan regnes som en fullverdig varietet eller ikke, men refererer gjennomgående til skandoromani som et *språk* og som en *varietet av romani* (op.cit.)

Bakker og Kyuchukov (2000:76) betegner pararomani som fundamentalt forskjellige fra flekterte varieteter av romani. De mener pararomani essensielt sett er varieteter av majoritetsspråket i området (norsk, svensk, engelsk, spansk), men med innslag av ord som stammer fra romani. Skandoromani blir her snarere beskrevet som en *sjargong* som nesten utelukkende er basert på vokabular fra romani (ibid.:75). En sjargong blir her definert som et vokabular brukt av en bestemt gruppe mennesker, brukt i spesielle situasjoner og brukt som et *bevisst valg* (op.cit.:73). Bakker og Kyuchukov skiller videre mellom to typer sjargong: på én side fag- eller yrkessjargong, som er den type spesialisert, profesjonell sjargong som blir brukt av medlemmer av en bestemt profesjon, som leger, rørleggere eller fiskere; og på en annen side den type sjargong som blir brukt som hemmelig språk eller *inngruppespråk*. I motsetning til fag- eller yrkessjargong som i hovedsak består av nettopp faguttrykk, inkluderer inngruppespråk ord for hverdagslige fenomener, som mat og drikke, kjøp og salg, personer og dyr, tall og så videre. Inngruppespråk blir brukt både for å forsterke og uttrykke medlemskap og tilhørighet til gruppa og for å ekskludere utenforstående fra samtalen, blant annet i handelssammenheng hvis man ønsker å ikke bli forstått av kunder eller konkurrenter (2000:74).

Matras, Gardner, Jones og Schulman (2007:142) betegner pararomanivarieteten angloromani som en *stil* eller et *register*⁴² som består av sporadiske islett av romani-deriverte ord i engelsk. Deres synsvinkel er at angloromani i dag er et verktøy på ytringsnivå som fører samtalen inn i en spesiell *følelsmessig modus* (emotive mode) (op.cit.:143), og at angloromani er det de refererer til som *en annen type språk*, basert på strategier for «*emblematic language mixing*», strategier som ikke er uvanlige i minoritetsmiljøer (op.cit.:149). Det synes dermed å være enighet om at skando- og angloromani primært oppfyller to behov: Å forsterke båndene innad i gruppa og å fungere som hemmelig språk i situasjoner der utenforstående ikke skal skjønne hva som blir sagt.

---

⁴² *Register* viser til situasjonsavhengig variasjon i språkbruk. Litt forenkla kan en si at et register er en varietet som er avhengig av brukssituasjon. Emne for samtalen, omgivelser for samtalen (formell eller uformell, hjemme eller på et kontor), hvem som deltar i samtalen og hvordan forholdet mellom dem er, vil være utslagsgivende for hvilket register man bruker (Røyneland 2003:26–27).

4.4.3 Skandoromani som pararomani

I motsetning til flektert romani som blant annet er karakterisert ved et to-genus-system, mellom to og åtte kasus og relativt fri ordrekkefølge (jf. punkt 4.3), har skandoromani adoptert visse strukturelle trekk fra de omkringliggende majoritetsspråkene svensk og norsk. Jeg har ikke forutsetninger til å gå i dybden rundt skandoromanis grammatikk, og dette har heller ikke vært et hovedtema for avhandlingen, men jeg vil likevel forsøke å foreta et raskt dykk for illustrasjonens skyld. Framstillingen nedenfor bygger hovedsakelig på Iversen (1944), Carling og Lindell (2008), samt på diverse opplysninger fra mine informanter.

Syntaktisk sett har skandoromani hatt stor innflytelse fra norsk og svensk. Skandoromani har overtatt norsk ordstilling med rekkefølgen subjekt-verbal-objekt (SVO), som i setningen *dåva kammar led siro jik vaveret lodd*⁴³, som kan settes opp slik:

[Dåva (S)] [kammar led (V)] siro [jik vaveret lodd (O)].

Fonologien virker å være enten hentet fra eller å være sammenfallende med norsk, men kan ikke tilskrives noen bestemt dialekt. Iversen beskriver stor variasjon i uttale, både interindividuell⁴⁴ variasjon og intraindividuell⁴⁵ variasjon (Iversen 1944:21). For en nærmere beskrivelse av skandoromanis fonologi eller lydssystem, se Iversen (1944:21–23). En av mine informanter beskriver intonologien eller tonefallet i norsk skandoromani som påvirket av trøndersk:

De fleste reisende er fra Trøndelagdistriktet, egentlig. Så man har mye sånn... hva skal en si? Uttalemessig litt sånn... trønderaksent da, eller hva skal man si? Og uttalemåte. (Informant A)

Skandoromani har også implementert henholdsvis norsk og svensk bøyingsmorfologi. Iversen (1944) beskriver:

Of the old inflectional system there are now left in Norw. Ro. [sic] only a few scattered fossil relics, mostly in the verbal system. Otherwise, the whole of the morphology has been borrowed from the standard language, but so many categories have been done away with and there is, on the whole, such an excessive simplification of the whole system that exceptions to the general fundamental rules are extremely rare. (op.cit.:237–238)

For substantiver har det gamle kasussystemet blitt oppgitt (Iversen 1944:238). Flertallsendingen er hovedsakelig *-ar*, mens hankjønnsord som slutter på *-a* og hunkjønnsord som slutter på *-e*, får endingen *-r* i flertall (ibid.). I svensk skandoromani bøyes substantiv i

⁴³ «Han har fått seg et annet hus» (Karlsen 1993:94).

⁴⁴ Variasjon mellom ulike personer.

⁴⁵ Variasjon hos én og samme person.

bestemt form, både i entall og flertall, på samme måte som i rikssvensk eller svenske dialekter (Carling og Lindell 2008:39). For en mer inngående beskrivelse av svensk skandoromani grammatikk, se Carling og Lindell (2008:19–50). Norsk og svensk romani skiller seg fra hverandre i ortografi. Der norske reisende bruker norsk normalortografi, bruker svenske reisende svensk normalortografi.

[En annen ting jeg lurer på er liksom, hvis dere har substantiv, for eksempel sånn som *kaffe*, på romani. I bestemt form. Bruker dere da norske endinger?]

Gjerne det.

[Eller har dere egne?]

Nei, vi har norske. Det som vi bruker nå... Jeg tror det er litt sånn fra land til land. Her i Norge så bruker vi det. Romani er jo ikke et skriftspråk, det er jo kun et talespråk. Og da blir det jo sånn at vi bruker skriftmåten til det landet som vi hører til, ikke sant. Det er veldig lett å se forskjellen på grammatikken når jeg sitter på dataen og chatter med reisende fra andre land. Vi *uttaler* jo de fleste ord likt, men når de svenske skriver så bruker de svensk grammatikk. Så jeg må sitte, liksom...«eeeeeh... Hæ? Hva er det»? Og så er det helt vanlige ord, ikke sant, men svensker bruker mye mer sånn "ck" og "ch" og...

[Anna måte å stave ting på?]

Ja, ikke sant, ja, der vises det veldig godt forskjellen på.. de har da tatt *det*. Vi skriver våre ting slik vi mener er rett fram, ikke sant. For det blir jo sånn at vi skriver det slik som det høres ut.

[På det språket dere er vant med, liksom?]

Ja, eller det skriftspråket som vi faktisk har fått noe grammatikkopplæring i.

[Eller sånn som dere lærte å skrive?]

Ja. Så da blir det jo sånn at vi bruker norsk grammatikk. Det blir jo det. (Informant B)

Hvorvidt fullstendig flektert romani har eksistert i Norge og/eller Sverige, har jeg dessverre ikke klart å finne noe dokumentasjon på. Sundt beklaget seg allerede i 1852 over den begredelige forfatningen skandoromani befant seg i, noe som tyder på at flektert romani ikke var i vanlig bruk rundt midten av 1850-tallet. Sundt utelukker imidlertid ikke at det kunne forekomme flektert romani hos enkelte språkbrukere:

De norske tateres mål er et høist fattigt og dertil i en væsentlig henseende ufuldstændigt sprog. [...] Til et sprog hører nemlig 2 ting, først egne ord til at udtrykke begreberne, dernæst en egen måde at forbinde ordene på til en sammenhængende tale, eller hvad man kalder grammatiske former. Nu have vore tateres sådanne egne ord, men mangle så godt som ganske disse grammatiske former. [...] Tatersproget har altså undergået en væsentlig forandring her hos os; taterne have glemt meget deraf, idet de kun have beholdt en del af ordene, som de nu sammenføie i talen ganske efter reglerne for det norske almuesprog [...]; en følge deraf er også, at den norske tater fordertmeste må bruge mange norske småord i sin tale. [...] Flere småtræk gjøre mig det sandsynligt, at denne forandring helt og holdent har fundet sted i de allersidste generationer, **og der turde måske endnu blandt gamle norske og svenske tater (thi grændsen imellem Sverige og Norge er ikke nogen grændse for dem) findes en og anden, som endnu taler sine fædres rommani fuldstændigt og rent; endnu støder jeg nemlig nu og da i tateres mund og dem selv uafvidende på oprindelige og ægte sprogformer; jeg har hørt dem synge gamle viser i en så antik stil, at de, skjønt de erindre ordene endnu, ikke ganske kunne tyde dem.** (op.cit.)

Opplysninger fra mine informanter tyder imidlertid på at enkelte brukere av skandoromani i dag fortsatt har beholdt *noe* av det opprinnelige bøyningssystemet, selv om det ikke er i vanlig bruk:

[Engelske romanifolk] bruker språket sånn som vi gjør i Norge, at vi legger til norske bindeord der vi ikke vet, sånn som «av» og «på» og «i» og «det» og sånn. Vi setter inn norske bindeord for å få språket til å.. Vi tenker norsk, ikke sant, når vi skal si noe, så det blir på en måte det at vi sier «I dag skal jeg gå på skolen» på romani, da bygger vi opp språket på akkurat samme måte. Og det gjør de i England og.

[Samme ordrekkefølge og alt?]

Ja. Vi legger til bindeorda der vi ikke vet romaniord og sånn, da.

[Så dere tar grammatikken mye fra norsk, eller?]

Ja, vi gjør det.

[Hvordan er det med endelser og sånn i bestemt form?]

Nei, det er.. Sånn som til daglig, når man egentlig ikke tenker gjennom hva man sier, så blir det norske endelser. Men vi har egentlig et eget bøyningssystem. Hvis vi skal si *hund*, da, for eksempel, sant. En hund er jo en hund. Det er *jukkel*, da, Og så hvis man skal at det er en hanhund, så er det da *juklo*. Det er veldig mye o-endelser på hankjønn. Og så er det *jukli* hvis det er en jentehund, en tisper, eller hva det heter for noe på norsk. Så man har jo på en måte disse endelsene som beskriver...

[Hvis du snakker om sånn *hanhunden*.. blir det da..?]

Det blir at man sier *jukloen* ja, det blir det. Men det blir jo egentlig feil, for egentlig heter det bare *juklo*. Det blir orda foran du må endre på for å få det til å bli den setningen du skal si. Så hvis du tenker norsk, så blir det *jukloen*, liksom. Da setter du det inn i en annen sammenheng, i en norsk tankemåte, på en måte. Og man har jo dette her når det gjelder... *Å gå*, for eksempel. *Ja*, det er *å gå*, og så... jeg må tenke, jeg bruker ikke å tenke så mye gjennom dette her... og hvis man *har gått*, så er det */(d)jelem/*. Og så.. hvis man *skal gå*, så er det */jevvel/*. Så det blir */ja/* og så blir det */(d)jelem/* og så blir det */javel/*. Så vi *har* egentlig et eget bøyningssystem, men det er det at vi bruker det ikke. Man ønsker ikke, for det blir på en måte sånn at da må man konsentrere seg, sant. (Informant A)

4.5 Skandoromani som minoritetsspråk

De reisendes historie i Norge begynner på 1500-tallet (jf. kapittel 3), og skandoromani har dermed tilbrakt 500 år i det norske lingvistiske landskapet. En anerkjennelse av skandoromanis lange nærvær i Norge kom med Norges ratifisering av *Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk av 5. november 1992 (European Charter for Regional or Minority Languages)*, heretter referert til som Minoritetsspråkkonvensjonen, i 1993. Minoritetsspråkkonvensjonen trådte i kraft 1. mars 1998 (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet u.å.a).

Med regions- eller minoritetsspråk menes her språk som avviker fra de(t) offisielle språk i staten, som tradisjonelt er brukt innenfor et bestemt territorium i en stat og som er brukt av statsborgere som utgjør en historisk gruppe som er i mindretall i befolkningen (ibid.;

Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk 1992:182). I tillegg tilkommer såkalte *ikke-territoriale språk*, som selv om de tradisjonelt brukes innen statens område, ikke kan knyttes til et spesielt geografisk område av den, altså språk uten et geografisk *kjerneområde* (Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk 1992:183). Norge har definert *samisk* – herunder *nordsamisk*, *lulesamisk* og *sørsamisk*, *kvensk*, *romani* og *romanés* som norske region- eller minoritetsspråk (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet u.å.a) og deriblant både romani (her menes (norsk) skandoromani) og romanés⁴⁶ som ikke-territoriale språk (Europarådet 2001:7). Minoritetsspråkkonvensjonen er femdelt. Del I er alminnelige bestemmelser, som blant annet definisjoner og praktiske bestemmelser. Del II er mål og prinsipper som tilstrebes for de språk konvensjonen dekker. Del III er mer detaljert og består av forpliktende tiltak for å fremme bruk av regions- eller minoritetsspråk i henhold til del II. Del IV omhandler periodiske rapporter til Europarådet og del V generelle sluttbestemmelser (Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk 1992). Som ikke-territorialt språk er (skando)romani omfattet av del II i konvensjonen. Del III er i Norge bare ratifisert for samisk, som dermed står under både mer konkret og mer omfattende vern enn de øvrige minoritetsspråkene (European Charter for Regional or Minority Language [sic] 2008:4–6). Dette må sees i sammenheng med samenes sterkere vern som urfolk, jf. punkt 5.6.4.2.

Hvilke konkrete tiltak har blitt satt i gang i etterkant av Norges anerkjennelse av romani som et minoritetsspråk? Kulturdepartementet ga i 2007 et tilskudd på 278 000 kroner til et språkprosjekt i regi av Taternes Landsforening (TL), et forprosjekt i arbeidet med å reetablere skandoromani som et mer fullverdig språk, blant annet som skriftspråk. Dette forprosjektet innebærer først og fremst innsamlingsarbeid, fortrinnsvis lydopptak av eldre reisende som behersker språket godt og transkripsjon av disse opptakene. TL har tidligere, i samarbeid med Dronning Mauds Minne Høgskole (DMMH), fått utarbeidet flere hefter med historier der eldre reisende forteller om kultur og levesett, og vil oversette disse til skandoromani. Målet er etter hvert å få utarbeidet lærebøker i romani som kan brukes i skolen. Språkopplæring foregår også i regi av interesseorganisasjoner for de reisende. Landsorganisasjonen for romanifolket (LOR) fikk i 2005 50 000 kroner i statlig tilskudd for å utvikle et grunnlag for språkopplæring i skandoromani (St. meld. nr. 35 (2007–2008)).

---

⁴⁶ Romanés er definert som «valakiske varieteter av romani brukt av romfolk som kom til Norge fra 1800-tallet og utover» (St. meld. nr. 35 (2007–2008)). Kort sagt er romanés en (felles)betegnelse på de varieteter av romani som blir brukt av norske romfolk.

4.6 Skandoromani som truet språk

Skandoromani blir ofte referert til som et henholdsvis truet, døende eller utdødd språk (bl.a. Sundt 1852; Ribsskog 1945:14; St. meld. nr 35 (2007–2008)). I kapittel 6 vil jeg se nærmere på disse påstandene ved å analysere skandoromanis vitalitet som språk som en del av min analyse av de reisendes etnolingvistiske vitalitet. I dette underkapitlet vil jeg se nærmere på det globale fenomenet truede språk og på ulike modeller for klassifisering av truede språk, før jeg kort kommenterer hvordan skandoromani vil rangere i de ulike modellene.

4.6.1 Truede språk i et globalt perspektiv

Verdens befolkning utgjør i skrivende stund 6 904 284 550 mennesker (US Census Bureau 2011), som til sammen har mellom 5000 og 7000 språk å uttrykke seg på. Antall språkbrukere per språk er imidlertid svært skeivfordelt: Oppslagsverket Ethnologue oppgir at 389 – eller 6 %⁴⁷ – av alle verdens språk har minst én million språkbrukere hver og til sammen blir brukt av 94 % av verdens befolkning. Til sammenlikning blir de resterende 94 % av verdens språk brukt av til sammen kun 6% av verdens befolkning (Ethnologue 2011b).

Krauss (1992) konkluderte, etter en grundig gjennomgang av statistikk for verdens språk: «at the rate things are going – the coming century⁴⁸ will see either the death or the doom of 90 % of mankind's languages» (op.cit.:7), noe som betyr at så få som rundt 600 språk kan regnes som «trygge» (Crystal 2002:18). Crystal (2002) foreslår en prognose der 50 % av verdens språk vil dø ut i løpet av de neste hundre år: «50 % is 3000 languages. 100 years is 1200 months. To meet that time frame, at least one language must die, on average, every two weeks or so. This cannot be very far from the truth» (op.cit.:19). Hvis vi setter Crystals prognose som en nedre grense og Krauss' som en øvre, betyr det at neste århundreskifte vil bevitnes av mellom ca. 600 og ca. 3000 språk.

4.6.2 Å klassifisere truede språk: ulike modeller.

Hvordan klassifiserer man språk som henholdsvis «trygge» eller «døende»? I dette avsnittet vil jeg se på fire klassifiseringer eller modeller som har til hensikt å utsi noe om et språks vitalitet.

Krauss (1992) etablerer en grunnleggende tredeling der han skiller mellom hvorvidt et språk er «moribund», «endangered» eller «safe» (op.cit.). Et språk er «moribund», eller døende, dersom det ikke lenger blir lært av barn, «endangered», eller truet, dersom det står i fare for å ikke bli lært av barn i løpet av det kommende århundret og «safe», eller trygt,

---

⁴⁷ Ethnologue baserer seg pr. dags dato på at det finnes 6909 kjente språk i verden (Ethnologue 2011a).

⁴⁸ I skrivende stund betyr dette det inneværende århundret, altså det 21.

dersom det både får offisiell støtte i de områder det brukes og har et stort antall språkbrukere (Krauss 1992:6-7).

Krauss' tredelte modell kan igjen utvides til en femdelt modell, som foreslått av Kinkade (gjengitt i Crystal 2002:20). Her skiller man mellom:

- **Levedyktige språk**⁴⁹: Språket er i bruk blant folkegrupper med både en størrelse og en vitalitet som sannsynliggjør at språket vil overleve på sikt.
- **Levedyktige, men små språk**: Språket har mer enn tusen språkbrukere, og er i bruk i samfunn som er isolerte og har en sterk samfunnsorden, og som er bevisste på språkets funksjon som identitetsmarkør.
- **Truede språk**: Språket har mange nok språkbrukere til at det har en mulighet for å overleve, men bare dersom det har støtte i samfunnet og de øvrige omstendighetene er i dets favør.
- **Nesten utdødde språk**: Språket antas å være hinsides alle muligheter for overlevelse, vanligvis fordi det bare blir brukt av noen få, eldre språkbrukere.
- **Utdødde språk**: Språk hvis siste *flytende*⁵⁰ språkbruker har avgått ved døden, og det ikke er noen tegn på revitalisering.

Det interessante med Kinkades definisjon er særlig vektleggingen av at noen må beherske språket *flytende* for at det kan sies å være i live. Et språk som språkets brukere kun behersker i en begrenset grad, er dermed allerede dødt ifølge denne definisjonen, og eventuelle revitaliseringsforsøk i denne perioden vil kun vekke til live en skygge av selve språket. I tillegg blir begrepet «levedyktig» her brukt i stedet for «trygt». En klassifisering av et språk som «trygt» signaliserer fort at kampen er over, «faren over»-signalet er blåst, og at språkbrukerne nå kan senke skuldrene og konsentrere seg om andre ting enn språkrøkt. «Levedyktig» poengterer derimot at det å holde et språk i live er en aktiv, stadig pågående prosess og minner om den fundamentalt skjøre stillingen språk står i – i live på språkbrukernes nåde. Og denne nåden er på ingen måte gudegitt og uforanderlig. «Levedyktig» åpner dermed for en dynamisk snarere enn en statisk oppfatning av språks status.

Grenoble og Whaley (2006:18⁵¹) velger imidlertid å holde seg til begrepet «trygt» og opererer med en seksdelt modell, som gjengitt under:

---

⁴⁹ Jf. «viable languages».

⁵⁰ Mi utheving.

⁵¹ Som igjen siterer Whaley (2003). Se denne for en nærmere begrunnelse av modellen.

Trygt: Et språk regnes som trygt dersom alle generasjoner bruker språket i alle eller nesten alle domener. Det har en stor brukerskare i forhold til andre språk som brukes i samme region og vil derfor typisk være det språket som brukes av myndighetene, i utdanningssektoren og i handelsnæringen. Mange trygge språk har offisiell status i en eller flere land og nyter dermed høyere prestisje enn andre språk.

I fare⁵²: Et språk er i fare dersom det er vitalt (læres og blir brukt av personer av ulike aldersgrupper) uten noe observerbart mønster som tyder på en minkende brukerskare, men likevel mangler noen av kjennetegnene til et trygt språk. Eksempelvis blir det kun brukt i et begrenset antall domener eller har en mindre brukerskare enn andre språk i samme område.

Forsvinnende⁵³: Et språk er forsvinnende når det er et observerbart skifte mot et annet språk i de områdene det snakkes. Språket blir i mindre grad overført til den oppvoksende generasjon, noe som gjør at brukerskaren ikke blir fornyet og dermed vil minke på sikt. Forsvinnende språk blir konsekvent kun brukt i et begrenset antall domener, og et dominerende språk begynner å erstatte det som heimespråk i et økende antall heimer.

Døende: Et døende språk er et språk som ikke blir overført til barn.

Nesten utdødd: Et språk regnes som nesten utdødd dersom kun en håndfull av den eldre generasjon behersker språket.

Utdødd: Et språk regnes som utdødd dersom alle som behersket språket er døde.

Det kritiske spørsmålet for om et språk overlever eller ikke, vil være om språket blir videreført til neste generasjon. All informasjon fra mine informanter tilsier at skandoromani i en viss utstrekning blir lært av barn også i dag:

Ungdommen som vokser opp i dag, bruker det... For det har vi jo fått bevis på, for vi driver med språkprosjekt i foreningen, som vi driver med nå, og da har vi samla ungdommen og så har de fortalt selv og da fant de jo ut da, de som liksom interesserte seg for det... at det er et språk som *lever*... som fortsatt lever. Men det er klart, det tynnes ut etterhvert, kan gjøre. (Informant C)

Kan vi så rangere skandoromani med utgangspunkt i disse definisjonene? Etter Krauss' definisjon vil skandoromani være et *endangered* eller *utsatt* språk siden språket fortsatt blir overført til den yngre generasjonen, men ikke er garantert å bli videreført i framtida. Ut fra

---

⁵² Jf. «at risk».

⁵³ Jf. «disappearing».

Kinkades' modell vil skandoromani bli klassifisert som en plass imellom et levedyktig, men lite språk og et truet språk. Dette avhenger av om språket kan sies å være på rett side av den magiske «tusen brukere eller mer»-grensa. Imidlertid kan skandoromani i denne modellen også rangere som et utdødd språk, dersom det å beherske språket *flytende* forutsetter at språket må være flektert for å kunne beherskes fullt ut. Ut fra Grenoble og Whaleys definisjon vil vi igjen befinne oss en plass mellom *truet* og *forsvinnende*. De reisende har for lengst undergått et språkskifte fra romani til norsk som morsmål, men har likevel klart å beholde i alle fall *deler* av språket i et begrenset antall domener. Jeg vil se videre på bruken av skandoromani i dag i kapittel 6, i forbindelse med min generelle analyse av etnolingvistisk vitalitet.

4.7 Skandoromani som hemmelig språk

Som jeg allerede har vært inne på, har både Hancock (1977, 1992) og Bakker (1997) trukket fram varieteten *angloromani* som en sammenflettet varietet som har oppstått for å fylle behovet for et hemmelig språk (jf. punkt 4.4.1). Dette behovet har åpenbart også skandoromani dekket, og funksjonen som hemmelig språk er det aspektet ved skandoromani som oftest er nevnt i faglitteraturen. Sundt beskrev skandoromanis funksjon som hemmelig språk på midten av 1800-tallet:

Endnu er dog dette samme rommani en helligdom for taterne, som de med stor standheftighed have stræbt at holde hemmelig, således at endnu en af dem, som man så, ialfald kunde falde på at true den, der åbenbarede samme, med at knuse benene i hans krop. Det er også let at skjønne, hvad der gjør denne hemmelighed så vigtig for dem. For et kastefolk som dette er det af stor vigtighed at kunne gjøre sig forståelig for hinanden uden at blive forstået af uindviede, og det er ganske vist, at medlemmerne af et fantefølge mangengang i husfolkets påhør have aftalt med hinanden, hvorledes de bedst skulde bestjæle det hus, der gjæsteventligt havde tilstået dem ly og varme i en stormfuld vinternat. Selv for retten vove disse dristige mennesker så småt at gjøre brug af dette lønsprog. En fant har fortalt mig følgende scene: «Nu har jeg givet al min forklaring om skjorten, nådige hr. skriver!» sagde en for tyveri beskyldt fantekjærring under et forhør; «men det er jo af små børns og umyndiges mund, at sandheden skal høres; her har jeg et 5 års barn, som fulgte mig ved hånden hele tiden. Hør nu, mit uskyldige barn! nu må du huske på, at du står for den strenge Guds og den nådige hr. dommers åsyn, og nu må du huske på, hvad jeg altid har formanet dig, at sige sandhed og ikke lyve; så du, at jeg tog skjorten, så må du ikke hense til din moders timelige elendighed, men i den store Guds treenige navn sige ja - penna naben!⁵⁴» og barnet fulgte ganske rigtig det med de to sidste ord givne vink og sagde nei. (Sundt 1852)

Selv om Sundt er overveiende negativ i sin omtale av skandoromani som et hemmelig språk og kun beskriver situasjoner der språket brukes i kriminelt øyemed, peker han på et viktig punkt: Som en sterkt marginalisert, og delvis også kriminalisert (jf. punkt 5.2.1.2), minoritet i

---

⁵⁴ *Penna naben*: «Si nei».

det norske samfunnet var det en stor fordel for de reisende å kunne kommunisere innad uten å bli forstått av utenforstående. I handelssammenheng var det også en fordel å kunne konferere om pris uten å bli forstått av kunden (Larsen 2010:87). Bruken av skandoromani som hemmelig språk har også gjort at det for utenforstående har vært vanskelig å definere språkets *vitalitet* (jf. kapittel 6). Bakkers (1997) forslag om at angloromani, og ved analogi også skandoromani, ble utviklet som en diskret måte å bruke et hemmelig språk på uten å vekke oppsikt, er ikke ubestridt. Ladefoged (1998:153–154) resonnerer at bruk av lånord fra fremmede språk, samt bruk av eksotiske suffikser for å forvanske norske og svenske ord, også kunne være et middel både de reisende og andre omstreifere bevisst brukte for å bli oppfattet som eksotiske av omverdenen. Ladefoged noterer seg imidlertid videre at funksjonen av å skape en utenlandsk, eksotisk identitet virker å være spesielt relevant for *rodi*, og kanskje også delvis for svensk skandoromani, mens det virker som det i norsk skandoromani var viktigere å framkalle eller forsterke en bestemt etnisk identitet, et *emotive mode*, som foreslått av Matras et al. (2007) (punkt 4.4.2) .

Funksjonen som hemmelig språk er fortsatt et viktig aspekt for bruk av skandoromani i dag, og det ser ut som det er i situasjoner omgitt av utenforstående at norske reisende har lavest innslag av norsk i bruk av skandoromani:

*Du bruker det liksom i tilfeller der du vil andre ikke skal forstå hva du sier. Hvis jeg skulle si til en eller annen at du hadde stygge sko, for eksempel, så hadde jeg brukt romanispråket til å si akkurat *dét*, sånn at ikke noen andre skal forstå det. Eller hvis man står i kø på butikken, for eksempel, og ikke har penger, og spør om en eller annen bak deg i køen har penger... Noen du kjenner, da, som er reisende. At man da spør på romani for at den i kassa eller de andre ikke skal forstå at du spør etter penger. Det blir på *den* måten man bruker språket, da. *Men det er klart at hvis man spør om noe eller skal si noe om noen, så blir det jo til det at da kan man jo kommunisere hundre prosent på det språket. Det er ikke sånn at man putter inn norske ord på en måte, det er det ikke.* Da bruker man jo – eller, det kommer jo sikkert an på hvor mye man kan, men hvis man har foreldre som kan romanispråket, så er det klart, da man det jo sjøl òg, som barn, stort sett, da. Og noen er flinkere til å lære bort enn andre, da. Noen bruker ord mer bevisst enn andre. Men språket er liksom absolutt sånn... *Det er på en måte et hemmelig språk. Det er jo det. Det er ikke et språk som blir brukt sånn åpenlyst hele tida, det er det ikke.* (Informant A)*

En viktig motivasjon for å beholde skandoromani som et hemmelig gruppespråk i dag og for å forhindre at utenforstående lærer seg språket, er at språket også virker som en etnisk markør, som et uttrykk for tilhørighet til gruppa (jf. punkt 4.4.2):

Hvis alle andre får kjennskap til språket og kjennskap til alt av vår kultur, så... Greit, vi har blitt mye mer åpne om det enn vi var, men hvis alle plutselig kjenner til det da, da vil vi jo på en måte miste en del av vår identitet som er i det samholdet som språket vårt gir oss. Det blir

jo litt som at vi mister våre ting, ikke sant. Det blir jo sånn at... Det blir jo da vanskelig for oss å vite... for eksempel, si nå at jeg treffer deg, Så kommer du og snakker flytende romani til meg. Da vil jo jeg automatisk tenke «aha, du er [reisende, anm.] du,». Da skjønner ikke jeg at ikke du er, hvis du snakker det til meg, ikke sant. Og det er faktisk veldig mange som snakker det litt for bra. Og da blir det jo så man automatisk tar den som reisende og begynner å spørre «Hvilken slekt er du av?». Som er en ting vi ofte prater om med nye reisende for å på en måte «plassere» de til hvor de hører til. Og så får man til svar «Nei jeg har bare lært meg romani, jeg». Da blir jeg ganske provosert og tenker bare sånn «drit i det» (latter). Det blir jo som å utgi seg for å være noe man ikke er. (Informant B)

5 De reisendes Norge – assimilering, særomsorg og minoritetsrettigheter

5.1 Språk og samfunn

Språk eksisterer ikke i et vakuum. For å se på skandoromanis *vitalitet* i dag (se kapittel 6) må vi ta et skritt tilbake og se på det Norge som brukerne av skandoromani – de norske reisende – har møtt og levd i. Først på bakgrunn av sosiale forhold i det moderne Norge, fra rundt 1840 til i dag, kan vi forstå dagens situasjon, og med utgangspunkt i dette kan vi forsøke å forstå og forklare den etnolingvistiske vitaliteten av de norske reisendes kultur i dag.

Virkeligheten vil alltid være mangefasettert. Historien vil alltid ha flere nyanser enn hva en masteravhandling kan make å fange. I forsøket på å skrive en balansert og oversiktlig framstilling er det nødvendig å følge mer enn én tråd av gangen. Jeg har forsøkt å sette Norsk misjon blant hjemløses arbeid overfor de reisende inn i en assimilasjonspolitisk kontekst, og videre forsøkt å sette assimilasjonspolitikken overfor de reisende inn i en historisk og sosial kontekst. Til sist har jeg trukket inn det politiske klimaskiftet fra 1970-tallet og utover, fra assimilasjonspolitikk til økende fokus på minoritetsrettigheter, samt økt fokus på de reisende som minoritet og økende organisering blant de reisende selv.

5.2 Tidlige reaksjoner mot romanifolket

De reisendes 500 år lange historie i Skandinavia er ingen lystig fortelling. Både i Norge og Sverige fikk man etter hvert lover som hemmet de reisendes muligheter til et selvstendig liv, blant annet løsgjengerlover, forbud mot å reise med hest og vogn, strengere regler for omførselshandel og, mer graverende, lover som tok sikte på å frata reisende barna. Både i Norge og Sverige ble det i tillegg utført tvangssterilisering av reisende (bl.a. Bastrup og Sivertsen 1996, Gotaas 2007 og Hazell 2002).

Den eldste formen for reaksjoner mot de reisende har likevel vært forvisning og dødsstraff. I 1637 ble «Placat om tattarnes fördrifwande af landet» vedtatt i Sverige. Menn av reisende slekt som oppholdt seg i Sverige, skulle nå pågripes og henges, mens kvinner og barn skulle fordrives fra landet. I 1643 vedtok Christian IV av Danmark og Norge at det skulle organiseres årlig jakt på blant annet «tatere», en praksis som fortsatte til langt ut på 1700-tallet (Hazell 2002:76). Forvisning forekom ikke bare på nasjonalt nivå, men også fra den enkelte kommune. Fra 1837 ble fattigstyret i hver kommune pålagt å ansette en såkalt

bygdevekter, også kalt stodderkonge⁵⁵ eller fantefut⁵⁶. Stodderkonger var ikke et nytt fenomen i Norge – den første gangen begrepet «stodderkonge» er brukt i norsk sammenheng, er i en kilde fra 1596. Stodderkongens viktigste forpliktelse var å holde kommunen fri for «strygere og løsgjengere» som tigget og snyltet på andres ressurser (Gotaas 2007:88–89). Med innføringen av den nye fattigloven i 1845 ble de statlige kontrollfunksjonene kraftig utvidet, og stodderkongen, eller bygdevekteren, ble nå et mellomledd mellom det statlige embetsverket, kommunene og omstreifermiljøene. Han skulle beskytte kvinner og barn mot de reisende, føre tilsyn over reisende som besøkte kommunen, og med jevne mellomrom forvise dem. I nabokommunen kunne så prosedyren gjenta seg. De siste stodderkongene abdiserte på 1930-tallet (Bastrup og Sivertsen 1996:52–53).

5.3 Eilert Sundt (1817–1875)

5.3.1 «Fantefortegnelsen»

I 1845, samtidig som Sundts interesse for norske reisende ble vakt, ble landets prester pålagt å registrere alle omstreifere i sitt sogn og innrapportere dem til departementet i forbindelse med den pågående folketellingen. Dette resulterte i den såkalte «fantefortegnelsen», som ble offentliggjort i 1846 og omfattet 1145 personer, derav 700 navngitte, noe som på langt nær var en fullstendig oversikt (Minken 2009; Bastrup og Sivertsen 1996:66). I 1848 fikk Eilert Sundt innvilget stipend av Stortinget, med vilkår om å utføre en videre registrering av norske reisende og omstreifere, samt studier av deres språk, livsforhold og tankesett (Bastrup og Sivertsen, *ibid.*). Som et resultat av dette foretok Sundt flere landsomfattende reiser og kartla ulike reisendeslekters bevegelser gjennom landet, noe som endte opp i fire såkalte beretninger om «Fante- og landstrykerfolket i Norge», utgitt mellom 1850 og 1865 (Sundt 1852, 1862, 1863, 1865).

5.3.2. Arven etter Sundt

Eilert Sundts studier av reisende i Norge vakte oppsikt, også internasjonalt, og blir fremdeles brukt som referanse for studier som omhandler de reisende. I tillegg til den rent vitenskapelige interessen for de reisendes historie, kultur og sosiale forhold, som resulterte i de tidligere nevnte beretningene, hadde Sundt et filantropisk mål, nemlig å «sivilisere og kristne» de reisende (Bastrup og Sivertsen 1996:67). Sundts engasjement førte til at Stortinget

---

⁵⁵ Avledet av det danske ordet «stodder»; fattig (Gotaas 2007:39).

⁵⁶ Andre betegnelser er ståarkonge, fantejager, fantejeger, stodderfut, tilsynsmann og hundafut – i noen kommuner hadde bygdevekteren også ansvaret for å holde kirken fri for hunder under gudstjenesten (Bastrup og Sivertsen 1996:50–51; Gotaas 2007:88).

i årene 1854–1869 bevilget 2000 spesidaler årlig til det såkalte «Fantefondet», noe som tilsvarer ca. en halv million 2010-kroner (Pettersen 1997:1; Spesidaler 2011; Statistisk sentralbyrå 2011b).⁵⁷ «Fantefondet» ble administrert av Sundt, og midlene skulle gå til tiltak som fast bosetting av reisende, konfirmasjonsopplæring av voksne og fosterhjemsplassing av barn (Minken 2009). Bosettingspolitikken ga få resultater, og endte med at Stortinget stoppet bevilgningene i 1869.

Gjennom sitt arbeid, både akademisk og filantropisk, hadde Sundt kastet lys over et sosiologisk fenomen de færreste nordmenn visste noe om eller hadde interesse for – de reisende og deres livsform (Bastrup og Sivertsen 1996:68). Denne økte synligheten fikk flere følger. I enkelte kretser blomstret romantiske forestillinger om de reisende opp. De reisende ble sett på som noe eksotisk og varmblodig, mens deres livsstil ble sett på som en kjærlighetserklæring til naturen og friheten (op.cit.:69). Den største effekten av Sundts arbeid var imidlertid at den filantropiske interessen for de reisende økte. I tillegg endret de offentlige reaksjonene mot gruppa seg. Fra løsninger som fengsling, forvisning og internering, som nevnt under punkt 5.2, slo Sundts tanker om sosiale tiltak, som bosetting og fosterhjemsplassing av barn, rot. I løpet av 1800-tallet forverret også levekårene for de reisende seg, noe som styrket den offentlige oppfatningen av reisendekulturen som et sosialt onde som måtte bekjempes (ibid.). Jeg vil nå først se på bakgrunnen for både denne sosiale forverringen og for de mer systematiske politiske sanksjonene mot de reisende mot slutten av 1800-tallet. Deretter vil jeg gå gjennom de sosiale tiltakene som ble iverksatt rundt forrige århundreskifte og som vedvarte til slutten av 1980-tallet, en assimilasjonspolitikk som endte som en særomsorg.

5.4 ...dette landet, som det stiger frem

Da det i andre halvdel av 1800-tallet begynte å komme mer systematiserte politiske sanksjoner mot romanifolket, må dette sees i sammenheng med bestemte overordnede tendenser i det norske samfunnet spesielt, så vel som internasjonalt mer generelt. For å beskrive og forklare de sosiale forholdene som har hatt betydning for romanifolket i Norge fra midten av 1800-tallet og fram til i dag, er det fruktbart å ta utgangspunkt i to temaer og sammenhengen mellom disse: Nasjonalstatens tilblivelse og rasetekningens historie.

---

⁵⁷ 1 spesidaler ble satt til 4 kroner i 1874. Statistisk sentralbyrås tall går tilbake til 1865. 4 kroner i 1865 tilsvarer 257,60 kroner i 2010, justert for konsumprisindeks med Statistisk sentralbyrås konsumprisindekskalkulator. 2000 spesidaler gir da 515 200 kroner i 2010-verdi (Spesidaler 2011; Statistisk sentralbyrå 2011b). (Med forbehold om feil).

5.4.1 Industrialiseringens tidsalder, nasjonsbygging og nasjonalstater

Den europeiske nasjonsbyggingsprosessen foregikk over en drøy hundreårsperiode, fra slutten av 1700-tallet og inn mot 1900-tallet. I denne perioden gikk Europa fra å være dominert av flernasjonale stater – som det dansk-norske dobbeltmonarkiet – til hovedsakelig å bestå av *nasjonalstater* – som Danmark og Norge. Dette falt i de fleste tilfeller sammen med en politisk utvikling fra enevelde til demokrati. Da monarkenes stilling ble svekket, krevdes en ny «sosial sement» for å holde folket sammen i et frivillig fellesskap. Tanken om at hvert folk skulle ha sin egen stat, krevde dokumentasjon av forskjellige lands *nasjonalkarakter* – en kartlegging av kultur og folk, både av bevisste holdninger og av ubevisste tilbøyeligheter man antok var typisk for landets befolkning (Bø 2006:10–11). Et nasjonalt ideal måtte skapes som grunnlag for fellesskapet – en enhetlig kultur; «Modern man is not loyal to a monarch or a land or a faith, whatever he may say, but to a culture» (Gellner 2006:35). I denne prosessen ble språklige og kulturelle likheter vektlagt; vi kan snakke om et språklig og kulturelt *homogeniseringsideal*. I den norske nasjonsbyggingsprosessen – jakten på den norske *nasjonalkarakteren* – falt minoritetsgrupper utenfor det bildet av Norge man var i ferd med å konstruere. Minoriteter som samer og kvener ble ansett å ligge på «det laveste Dannelses-Trin» og ble følgelig ikke ansett som utviklet, eller endog oppegående nok til å kunne bidra i en utviklet statsdannelse (Sørensen 1998:103). I det monokulturelle ideal måtte den flerkulturelle virkelighet vike.

I Norge sammenfalt nasjonsbyggingsprosessen med inntoget av den industrielle revolusjon rundt 1850 (Grimnes, Koefoed og Nøkleby 1995:16). Industrialiseringen av Norge førte til en total omkalfatring av samfunnet. En ny arbeiderklasse vokste fram, samtidig som antallet husmenn gikk ned. Samtidig mistet embetsstanden sin tidligere posisjon som landets fremste elite, og borgerstanden og middelklassen var i framvekst, samtidig som byer og tettsteder vokste, både i størrelse og betydning (op.cit.:26). Det oppsto et økende behov for en allmenn, standardisert utdanning, noe som resulterte i en obligatorisk folkeskole. Bedre innenriks samferdsel i form av jernbane og dampskip forenklet og forsterket kontakten mellom de ulike landsdelene og fullførte i praksis det Harald Hårfagre klarte i teorien – å samle Norge til ett rike (op.cit.; Gellner 2006).

Industrialiseringen slo også negativt ut på de reisendes håndverkstradisjoner og tradisjonelle omførselssalg, da nye masseproduserte produkter i stor grad utkonkurrerte deres tradisjonelle håndverksprodukter. Denne utviklingen var ikke særegen for Norge, men

skjedde over hele Europa. Blant annet opplevde irske reisende⁵⁸ eller *travellers* at deres tradisjonelt framstilte sinkbøtter ble utkonkurrert av billigere bøtter i plast. I Liv Borges *Solens og månens barn* peker en reisende på ei plastbøtte og utbryter: «Se på denne! Det var den som ødela for oss» (Borge, op. cit.:22).

Industrialiseringen hadde i tillegg en grunnleggende betydning for menneskesynet. Oppfatningen av menneskeverdet ble nå i økende grad sett i sammenheng med den enkeltes evne – og vilje – til arbeid og produksjon. Mennesker som ikke bidro til landets samlede produksjon – som blant andre sinnssyke, åndssvake og omstreifere – ble følgelig kategorisert som klienter, dagdrivere og snyltere, og ble i neste omgang gjort til gjenstand for det Bastrup og Sivertsen omtaler som «frelsebringende filantropi over en bred skala» (op.cit.:70–71).

5.4.2 Kort innblikk i rasetenkningens historie

I opplysningstida ble det å beskrive og klassifisere menneskeraser ansett å være en vitenskapelig aktivitet på linje med klassifisering av mineraler og planter. Romantikkens lingvister og historikere trodde ofte at klassifiseringen av språkhistoriske og etniske «røtter» var en nøytral form for innsamlingsarbeid, i likhet med i botanikken (Skorgen 2002:162). Der 1700-tallets klassifiserende rasetekning var preget av «en jomfruelig fascinasjon for eksotiske folkeslag» (Skorgen, *ibid.*), var rasetenkningen mot slutten av 1800-tallet preget av konkurransen mellom de nye europeiske nasjonalstatene, blant annet i kappløpet om koloniene. Den vestlige koloniseringen av de nye verdensdelen førte til at rasisme som ideologi ble satt i system. En viss rangering av ulike menneskers og folkegrupperes verd har antakelig forekommet til alle tider, med ulik grad av systematisering. Hos de nye kolonimaktene oppsto det imidlertid nå et behov for et ideologisk forsvar for overgrepene mot de innfødte i koloniene. Biologen Leclerc Buffons degenerasjonsteori passet dermed som hånd i hanske: Kun europeere kunne kalles fullverdige mennesker. Menneskenaturen hadde spredt seg utover kloden fra Europa og mistet sin kraft og renhet for hvert skritt den tok vekk fra sentrum (Bastrup og Sivertsen 1996:195–199). Når vesten definerer og fremmer sin egen overlegenhet i møte med andre nasjoner og kulturer – et fullkomment «vi» i motsetning til det underlegne «andre» –, snakker en gjerne om *orientalisering*. Orientaliseringen behøver imidlertid ikke å foregå mellom ulike nasjoner. Når rasetenkningen flyttes innover mot nasjonalstatens eget befolkningsgrunnlag oppstår det Skorgen (op.cit.:167) kaller «en særegen form for indre orientalisering». Dette definerer han videre som «en form for utforskende

---

⁵⁸ Irske reisende er ikke synonymt med norske og svenske reisende, men antas å være av keltisk opprinnelse. De historiske, økonomiske, politiske og sosiale utfordringene de står og har stått overfor er imidlertid sammenlignbare (se bl.a. Helleiner 2000 og Coruth 2002).

kunnskapssankning om «den andre», som er forbundet med det å utøve politisk, økonomisk og kulturell makt og kontroll over «den andre» som selv ikke kommer til orde for å definere seg selv» (ibid.). For de norske reisende ble møtet med det moderne storsamfunnet starten på en prosess som hadde som mål å viske ut deres særpreg som etnisk gruppe. Det som begynte som en tilsynelatende nøytral kunnskapssankning, utviklet seg, via sosiale omsorgstiltak, til politisk og kulturell disiplinering, som også kom også til å inkludere fysiske maktovergrep mot enkeltpersoner og kulturell undertrykkelse av en uønsket livsform (ibid.).

Som vi har sett, førte industrialiseringen med seg dyptgripende forandringer i det norske samfunnet, blant annet dannelsen av en ny og mer tydelig definert arbeiderklasse. En rekke politikere og toneangivende deltakere i det offentlige meningsskiftet ble nå opptatt av den «sosiale forslummingen» de mente å se i de lavere samfunnssjiktene (Skorgen op.cit.:163). Tanker om *rasehygiene* hadde begynt å gjøre seg gjeldende i borgerskapet. Som teoretisk støtte for dette søkte man til Charles Darwins *Artenes opprinnelse* (1859) og gjenoppdagelsen av Mendels arvelover rundt overgangen til det 20. århundret. Darwin fulgte opp *Artenes opprinnelse* med sin avhandling om menneskets utviklingshistorie, *The Descent of Man* (1871), der han lanserte prinsippet om den seksuelle utvelgelsen, og opprettet en forbindelse mellom dyrenes og menneskenes evolusjon (Skorgen, op.cit.:163–164). Dette hadde flere implikasjoner, blant annet skapte det en bekymring for hvorvidt det moderne samfunnet og dets sosiale støtteordninger hadde eliminert de seleksjonsmekanismene som fantes naturlig i det man anså som den naturlige menneskelige evolusjon. De svake, mindre tilpasningsdyktige individene, som i «naturlig utvelgelse» ville ha bukket under i kampen om å overleve og formere seg, kunne nå få formere seg relativt «uhemmet», på bekostning av de sterke og tilpasningsdyktige (Skorgen op.cit.:164). For å rette opp denne angivelige svakheten i samfunnsstrukturen lanserte Francis Dalton, for øvrig Darwins fetter, *eugenikk*, eller arvehygiene, som en løsning. Gjennom sterilisering på sosialt grunnlag skulle mindreverdige arvemateriale «luke bort» ved å gjøre det umulig for «sosiale undermålere» å formere seg (Skorgen op.cit.:164–166). Jeg vil komme tilbake til eugenikkens betydning i Norge under 5.5.4.

Sterilisering var imidlertid ikke eneste utvei. Parallelt med fokuset på arveanleggets betydning foregikk en betydelig fokusering på miljøets innflytelse på enkeltmennesket. En reformerings- og oppdragelsestankegang var på vei inn, og anført av blant andre presten Jacob Walnum ble det satt i gang en omsorg under fanen «Berger du barna, berger du slekten».

5.5 Starten på en særomsorg

5.5.1 «Berger du barna, berger du slekten» – Norsk misjon blant hjemløse

Organisasjonen som i dagligtale ble omtalt som *Misjonen* eller *Omstreifermisjonen*⁵⁹, ble stiftet under navnet «Foreningen til Omstreifervesenets Modarbeidelse⁶⁰» i 1897 av presten Jacob Walnum (Bastrup og Sivertsen 1996:73). I forkant av opprettelsen hadde Walnum rykket inn et opprop i *Morgenbladet* der han oppfordret «kristeligsinnede og rettskafne mennesker over hele landet» til å ta opp kampen mot «omstreiferondet». Oppropet var i tillegg signert av tidas mest kjente representanter for samfunns- og næringsliv (ibid.).

Bakgrunnen for disse initiativene var at antallet omstreifere⁶¹ var i sterk økning mot slutten av 1800-tallet, samtidig som gruppa opplevde sosiale nedgangstider (Bastrup og Sivertsen 1996:75). Som vi har sett, ble de reisendes tradisjonelle levevei, der omførselshandel og manuelt håndverk var hjørnesteiner, langt på vei utkonkurrert av den mer effektive og mindre arbeidskrevende industriproduksjonen (Borge 1998:101). Nye handelslover i 1842 og 1857 hadde også åpnet for innføringen av *landhandlerier*. Fra 1299 hadde det vært lovpålagt for alle kjøpmenn å flytte sine varer til byene og selge dem der. Handelsrett, eller adgang til å drive handel som kjøpmann med fast utsalgssted, var også innskrenket, og var forbeholdt menn med borgerskap i en kjøpstad. Bygdefolk ble dermed henvist til å foreta sine nødvendige innkjøp i nærmeste by. Der dette var praktisk umulig å gjennomføre, kunne enkeltpersoner med kongelig bevilgning likevel drive sterkt begrenset handelsvirksomhet. De nye handelslovene utpå 1800-tallet løsnet på disse begrensningene (Kaurel 2009). Det ble til en viss grad enklere å åpne landhandleri, og bedre og mer stabil tilgang på nødvendighetsartikler hos landhandleren kan ha ført til mindre etterspørsel etter de reisendes omførselshandel.

I tillegg, påpeker Bastrup og Sivertsen, førte den generelle utviklingen i samfunnet til at nye grupper ble proletarisert eller falt utenfor. Norge hadde i løpet av andre halvdel av 1800-tallet opplevd sterk økonomisk framgang, noe som igjen førte til en eksplosiv befolkningsøkning og framveksten av et byproletariat. Mange av disse ble en del av det subkulturelle fellesskapet de reisende var en del av – omstreiferkulturen. Når samfunnet merket seg en økning i antall omstreifere, var det altså ikke nødvendigvis større barnekull

---

⁵⁹ Jeg vil i denne avhandlingen konsekvent bruke termen «Misjonen».

⁶⁰ Organisasjonen skiftet navn to ganger, først til «Den Norske Omstreifermisjon» i 1922, deretter til «Norsk misjon blant hjemløse» i 1936 (Norsk misjon blant hjemløse, u.å.; Bastrup og Sivertsen 1996:73). Fra 1988 og til dags dato er foreningens arbeid videreført under Kirkens Sosialtjeneste (Norsk misjon blant hjemløse u.å.; Kirkens Sosialtjeneste u.å.).

⁶¹ Omstreifere forstås her som et fellesbegrep for både de reisende og andre omreisende personer.

eller økte tilfeller av «usømmelig oppførsel» som var bakgrunnen, men snarere at omstreiferne, herunder de reisende, ble sett under ett med de nyproletariserte gruppene i samfunnet. Forskjellene mellom de reisende og andre grupper av omflakkende individer ble nå gradvis utvisket i den allmenne bevisstheten. Med etableringen av Misjonen og innføringen av løsgjengerloven av 1900 ble utviskingen fullbyrdet (op.cit.:75–76).

5.5.1.1 Vergerådsloven – «Den gode barndom» i fokus

Når Misjonens fremste satsningsområde kom til å bli barn og unge, var det ikke tilfeldig. Fra 1840-tallet og videre utover 1800-tallet hadde barn og barndom kommet i fokus på en helt ny måte (Seip 1994:212; Pettersen 2000:74). I motsetning til tidligere, da barn i hovedsak ble regnet som uferdige eller små voksne, ble nå barndommen ansett som en fullverdig livsfase, og i større grad tillagt en egenverdi. Gjennom innføring av allmenn, obligatorisk skolegang ble barn for første gang systematisk segregert fra voksenlivet. Det nye fokuset på barndom og framveksten av idealet om «den gode barndom» førte til nye krav til både foreldreskap og oppvekstvilkår. Samfunnets ansvar overfor barna ble utvidet, og nye tiltak ble innført for å bedre og styrke barn og unges levekår. Innføringen av «Lov om Behandlingen af Forsømte Børn»⁶² av 1896⁶³, kjent som *vergerådsloven*, gav Norge, som første land i verden, offentlig barnevern og bidro til å markere Norge som et oppvekstpolitisk foregangsland (Pettersen 2000:74; NOU 2009:08). Vergerådsloven fastslo at kommunale vergeråd skulle opprettes over hele landet. Disse skulle føre tilsyn med barnas situasjon og blant annet gi formaninger til foreldre som ikke skjøttet foreldrerollen på en akseptabel måte. Dersom «saadan alvorlig Advarsel og Formaning, som findes paakrævet» ikke forbedret situasjonen, var alternativet å frata foreldrene foreldreretten og enten plassere barna i fosterhjem i en «paalidelig og hæderlig Familie» eller på barnehjem eller, som siste utvei, i skolehjem (Vergerådsloven 1896; NOU 2009:08).

Vergerådsloven omfattet barn av mange slag, både barn som hadde begått straffbare handlinger, kroniske skoleskulkere og barn som ble vanskjøttet, mishandlet eller sto i fare for å bli sjelelig fordervet på grunn av «Forældres eller Opdrageres Lastefuldhed eller Forsømmelighed» (Vergerådsloven 1896; Seip 1994:212). Loven hadde altså både sosialpolitiske og kriminalpolitiske oppgaver: Både å fjerne de svakeste barna fra dårlige oppvekstmiljø, og å regulere familien og beskytte samfunnet.

Alt dette fikk store implikasjoner for de reisende. Misjonen mente de fleste barn av

---

⁶² Også omtalt som «Lov om Behandling av Forsømte Barn» (Pettersen 2000:74) og «Lov om forsømte barns behandling» (NOU 2009:08).

⁶³ Vergerådsloven ble vedtatt i 1896, og trådte i kraft 1.9.1900 (Vergerådsloven 1896).

reisende ble omfattet av vergerådslovens §1b. De var barn som «paa Grund af Forældres eller Opdrageres Lastefuldhed eller Forsømmelighed findes vanvyrdet, mishandlet eller sædelig forkommet eller man befryktes at ville blive sædelig fordærvet» (Sandvik 2000:102; Vergerådsloven 1896). De burde følgelig fjernes fra sitt oppvekstmiljø og havne under Misjonens omsorg, og slik oppdras og formes til et bedre liv som fastboende nordmenn.

5.5.1.2 *Bofasthet som ideal, fattigdom som kriminalitet: hjemstavnsrett og løsgjengerloven*

– Mer enn to år får de ikke bo, taterne i Taterbyen, for så får de hjemstavnsrett og ingen vil ha taterne med hjemstavnsrett, det blir for stor belastning for fattigkassa, det –! (Larsen 1998:402).

Som tidligere nevnt krevde det industrialiserte samfunn en viss disiplinering av befolkningen, blant annet gjennom en standardisering og en allmenngjøring av utdannelsen. I tillegg ble *bofasthet* et krav i den nye nasjonalstaten. Utbygging av nye sosiale institusjoner, moderne byråkrati og sosiallovgivning forutsatte *bofasthet* for at man skulle bli omfattet av de nye sosiale rettighetene og pliktene (Skorgen op.cit.: 163). *Bofasthet* var imidlertid ikke et like enkelt ideal i praksis. To års botid i en kommune gav såkalt *hjemstavnsrett*, noe som i praksis innebar at den nye kommunen overtok ansvaret for utbetaling av eventuell fattigunderstøttelse:

To års botid ville legge ansvaret for fattigunderstøttelse på den nye hjemkommunen. Spørsmålet var hvor man hadde sin *hjemstavnsrett*. I Norge var det definert som fattigdistriktet der man hadde krav på forsørgelse. De norske reglene er blant annet gitt i fattigloven 6. juni 1863, og i lovene 14. juni 1890 og 27. juli 1896. Etter fattigloven fra 1863, i paragrafene 26 og 27, hadde en fattigkommisjon rett til å sende en støttetrengende til det distriktet vedkommende hadde sin *hjemstavnsrett* i. Om nødvendig kunne transporten skje ved hjelp av politiet. Alle kostnadene skulle dekkes av *hjemstavnsdistriktet*. (Arkivverket u.å.)

Dette kunne legge en stor belastning på en kommunes økonomi, og ga derfor et incentiv til å hindre fast bosetning av dem kommunen anså som potensielle utgiftsposter. I den forbindelse fikk bygdevekteren eller stodderkongen i sin tid en viktig rolle, gjennom å forvise uønskede personer fra kommunen (Bastrup og Sivertsen 1996:53).

Pettersen (2000) viser til saksdokumenter knyttet til 61 barnevernssaker behandlet i vergeråd eller barnevernsnemnder i Midt-Norge mellom 1914 og 1986. I disse dokumentene finnes mange eksempler på reisende som henvendte seg til kommunale forsorgsstyrer med bønn om økonomisk hjelp. Dette resulterte vanligvis i avslag, og de reisende ble i stedet henvist til Misjonen for hjelp, siden det kommunale forsorgsvesenet ikke hadde økonomisk

hjelpeansvar for personer uten hjemstavn i kommunen. Kommunene var også generelt negative til å yte hjelp til reisende, i frykt for at dette kunne medvirke til at de bosatte seg der og dermed etter hvert oppnådde rettigheter til forsorg. Fra kommunenes side ble det lagt særlig vekt på at de reisende utgjorde en økonomisk belastning for kommunene, både på kort og på lengre sikt, og Misjonens generalsekretær påpekte at barn som vokste opp som reisende, ikke kunne bli sjølberga som voksne, men ville bli avhengig av hjelp og dermed ende opp som en kostnadsbyrde for samfunnet (op.cit.:77;87).

Med innføringen av løsgjengerloven i 1907 ble det direkte straffbart å være omstreifer (Eide og Aanesen 2008:63, Løsgjængerloven 1908). Fattigdom og omstreifende livsførsel hos arbeidsføre individer ble ansett som utslag av latskap og dårlig moral og som en fare for samfunnet. Løsgjengerloven ble anvendt på to grupperinger, omstreifere og hjemløse alkoholmisbrukere. Alkoholmisbrukere var imidlertid i sterkt flertall. I løpet av den første femårsperioden løsgjengerloven var virksom, fra 1907 til 1912, var 2/3 av tilfellene idømt tvangsarbeid etter løsgjengerloven alkoholmisbrukere, et forholdstall som stort sett holdt seg gjennom hele mellomkrigstida. Etter andre verdenskrig ble løsgjengerloven nesten uten unntak bare anvendt mot alkoholmisbrukere. I perioden 1946–1950 ble bare 20 personer, tilsvarende 3 prosent av totalen, idømt tvangsarbeid etter omstreiferbestemmelsene (Christie 1960, gjengitt i Hanisch 1976:38; Hauge 2000:21).

Satt i kombinasjon ble imidlertid løsgjengerloven og vergerådsloven det Eide og Aanesen omtaler som «en mektig knipetang» i hendene på departementene, Misjonen og politiet. Der man ikke fant noe direkte å utsette på barnas stell, kunne løsgjengerloven brukes for å sende foreldrene på tvangsarbeidsanstalter og dermed indirekte framtvinge at barna ble sendt på barnehjem. Dersom det var vanskelig å forhindre foreldrene fra å reise, kunne vergerådsloven brukes til å presse dem til det. En slik samordnet organisering av lovene ble også anbefalt av Sosialdepartementet. Mange foreldre søkte seg til Svanviken i håp om å unngå å miste barna sine (se punkt 5.5.3). Å si nei til Svanviken betydde som oftest at barna ble tatt der og da (op.cit.:64–65).

Misjonen opererte i grenselandet mellom tvang og hjelp. Walnum var nøye med å understreke at de reisendes menneskeverd var likeverdig med andre borgeres – men ikke så lenge de var reisende. Som reisende var de mindreverdige, men gjennom oppseding, disiplinering og borgerlig dannelsing, kunne de kvitte seg med det åket det reisende livet hadde gitt dem og gjenoppstå som nye, bedre mennesker og borgere – i puritansk-borgerlig ånd (Bastrup og Sivertsen 1996:79). I bunnen lå tidas utviklingsoptimisme, med tro på at mennesket kunne reformeres ved hjelp av rett oppdragelse og opplysning. Under dette igjen lå

det Bastrup og Sivertsen (ibid.) betegner som «den ekspansive og selvtilfredse borgerlige ideologis krav om normering». Med utgangspunkt i dette antok Walnum at de reisende selv villig ville underkaste seg Misjonens visjoner. Da dette viste seg å ikke stemme i praksis, var den «mektige knipetanga» – kombinasjonen av vergerådsloven og løsgjengerloven – et velkomment hjelpemiddel for å få de reisende inn under Misjonens omsorg og kontroll.

5.5.2 Misjonens barnehjem

Misjonen hadde i løpet av 1900-tallet ansvaret for til sammen seks barnehjem og to arbeidskolonier, i tillegg til at de disponerte plasser på institusjoner som ikke primært var rettet mot omstreifere (Sandvik 1999). I tillegg til institusjoner rettet mot barn drev Misjonen også to arbeidskolonier for omstreifere: Bergfløtt⁶⁴ i Lier, i drift som arbeidskoloni for enslige menn i perioden 1911–1972 (Sandvik 1999:31; Jacobsen 2010) og Svanviken bruk i Eide på Nordmøre, i drift som arbeidskoloni og interneringsleir for hele familier i perioden 1908–1989⁶⁵. Jeg vil komme tilbake til Svanviken under punkt 5.5.3.

Misjonens barnehjem besto av:

- *Askviknes* i Os utenfor Bergen, i drift i perioden 1900–1953 (Sandvik 1999:30; Bastrup og Sivertsen 1996:164).
- *Lillegården barnehjem* i Eidanger ved Porsgrunn, i drift som barnehjem i perioden 1902–1946, fungerte som guttehem i perioden 1949–1956 (Sandvik 1999:30; Statsarkivet i Kongsberg u.å.).
- *Rostad barnehjem* i Inderøy i Trøndelag, i drift som barnehjem i perioden 1902–1952, i drift som bo- og skolehem for gutter med atferdsvansker i perioden 1960–1985. (Sandvik 1999:30–31).
- *Sørlandets barnehjem* på Greipstad i Vest-Agder, i drift fra 1929–1957, da det ble solgt til staten. Misjonen opprettet da Furuhjem barnehjem på Ek i Stavanger, som var i drift til midten av 1980-tallet (Sandvik 1999:31; Granskingsutvalget for skole- og barnehjem i Aust-Agder og Vest-Agder 2009:35–36).
- *Eilert Sundts barnehjem* på Eidsvoll, i drift i perioden 1918–1979 (Sandvik 1999:31; Nilsen 2004).

---

⁶⁴ Jeg har så langt ikke klart å finne en eneste kilde som tar for seg Bergfløtt arbeidskoloni og kan dermed ikke gi noen videre opplysninger på dette tidspunkt.

⁶⁵ Listen er ikke uttømmende.

- *Jacob Walnums barnehjem* i Kopervik på Karmøy, i drift i perioden 1921–1989 (Sandvik 1999:30–31; Romanialliansen 2005).

Misjonens mente barna burde tas fra foreldre og plasseres i barnehjem så tidlig som mulig, før de fikk uopprettelige skader av det dårlige livet på landeveien. Den øvre aldersgrensen for anbringelse av barn i Misjonens barnehjem var dermed først seks år, seinere ble den innskjerpet til fire år. Misjonen hadde imidlertid også institusjoner for litt eldre barn (Sandvik 1999:31). Da vergerådsloven ble erstattet av den nye barnevernloven av 1953, ble tyngdepunktet i loven flyttet fra samfunnsbeskyttelse til familievern (Larsen 1995, sitert i Sandvik 1999:37). Barnevernsnemndene skulle nå i større grad forsøke å rette på forholdene i familien, og fosterhjems plasseringer ble foretrukket framfor plassering på barnehjem (NOU 1980:42, sitert i Sandvik 1999:37). Dette førte til at en rekke av Misjonens institusjoner rettet mot barn ble nedlagt og institusjonene tok også inn færre barn enn tidligere (ibid.). Misjonen hadde til enhver tid i underkant av 150 plasser på sine barnehjem. Likevel var kapasiteten konstant sprengt (Bastrup og Sivertsen 1996:151). Ingen oversikter viser hvor mange av barna i Misjonens omsorg som havnet henholdsvis på barnehjem, i fosterhjem eller på offentlige institusjoner, eller som ble adoptert bort. Det vanligste ser ut til å ha vært å beholde barna på barnehjem til de var 10-11 år gamle, for så å plassere dem i fosterhjem, enten på permanent basis eller på midlertidig basis før barna ble plassert i ulike offentlige institusjoner. Blant dem finner vi skoler for evneveike, skolehjem for barn med atferdsvansker, som blant annet Bastøy og Toftes gave, og – i verste fall – pleiehjem innen åndssvakeomsorgen (ibid.).

Hvor mange barn var under Misjonens omsorg i løpet av dens virketid, fra 1897 til 1986? Olav Bjørnstad, generalsekretær i Misjonen (1949–1977) anslo på starten av 1970-tallet⁶⁶ at det dreide seg om «vel 1500 barn» (Bjørnstad u.å, sitert i Hanisch 1976:37). Det er dette estimatet som også går igjen i andre kilder, men det er viktig å huske på at dette ikke er en *absolutt* angivelse eller et nøyaktig øvre estimat. For det første, som poengtert av Bastrup og Sivertsen (1996), inkluderer dette tallet ikke barn som er fjernet fra sine foresatte uten formelle vedtak. Omsorgsvedtak ble ofte gjort i ettertid, helt opp til ti år etter omsorgsovertakelsen av barna. I rundt en tredjedel av alle tilfellene der barna ble fjernet uten vedtak, ble det aldri foretatt et formelt vedtak (Bastrup og Sivertsen, op.cit.:100–101). Det må også legges på minnet at Misjonen eksisterte i ti-femten år etter at dette estimatet ble gitt,

---

⁶⁶ Det opprinnelige sitatet er fra ”Norsk misjon blant hjemløse 75 år” av Olav Bjørnstad, i Hanisch (1976:49) oppgitt som et upublisert, udatert dokument han spørrende tidfester til rundt 1970. Norsk misjon blant hjemløse hadde 75 års-jubileum i 1972.

fram til 1986. Slik jeg tolker Bjørnstad, er 1500 da også et rent *minimumsestimert*. Det totale tallet må derfor antas å være langt høyere.

Forholdene på Misjonens barnehjem har ofte blitt beskrevet som kritikkverdige (Bastrup og Sivertsen 1996; Sandvik 1999, 2000). Stram økonomi, et ensformig og knapt kosthold, lite kjærlighet fra personalet og uforholdsmessige strenge avstraffelser for bagatellmessige forhold er blant tingene som nevnes. Avstraffelser ble ofte skreddersydd etter barnets svakheter og omfattet eksempelvis isolering i Askviknes' kokskjeller i inntil et døgn i gangen (Bastrup 1993, gjengitt i Sandvik 1999:142), slag med bjørkeris, stokk eller svepe, matnekt i over to døgn, munnen vasket med såpe, ørefiker og slag i hodet, lugging, dusjing i iskaldt vann, spark på leggen, huden på armene vridd og sengestraff – noen i våt seng etter å ha vætet senga om natta (Bastrup og Sivertsen 1996:155–157; Sandvik 1999:121; Fodstad 2000:138–140). Også forholdene på skolehjemmene beskrives som klanderverdige. Jenter som rømte fra skolehjem, ble først holdt i isolat ei uke og måtte så undergå obligatoriske underlivsundersøkelser, angivelig av smittevern hensyn⁶⁷. Etter undersøkelsen ble jentene holdt i isolat i ytterligere en uke, til resultatene fra undersøkelsen forelå. Dette ble oppfattet som en krenkelse (Sandvik 1999:142–150). Noen forteller i tillegg om seksuelle overgrep fra voksenpersoner med tilknytning til institusjonene (Bastrup og Sivertsen 1996; Sandvik 1999; Fodstad 2000:139).

Mens noen institusjoner tillot en viss kontakt mellom barna og deres foreldre, forlangte andre institusjoner at alle bånd mellom foreldre og barn ble kuttet ved omsorgsovertakelsen, slik at foreldrene ikke ødela arbeidet med å sosialisere barna til vanlige, fastboende samfunnsmedlemmer. Ofte ble brev og gaver som foreldre sendte til barna på barnehjem, bevisst holdt tilbake av personalet, og brev til og fra barna ble lest av personalet (Sandvik 1999; Fodstad 2000). Det må imidlertid presiseres at ulike institusjoner hadde ulik praksis og at praksisen også kunne endre seg i løpet av institusjonenes virketid, i takt med samfunnsendringene (Sandvik 1999:202–205).

Hvordan har det gått med barna som vokste opp på Misjonens institusjoner i voksen alder? Misjonens ansvar overfor barnehjemsbarna stoppet idet de nådde myndighetsalder. Flere av intervjupersonene til Sandvik (1999, 2000) opplevde det som svært vanskelig å skulle klare seg selv etter alle årene på institusjon. De opplevde på mange måter å falle mellom to stoler: De ble verken godtatt av det fastboende samfunnet eller blant andre reisende (Sandvik 2000:124). Mange har slitt med fysiske og psykiske problemer i etterkant av

---

⁶⁷ Denne prosedyren ble imidlertid praktisert uavhengig av rømningens varighet og ble iverksatt selv om jenta ble tatt like utenfor skolens område med det samme hun hadde rømt (Sandvik 1999:142–150).

oppholdene på barnehjem. Mange har hatt mindreverdighetskomplekser og en følelse av skam forbundet med det å være reisende (Sandvik 1999; Bredesen 1995), noe som ofte bunnet i holdninger fra institusjonens ansatte. Barnas opphav ble enten fortiet eller omtalt med negativt fortegn (Sandvik 1999:254–260). Mange av de som har bodd på Misjonens institusjoner, velger derfor å holde opphavet sitt skjult for omverdenen (ibid.; 270).

5.5.3 Svanviken – Misjonens bosettingstiltak

Svanviken arbeiderkoloni i Eide på Nordmøre ble opprettet i 1908 og ble arena for Misjonens bosettingspolitikk overfor de reisende. Svanviken Bruk var en testamentarisk gave fra grosserer Hans Rasmus Astrup ved hans død i 1898 og omfattet store ubebygde arealer som passet ypperlig for anlegg av en arbeidskoloni. Da Misjonen overtok driften av Svanviken, omfattet bruket over 7000 mål, derav 500 mål dyrket mark. Astrup hadde i tillegg fått reist et fjøs med plass til 500 kyr og et eget meieri (Bastrup og Sivertsen 1996:114–115).

Svanviken var på mange måter Jacob Walnums (se punkt 5.5.1) hjertebarn, og ble modellert etter liknende familiekolonier Walnum hadde fått kjennskap til under en studietur til Nederland, kolonier som la vekt på både disiplin og oppdragelse. Disse koloniene representerte et alternativ til de statlige tvangsarbeidshusene. Gjennom små, oversiktlige enheter var det mulig å drive aktiv oppdragelse og kontroll med sikte på å påvirke og forbedre hvert enkelt menneske, i motsetning til bare å fremme hul disiplin. En leir for hele familier muliggjorde i tillegg et samarbeid mellom løsgjengerlov og vergerådslov som ville gjøre Misjonens arbeid lettere (Bastrup og Sivertsen 120–122). Til oppstarten i 1908 ble det bygd små boliger à 30 m² for til sammen ti familier, i tillegg til bestyrerbolig, skole, forsamlingshus og verkstedbygninger. Seinere fikk Svanviken også sin egen butikk og barnehage (Bastrup og Sivertsen 1996:122). Svanviken fungerte i praksis som en egen liten stat, og kolonistene hadde forbud mot å forlate kolonien uten tillatelse (Bastrup og Sivertsen 1996:122; Pettersen 2000:94).

Svanviken ble av Misjonen presentert som en mellomstasjon som skulle forberede de reisende på livet i det samfunnet de skulle bli en del av. Her skulle alle kulturelle særtrekk *avlæres*: Foreldrene fikk for eksempel forbud mot å lære barna romani, familiene hadde ikke lov til å snakke om livet som reisende, mennene fikk ikke bære den tradisjonelle bredbremmede hatten, fordi dette ble oppfattet som et uttrykk for «tateridentiteten» (Marvik 1983, gjengitt i Pettersen 2000:95). De ble også nedlagt forbud mot å utøve tradisjonell husflid, mot å synge, danse eller spille de reisendes tradisjonelle musikk, samt å treffe familie (Bastrup og Sivertsen 1996:131). Arbeidet var sterkt kjønnsdelt og tok ingen hensyn til de

reisendes egen måte å organisere familielivet på (Pettersen 2000:95). Selv om det også var en kjønnsdelt arbeidsdeling i de reisendes tradisjonelle familiestruktur, skilte den seg fra normen i storsamfunnet, gjennom at kvinnene og barna spilte en aktiv rolle for å sikre familien inntekt og levebrød gjennom handel med blant annet egenprodusert husflid. På Svanviken skulle kvinnene lære husstell, mens mennene ble satt til å drive jorda, siden arbeid med jorda ble ansett som spesielt gunstig i oppdragelsesøyemed (Intervju med NRK på 1930-tallet, gjengitt i Bastrup og Sivertsen 1996:122–123). Denne gjennomregulerte tilværelsen endte opp som en *kulturell avprogrammering* av både livet og identiteten som reisende (Bastrup og Sivertsen 1996:131). Dette kom særlig klart til uttrykk i et intervju med bestyrer Knut Myhre i bladet *Aktuell* så seint som i 1963:

Det vi gjør, er bevisst å utrydde et folks egenart. Vi prøver å løsrive dem fra forbindelsen med slekten som de har følt seg knyttet til med sterke bånd. Vi prøver å gi dem eiendom og forpliktelser, vaner og behov som ikke lar seg forene med den omstreiferlivet de har vært vant med og som deres forfedre har levet i gjennom århundrer. [...] Fortiden skal være glemt. All oppmerksomheten skal rettes mot morgendagens oppgaver og mot fremtiden, mot utsikten til å bli fastboende. (Gjengitt i Sandvik 2000:101)

Han tilføyde så: «Det er en radikal fremgangsmåte og vi må riktignok spørre oss: Har vi rett til det?» og er selv kjapt ute med svaret:

Norsk misjon blant hjemløse er heldigvis ikke i tvil om svaret; vi har rett. For de små barnas skyld tar vi oss den retten. Omstreiferlivet er i hele sin art og tradisjon ikke innstilt på egentlig samarbeid med, men på å utnytte samfunnet. Parasittisk. Men slik samfunnet har utviklet seg er det nær sagt umulig å leve omstreiferlivet uten å komme i konflikt med loven. (Gjengitt i Latjo drom u.å.b⁶⁸).

Oppholdet på Svanviken skulle i utgangspunktet være frivillig, men trusler om omsorgsovertakelse av barn ble brukt som pressmiddel for å få familier til å søke seg til Svanviken (Pettersen 1997:58, Aftenposten 1963). Kolonistene måtte undertegne kontrakter som forpliktet dem til opphold i leiren et visst antall år. Fra starten var det ett år, men dette ble utvidet til to, tre og til slutt fem år, før det igjen ble nedskalert til tre (Austvik 1978:31). Dersom en familie fullførte kontraktstiden, forpliktet Misjonen seg til å skaffe bolig og bistå med å finne arbeid til dem i en kommune langt borte fra deres tidligere miljø. Etter to års botid på det nye stedet kunne de så oppnå hjemstavnsrett. Bare rundt 30 % klarte å stå løpet

---

⁶⁸ Selv om jeg ikke har funnet originalkilden, er deler av Myhres sitat å finne i ulike kilder, bl.a. Sandvik (2000), Bastrup og Sivertsen (1996), Hambro (2007) og Latjo Drom (u.å.b). Mens de to førstnevnte kildene oppgir *Aktuell* som kilde, oppgir de to sistnevnte at intervjuet var gjort med *Norsk Ukeblad*. Sitatene er imidlertid identiske.

ut. De resterende 70 % måtte avgi sine barn til Misjonen via vergerådet (Pettersen 2000:96; Bastrup og Sivertsen 1996:132). Denne praksisen var ikke hjemlet i gjeldende lover og må kunne betegnes som svært tvilsom (Pettersen 1997:133).

De reisende måtte også forholde seg til visse regler etter å ha mottatt bolig av Misjonen. Familier som var bosatte gjennom Misjonen, forpliktet seg til ikke å ta imot besøk av familiemedlemmer eller andre reisende. Voksne barn fikk ikke bo hjemme. Kostnaden for fast bosted ble følgelig et tap av familietilhørighet og kulturell tilhørighet (Pettersen 2000:96).

5.5.4 «Ingen vask kan gjøre tateren hvit» – eugenikk i Norge

Eugenikken og dens forkjempere i Norge kan sies å være Misjonens rake motsetning i debatten om det såkalte «omstreiferproblemet». Misjonen var i utgangspunktet innrettet på en miljøtankegang. Barn av reisende kunne «reddes» dersom de ble fjernet fra sine foreldre og deres syndige liv, lik planter som pottes om fra næringsfattig jord til rik kompost. Misjonen var også opptatt av arvemateriale, men i mindre grad enn man kunne forvente, tidsånden tatt i betraktning (Pettersen 1997). I det store og det hele var det *livsstilen* som reisende de ville til livs. Dette kan selvfølgelig ha en rent pragmatisk årsak; en ensidig fokusering på arv og determinisme ville bety at misjonerings-, oppdragelses- og forbedringsforsøk var fåfengt, noe som ville gjøre en omstreiferemisjon overflødig.

Som en av få etnisk «avvikende» grupper i Norge, ble de reisende tidlig en målgruppe for rasehygienisk agitasjon. Der samene ble sett på som en egen «rase», ble imidlertid de reisende primært ansett som et *degenerasjonsfenomen* – som et folk der degenerasjonsprosessen var kommet særlig langt (Bastrup og Sivertsen 1996:207–208). To norske raseteoretikere agiterte særlig mot de reisende, biologen Jon Alfred Mjøen og Johan Scharffenberg, overlege ved Oslo Hospitals sinnssykeasyl og lege ved Botsfengselet i Oslo (Bastrup og Sivertsen 1996:207–208; Larsen u.å.). Mjøen advarte mot raseblanding og faren for biologisk degenerering. Han ønsket seg kjønnsdelte interneringsleirer for åndssvake, epileptikere og «lignende aandelig og legemlig forkrøblede individer», samt for alkoholikere, kriminelle og arbeidssky individer. I interneringsleirene skulle det så iverksettes et stortilt steriliseringsprogram (Bastrup og Sivertsen 1996:208). Scharffenberg gikk på sin side, i 1932, inn for liknende tiltak overfor de reisende, både masseinternering og sterilisering, «for det som er urent av natur kan det ikke være håp. Ingen vask kan gjøre tateren hvit» (Scharffenberg 1932, sitert i Bastrup og Sivertsen 1996: 213).

Scharffenberg delte norske «omstreifere» inn i to leire: «[s]igøynere av indisk opprinnelse» og «andre omstreifere» av norsk, nordisk og germansk herkomst (Scharffenberg

1928, 1930, gjengitt i Haave 2000a:37). Scharffenberg støttet seg til Sundts teorier om «fantefolkets» herkomst og antok at innslaget av «sigøinerblod» fortsatt var betydelig i norske omstreifere. Sigøynerslektene dannet, ifølge Scharffenberg, en forholdsvis ensartet gruppe med røtter tilbake til indiske sigøynere. De utgjorde en lavere rase som ikke kunne «omdannes til en verdifull bestanddel av vårt folk» (Scharffenberg 1928, gjengitt i Haave 2000a:37). Blant omstreifere av norsk og nordisk herkomst fantes det, ifølge Scharffenberg, flere «undermålere», noe som skyldtes at gruppa hadde fått rekruttering fra «alskens mer eller mindre *abnorme* individer, åndelige undermålere (imbecille), eller endog sinnssyke (navnlig lettere former av schizofreni), forhutlede alkoholikere, arbeidssky, luffende forbrytere og tiggere» (Scharffenberg 1930, sitert i Haave 2000a:37). Scharffenberg anså altså «omstreiferproblemet» først og fremst som et *biologisk* anliggende som dermed også måtte løses via biologiske virkemidler – gjennom tvungen sterilisering av omstreiferne og deres barn. Misjonens virksomhet avviste han som «ufornuftige tiltak»; kun sosial elendighet som bunnet i ytre forhold i samfunnet, kunne bøtes ved sosiale tiltak (Haave 2000a:35).

Daværende generalsekretær i Misjonen, Ingvald Carlsen, var i utgangspunktet skeptisk til Scharffenbergs initiativ, som stred mot Misjonens verdigrunnlag – «god påvirkning og opdragelse» kunne overvinne selv «meget slette anlegg» (Carlsen 1927, gjengitt i Haave 2000:40a). Det var imidlertid glissent mellom Misjonens suksesshistorier, og på bakgrunn av mellomkrigstidas stramme økonomiske rammer var Misjonen pådriver for å effektivisere ressursbruken overfor klientene (Bastrup og Sivertsen 1996:209; Haave 2000a). I 1927 tok Carlsen til orde for å teste barnehjemsbarnas intelligens⁶⁹. Barna scoret svært dårlig på testen. Gjennomsnittlig IQ ble anslått til 78, hvilket plasserte dem på nivå med «negre, indianere og meksikanere» (Haave 2000a:40–41; Bastrup og Sivertsen 1996:209). Resultatene ble en bitter pille for Misjonen å svelge, og Carlsen gikk fra slutten av 1920-tallet inn for tvangssterilisering av reisende som ikke var mottakelige for assimileringstiltak (Haave 2000a). Intelligensmålingene var utslagsgivende for hvorvidt man kunne bli omfattet av steriliseringslovens § 4, som gav adgang til sterilisering uten samtykke (Fodstad 2000).

I 1934 ble *Lov om adgang til sterilisering m.v. av 1. juni 1934* vedtatt⁷⁰. Innføring av steriliseringsloven førte imidlertid ikke til noen umiddelbart stor pågang av steriliseringer. I

---

⁶⁹ For en mer inngående beskrivelse av denne undersøkelsen, se Haave (2000a:40–41) eller Sandvik (1999:297–269) for en rask gjennomgang, eller se hovedkilden: Kobro (1931) «Intelligensmålinger på norske omstreiferbarn», i: *Barn og Ungdom, Nordisk Sosialpedagogisk Tidsskrift* nr. 1, s 17–21. For kritikk av gjennomføring av intelligens tester i institusjoner, se Sandvik (1999:271–272) og Fodstad (2000:152–153).

⁷⁰ Eugeniske steriliseringslover eller steriliseringsprogram var på ingen måte særegent for Norge. Danmark utviklet et rasehygienisk program på 1920-tallet, og innførte sin steriliseringslov i 1929. Den tyske steriliseringsloven kom i 1933, samtidig som Hitler overtok makten (Bastrup og Sivertsen 1996:193–194).

perioden 1934–1942 skjedde det i snitt 76 steriliseringer i året⁷². Under den strengere *Lov nr. 1 til vern om folkeætten* (1943–1945) ble 285 personer sterilisert. Først etter krigen kom den virkelige økningen: I perioden 1945–1954 ble det i snitt sterilisert 285 personer årlig (Bastrup og Sivertsen 1996:230). 1934-loven var gjeldende fram til 1977.

Hvor mange *reisende* ble så sterilisert etter tvangsbestemmelsene i 1934-loven? Empiriske undersøkelser foretatt av Haave (2000a, 2000b) i tilknytning til rapporten *Sterilisering av tatere 1934–1977. En historisk undersøkelse av lov og praksis* har dokumentert at totalt 109 personer av reisendeslekt, derav 94 kvinner og 15 menn, ble sterilisert med hjemmel i steriliseringsloven av 1934. I tillegg ble 16 reisende sterilisert under *Lov nr. 1 til vern om folkeætten*, 15 kvinner og 1 mann. Dette gir totalt 125 steriliseringer av reisende. 57 av disse inngrepene ble utført under § 3 første ledd⁷³, som forutsatte at pasienten var myndig, tilnærmet «normal» og at vedkommende selv hadde søkt om sterilisering⁷⁴ (Haave 2000a:48). Hvor mange av disse søknadene som var reelt frivillige, er likevel vanskelig å si. I Haaves rapport framgår det at sterilisering ofte kan ha vært siste utvei i en vanskelig livssituasjon. Noen kvinner kan ha akseptert sterilisering som kompensasjon for å få utført en abort⁷⁵, andre lot seg sterilisere i frykt for at barna skulle bli bortsatt. Menn kunne

---

Sverige opererte med tvangssterilisering på eugenisk grunnlag i perioden 1934–1975. Som eneste utslag for sterilisering på bakgrunn av etnisitet, peker her svenske reisende seg ut, men i lavere grad enn i Norge (SOU 2000:20). Finland praktiserte tvangssterilisering 1935–1969. Andre land som praktiserte sterilisering på eugenisk eller sosialt grunnlag, var blant andre USA, Canada, Island, Tsjekkoslovakia, Sveits, m. fl. (Westlie 1995: 61–67).

⁷¹ Loven åpnet for sterilisering på tre grunnlag, alle basert på offentlig tillatelse:

1. § 3 første ledd: En person kunne selv begjære sterilisering dersom begjæringen hadde en «aktverdig grunn». Tillatelse ble gitt av helsedirektøren.
2. § 3 annet ledd: Personer under 21 år, personer med alvorlig sinnslidelse eller personer som var hemmet i sjelelig utvikling eller var sjelelig svekket, kunne begjære sterilisering med samtykke av verge eller kurator. Tillatelse ble da gitt av et sakkyndig råd bestående av helsedirektøren og fire andre medlemmer – Steriliseringsrådet.
3. § 4: Personer som hadde en alvorlig sinnslidelse eller i høy grad var hemmet i sjelelig utvikling eller i høy grad var sjelelig svekket, kunne bli begjært sterilisert av verge eller kurator uten eget samtykke. Begjæring kunne også i slike tilfeller fremsettes av politimester eller, dersom vedkommende var anbrakt i anstalt under offentlig tilsyn, av anstaltens bestyrer. Samtykke fra verge eller kurator var påkrevd. Tillatelse skulle også her gis av Steriliseringsrådet. (St. Meld. Nr. 44 (2003–2004), 15.2 Steriliseringslovene og steriliseringspraksis 1934–1977)

⁷² Det siktes her til det *totale antallet* steriliseringer som ble utført under 1934-loven. Tallet inkluderer således både frivillig sterilisering og sterilisering foretatt under tvang, og omfatter både reisende og ikke-reisende.

⁷³ Se fotnote 68.

⁷⁴ For mer om fordelingen av antallet steriliseringer, se Haave (2000a:48).

⁷⁵ Her er det viktig å huske på at abortloven av 1959 ikke tillot abort på annet enn medisinsk grunnlag, det vil si at kvinnens liv sto i fare, eller der kvinnen kunne få alvorlige fysiske eller psykiske lidelser hvis hun fullførte svangerskapet. Abort på sosialt og økonomisk grunnlag var ikke lovhjemlet før lov om selvbestemt abort i 1978 (svangerskapsavbrudd – abortkampen, u.å.). Kvinner som likevel fikk foretatt abort uten at de sto i livsfare, sto derfor svakt i en slik forhandlingsrunde.

la seg kastrere for å få lavere fengselsstraff. Haave konkluderer dermed med at søknader, særlig fra før siste halvdel av 1960-tallet, i liten grad kan sies å tilfredsstille det ideelle kravet til frivillighet (St. meld nr. 44 (2003–2004); Fodstad 2000:146).

Et stort antall inngrep ble foretatt i forbindelse med andre inngrep, som for eksempel en fødsel. Det kunne gå lang tid før den steriliserte fikk vite hva som hadde skjedd (Fodstad 2000:146). Inngrep ble også foretatt uten hjemmel i loven. Haave påpeker at et stort antall kvinner ble sterilisert på såkalt medisinsk indikasjon, noe som kom utenfor lovens virkefelt. Noen steriliseringssaker har heller ikke blitt registrert hos sentral helsemyndighet. Hvor mange reisende kvinner som ble sterilisert på denne måten, vil være umulig å svare på (Fodstad 2000; Haave 2000a:48; Bastrup og Sivertsen 1996:231).

5.5.5 Motbilder: Misjonens ettermæle

Det er lett å gi en ensidig og tendensiøs framstilling av Misjonen og særomsorgen for reisende i Norge. I arbeidet med kildemateriale, både i innsamlingen av kilder og den seinere bearbeidingen, er det gjerne undergangshistoriene som fester seg og blir med videre. Det er lett å overse de mindre sensasjonelle historiene. Det er lett å overse de som klarte seg. Det er lett å velge ut de mest tendensiøse skildringene, og i oppsummeringene for ettertida er det gjerne de som står igjen.

Det er ikke min mening å demonisere Misjonen og idealisere eller glorifisere de reisende. Fattigdom, alkoholisme og omsorgssvikt var reelle problemer i mange familier – blant reisende som blant fastboende. De fleste som var involvert i Misjonens arbeid mente det på sitt vis godt og handlet i god tro (Bastrup og Sivertsen 1996:303; Austvik 1998; Askerud 1999:83). For de reisende som etnisk gruppe var slik sett veien mot undergangen brolagt med gode intensjoner. Misjonen hadde sine suksesshistorier; det skal vi ikke ta ifra dem. *Metodene* de tok i bruk, tålte imidlertid i mange tilfeller ikke dagens lys, verken i etisk eller juridisk forstand (Bredesen 1995).

Misjonen må også forstås som et produkt av sin tid og kan ikke dømmes uavhengig av sin kontekst. Assimilasjonspolitikken var den rådende politikken, ikke bare i Norge, men også i store deler av Europa og Nord-Amerika fra midten av 1800-tallet. Når den i Norge varte lenger enn i de fleste land det er naturlig å sammenlikne seg med, må det forstås på bakgrunn av at Norge var en relativt ung nasjonalstat der nasjonsbyggingen fremdeles foregikk, med et monokulturelt ideal som følge av dette (jf. punkt 5.4). Alle grupper utenom «det nasjonsbærende folket» ble definert som «fremmede» (St. meld. nr. 15 (2000–2001)). Misjonen var en privat organisasjon, men den handlet med myndighetenes velsignelse.

Sentrale myndigheter kritiserte sjelden Misjonens virksomhet, og Misjonen mottok både omfattende økonomisk støtte og fikk vidtgående fullmakter fra politisk hold (Pettersen 1999).

Det blir også feil å framstille de reisende som en ensidig fordømt og foraktet gruppe i det norske storsamfunnet. Det er grunn til å tro at mange reisende oppnådde respekt og beundring for sine praktiske kunnskaper og sitt håndverk (Hvinden 2000). Folkelig sympati og anerkjennelse hadde imidlertid liten påvirkningskraft på den offisielle holdningen til og politikken overfor de reisende (Halvorsen 2004:23).

Det var likevel på langt nær alle reisende i Norge som var underlagt Misjonens omsorg. De som ikke var omfattet av Misjonens tiltak, har følt assimilasjonsprosessen på kroppen på en annen, kanskje mindre omfattende, måte enn Misjonens klienter, og har kanskje også hatt større muligheter til å forvalte den kulturelle og språklige arven. Her er det imidlertid gjort få større undersøkelser, med unntak av blant andre Britt Karin Larsens dokumentarbøker *En gang var vi som vinden* (1991) og *Et annet folk* (2001). Ingen av mine informanter har vært underlagt Misjonens omsorg.

5.6 1990-tallet: avvikling av særomsorg og økende fokus på minoritetsgruppers rettigheter

5.6.1 Vendepunktet: slutten på særomsorgen

1970-tallet ble et vendepunkt for særomsorgspolitikken og Misjonens virksomhet. I 1973 ble Vibeke Løkkebergs kritiske film fra Svanviken sendt på NRK, til tross for store protester i forkant (Bovim og Jakobsen 1973a, Aftenposten 1973). Kritikken filmen rettet, ble skarpt tilbakevist av Misjonen (Bovim og Jakobsen 1973b). Filmen fikk stor oppmerksomhet i den norske offentligheten og ble begynnelsen på slutten for særomsorgen for norske reisende. På bakgrunn av denne oppmerksomheten tok stortingsrepresentant Torild Skard (SV) spørsmålet om statens særomsorg overfor omstreifere opp til behandling i Stortinget. Dette førte til at det i 1976 ble nedsatt et offentlig utvalg under ledelse av dommer Ingrid Solheim, og det såkalte Solheim-utvalget skulle granske særomsorgspolitikken. Ingen reisende var representert i utvalget. Generalsekretær i Misjonen, Olav Bjørnstad, som satt i utvalget, mente ingen i gruppen var kvalifisert (Bastrup og Sivertsen 1996:166–167; Halvorsen 2004:18). Komiteens innstilling forelå i 1980, og konkluderte med at særomsorgen burde avvikles gradvis. De reisende skulle heretter sortere under det ordinære hjelpeapparatet (NOU 1980:42, gjengitt i Bastrup og Sivertsen 1996:167).

Misjonens virksomhet hadde også utviklet seg siden Løkkebergs film, dels i sammenheng med at Olav Bjørnstad, generalsekretær i perioden 1944–1977, gikk av. Etter

hans avgang kom en ny generasjon funksjonærer med moderne sosialfaglig kompetanse inn i virksomheten, under ledelse av pastor Jostein Vist (1977–1989). Misjonen fikk under Vists ledelse større preg av kirkelig diakoni, men opptrådte likevel mer som et forvaltningsorgan enn som hjelpeorganisasjon – og fortsatte praksisen med å fjerne barn uten vedtak i barnevernsnemnd (Bastrup og Sivertsen 1996:165–166).

I 1986 ble Norsk misjon blant hjemløse avvirket og mistet sine statlige fullmakter. Organisasjonen ble omorganisert til en privat stiftelse under navnet Kirkens Sosialtjeneste, som i dag driver omsorg innen blant annet boligsosialt arbeid, psykiatri og rusomsorg (Kirkens Sosialtjeneste 2011a). De reisende er ikke lenger definert som en målgruppe. Ved omorganiseringen ble Misjonens eiendeler uavkortet overført til den nye stiftelsen (Bastrup og Sivertsen 1996:167). Kirkens sosialtjeneste driver i dag blant annet Rostad Ungdomsheim på Inderøy, Solstrand barnevernsenter⁷⁶ i Kopervik, Bergfløtt behandlingssenter i Lier og Svanviken i Eide, eiendommer som tidligere var i drift i Misjonens regi (Kirkens Sosialtjeneste 2011b).

5.6.2 Økende organisering og mobilisering blant de reisende

Utover 1990-tallet og 2000-tallet ble flere interesseorganisasjoner for reisende stiftet: *Taternes Landsforening* (TL)⁷⁷ i 1995 (Taternes landsforening u.å.), *Landsorganisasjonen for Romanifolket* (LOR) i 2000 (Landorganisasjonen for romanifolket 2009) og *Foreningen Romanifolkets Kystkultur* (FRK) i 2006 (Foreningen Romanifolkets Kystkultur 2006). Foreningene arbeider på ulike måter for å styrke og bevare de reisendes kultur og deres stilling i samfunnet, spre informasjon om de reisende og deres kultur – både til egne medlemmer og til storsamfunnet – samt bistå med praktisk hjelp til sine medlemmer. Interesseorganisasjonene og deres betydning vil bli nærmere behandlet under punkt 6.4.3.1.

5.6.3 Media, bøker, kultur og forskning

Media, som tidligere hadde omtalt reisende i overveiende negative ordelag, ble mer positive i sine omtaler av de reisende i løpet av 1980- og 1990-tallet. De reisende ble nå presentert i et minoritetsperspektiv, og overgrep i forbindelse med Misjonens virksomhet fikk stor medieomtale (Halvorsen 2004:19). I tillegg ble det skrevet flere bøker om de reisendes kultur og om assimilasjonsprosessen, blant annet Schlüter (1993), Bastrup og Sivertsen (1996), Larsen (1991, 2001) og Eide og Aanesen (2008). Britt Karin Larsen har også gitt ut et

---

⁷⁶ Tidligere Jacob Walnums barnehjem.

⁷⁷ Tidligere kjent under navnet Romanifolkets Landsforening (RFL). Navnet ble endret til Taternes Landsforening i 2005 (Taternes Landsforening, u.å.).

trebinds romanverk om de reisende i Norge og deres vei gjennom 1900-tallet, *De som ser etter tegn* (1997), *De usynliges by* (1998) og *Sangen om løpende hester* (1999). Romantrilogien ble godt mottatt av kritikerne (Kobro 1997; Rottem 1998, 1999, Stemland 1999), og skaffet Larsen Ossietzky-prisen for fremragende innsats for ytringsfriheten for år 2000 (NRK 2009; Ossietzky-prisen 2010). De reisende har også blitt omtalt i verker som omtaler norske minoriteter, som *Norsk innvandringshistorie* (Kjelstadli 2003) og *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge* (Lund og Moen 2010). Det har også kommet flere bøker som gir oss de reisendes egne erfaringer, historier og perspektiver (bl.a. Opstad 1989; Borge 1998; Bredesen 1995, 2002; Andersen 2009⁷⁸), noe som har utfordret storsamfunnets gjeldende hegemoni og har bidratt til økt innsikt i de reisendes liv og kultur. Det samme har også dokumentarfilmen *Tradra – i går ble jeg tater* (Frogner 2003), teaterstykket *Tater* (Sørensen 2000) og Karl Sundbys soloforestilling *Fanden i vold!* (Sundby 2005).

De reisendes tradisjonelle håndverk og musikk har også fått en statusheving i løpet av 1990- og 2000-tallet. Musikere som Lasse Johansen, Elias Akselsen, Veronica Akselsen og Laila Yrvum har særlig bidratt til å formidle og videreføre de reisendes visetradisjon. Et forskningsprosjekt om de reisendes musikalske uttrykksformer ble gjennomført ved Universitetet i Oslo (UiO) i perioden 2007–2009 (NFR u.å., UiO 2010).

Det har også blitt gjennomført flere forskningsprosjekter om de reisende. Norsk forskningsråd (NFR) hadde i perioden 1996–1999 delprosjektet «Forskning om tater» som inngikk i programmet «Forskning og velferd» (NFR 1999). Dette resulterte i seks individuelle forskningsrapporter samt en samlet oversikt i bokform, *Romanifolket og det norske samfunnet* (Hvinden 2000). Prosjektet *Taterfolket fra barn til voksen* (2004–2009) foregikk som et samarbeid mellom Dronning Mauds Minne Høgskole for førskoleutdanning (DMMH), Taternes Landsforening (TL) og Høyskolen i Sør-Trøndelag (HiST). Prosjektet hadde to mål: Å legge til rette for at barn av reisende kan videreføre sin reisekultur uten at de mister skolegang (Skoleprosjektet) og å legge til rette for at de reisendes kultur skal få komme til uttrykk og bli framhevet som en minoritetskultur i samspill med majoritetskulturen her i landet (Kulturprosjekter) (DMMH u.å.; Latjo Drom u.å). Norges forskningsråd er i skrivende stund i ferd med å gjennomføre forskningsprosjektet *Romanifolkets kultur, språk og historie* (Forskningsrådet 2008).

Den norske Helsingforskomité (NHC) har engasjert seg i de norske reisendes situasjon fra starten på 1990-tallet og la i 2009 fram en rapport som konkluderte med at norsk politikk

---

⁷⁸ Borge (1998) og Andersen (2009) er samme person.

overfor de reisende innebar brudd på grunnleggende menneskerettigheter. NHC tilrådte videre at Norge burde etablere en egen granskning som fokuserte på de menneskerettslige sidene ved denne politikken (NHC 2009). Som følge av dette nedsatte fornyingsminister Rigmor Aasrud i januar 2011 et utvalg under ledelse av professor Asbjørn Eide som skal kartlegge konsekvensene av norsk politikk overfor de reisende. Utvalget skal jobbe med å:

kartlegge de faktiske forhold når det gjelder politikk og tiltak overfor romanifolket fra norske myndigheter, organisasjoner og virksomheter siden midten av 1800-tallet frem til i dag [...], dokumentere hvilke konsekvenser politikken har hatt både for enkeltindivider og for romanifolket i Norge som helhet, og vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og de folkerettslige forpliktelser som Norge var og er bundet av. (Fornyings,- administrasjons- og kirkedepartementet 2011)

Observatører fra Taternes Landsforbund (TL), Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) og Foreningen Romanifolkets Kystkultur (FRK) vil følge utvalgets arbeid og være diskusjonspartnere, og utvalgets rapport vil foreligge 13. november 2013 (ibid.)

5.6.4 Offentlig politikk i endring

5.6.4.1 Offentlig unnskyldning og kulturfremmende tiltak

I 1998 fikk de reisende for første gang en beklagelse for de overgrep de hadde blitt utsatt for i forbindelse med assimilasjonspolitikken og særomsorg. Daværende kommunalminister Ragnhild Queseth Haarstad innrømte at norske myndigheter hadde vært ansvarlige for overgrep, og vedgikk at midler som tvangssterilisering, tvangsplassering av barn og tvangsarbeid hadde blitt brukt mot de reisende (Persen 1998). Unnskyldningen ble gjentatt i St. meld. nr. 15 (2000–2001), og myndighetene vedtok samtidig å opprette et senter for dokumentasjon og formidling av de reisendes kultur og historie på Glomdalsmuseet på Elverum (op.cit.). Dette resulterte i utstillingen *Latjo Drom*⁷⁹, et samarbeid mellom Glomdalsmuseet, TL og LOR. Utstillingen tar sikte på å dokumentere både de reisendes kultur og historie, og storsamfunnets holdninger og tiltak overfor de reisende, samt å drive holdningsskapende arbeid i håp om å bedre de reisendes framtid i Norge (Latjo drom u.å.a.). I tillegg ble Romanifolkets/taternes kulturfond stiftet i 2004. Fondets midler skal blant annet bidra til tiltak eller prosjekter som kan informere om og styrke de reisendes historie, språk og kultur, samt til tiltak som kan styrke de reisendes rettigheter i offentligheten og bidra til økt samarbeid med romaniorganisasjoner i andre land (Romanifolkets/taternes kulturfond u.å.).

---

⁷⁹ (Skando)romani for *god tur* eller *god vei* (Kulturnett.no u.å.; Romanialliansen u.å.). *Latjo drom* finnes både som utstilling, vandretstilling og webutstilling (Glomdalsmuseet u.å.).

I år 2000 ba Kirkemøtet, Den Norske Kirkes øverste representative organ, de reisende om «unnskyldning og tilgivelse for den urett og de overgrep som fra kirkens side er begått mot deres folk» (NTB 2000).

5.6.4.2 Rammekonvensjonen

I løpet av de siste tiårene har det vært en økende offentlig interesse for temaer knyttet til minoritets–majoritetsforhold. Dette har sin bakgrunn i ulike gjennomgripende samfunnsendringer, slik som jernteppets fall og EUs utvidelser, postkoloniale bevegelser i tidligere europeiske koloniområder og økende migrasjon (Mæhlum 2007). Etter jernteppets fall har en rekke minoritetsrelaterte konflikter i Sentral- og Øst-Europa vist at beskyttelsen av nasjonale minoriteter er avgjørende for stabilitet, demokratisk sikkerhet og fred (St.pr. nr. 80 (1997–1998)). 1990-tallet gav en styrking av europeiske minoritetsgruppers rettigheter, først gjennom *Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk* av 5. november 1992 (jf. punkt 4.5), seinere også gjennom *Europarådets rammekonvensjon* av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter⁸⁰. Rammekonvensjonen trådte i kraft i 1998 og ble signert av Norge i 1999 (St. prp. 80 (1997–98)). Rammekonvensjonen er

den første juridisk bindende multilaterale overenskomst om beskyttelse av nasjonale minoriteter i sin alminnelighet [...]. Som rammekonvensjon inneholder den hovedsakelig programmessige bestemmelser som fastsetter mål som statene forplikter seg til å arbeide for. Det sentrale er å oppnå en effektiv beskyttelse av nasjonale minoriteter og personer som tilhører slike grupper. Prinsippene om formell og reell likestilling mellom nasjonale minoriteter og majoritetsbefolkningen står sentralt, og partene forplikter seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. (St. prp. nr. 80 (1997–98))

En *nasjonal minoritet* blir her definert som en «etnisk, religiøs og/eller språkleg minoritet med langvarig tilknytning til landet (St. meld. nr. 15 (2000–2001)), og Norge har definert jøder, kvener, skogfinner, romfolket og romanifolket/de reisende som nasjonale minoriteter. Samer er ikke omfattet av Rammekonvensjonen, men har et sterkere vern som urfolk, blant annet når det gjelder landrettigheter (St. prp. nr 80 (1997–1998); St. meld. nr. 15 (2000–2001); ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater 2007). Det var i forkant av ratifisering til dels sterk motstand blant noen av de reisende over å bli definert som nasjonal minoritet (St. prp. nr. 80 (1997–98); NTB 1998), men dette ser ut til å ha snudd i etterkant av innføringen (St. meld. nr. 15 (2000–2001)). Blant de praktiske konsekvensene av innføringen av Rammekonvensjonen er etableringen av *Latjo drom* ved Glomdalsmuseet,

---

⁸⁰ Fra nå av referert til som «Rammekonvensjonen».

opprettelsen av Romanifolkets/taternes kulturfond, det avsluttede forskningsprosjektet *Taterfolket – fra barn til voksen*, det pågående forskningsprosjektet *Romanifolkets kultur, språk og opprinnelse* og Eide-utvalget (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2011).

6 Skandoromani i dag – etnolingvistisk vitalitet

6.1 Skandoromani i dag

Skandoromani, slik det eksisterer i Norge i dag, er altså et *sammenflettet språk* eller en *pararomani* med elementer fra både europeisk romani, svensk og norsk. Hovedsakelig stammer leksikonet fra romani, mens grammatikken er hentet fra både svensk og norsk (jf. punkt 4.4.3). Skandoromani har alt fra Sundts undersøkelser på midten av 1800-tallet blitt referert til som et truet eller døende språk (jf. punkt 4.6). Gjennom feltarbeidet mitt har jeg forsøkt å finne ut hvorvidt disse påstandene stemmer, om språket er i bruk i dag, og i så fall – i hvilke sammenhenger det brukes. Jeg vil i det følgende se på skandoromanis vitalitet som språk i sammenheng med de reisendes *etnolingvistiske vitalitet* som etnisk gruppe. Dette vil jeg analysere på bakgrunn av den assimilasjonspolitikken som har blitt ført overfor norske reisende fra 1800-tallet til slutten av 1980-tallet (jf. kapittel 5). I tillegg vil jeg se om befestingen av skandoromani som offisielt norsk minoritetsspråk (jf. punkt 4.5), samt av de reisende som nasjonal minoritet (jf. punkt 5.6.4.2), har hatt noen form for innvirkning på språkets vitalitet i dag.

Skandoromani er, etter det jeg har fått opplyst av mine informanter, ikke i bruk som et morsmål eller førstespråk i Norge i dag. For de reisende i Norge vil morsmålet eller førstespråket være norsk, mens skandoromani blir et andrespråk. Dette vil være utslagsgivende for min vurdering av vitaliteten til dette språket.

6.2 Teoretisk rammeverk

Språk er uløselig knyttet til identitet. For minoritetsgrupper er dette kanskje mer åpenbart enn for brukere av et majoritetsspråk. Mens medlemmer av majoriteten i et land sannsynligvis har et morsmål som nyter offisiell status i landet, og som dermed kan brukes i de fleste sammenhenger i dagliglivet, både i utdanning, arbeid og i samtaler med familie og venner, kan minoritetsgrupper ofte kun benytte minoritetsspråket i interne samtaler med andre medlemmer av gruppa. Under trussel fra et dominerende språk er man i større grad bevisst på språket som en verdi man aktivt må gå inn for å bevare. Et minoritetsspråk kan fungere som et symbol på etnisk identitet og kulturell solidaritet, ofte i den grad at språk fungerer som den grunnleggende legemliggjøringen av den etniske identiteten, altså som selve *grunnsteinen* i den etniske identiteten. Språket blir brukt som et medium for å bevare gruppas kulturarv, for å formidle kollektive følelser innad i gruppa og for å ekskludere utenforstående fra

gruppeinterne samtaler. Språket er i tillegg så fleksibelt at det kan brukes til å forsterke og signalisere gruppemedlemsskap i situasjoner der gruppas etnisitet står under press fra omverdenen, blant annet gjennom bruk av en særskilt aksent og islett av leksikalske enheter, det vil si innslag av utvalgte ord fra minoritetsspråket. Når ulike etniske grupper interagerer med hverandre, er de under innflytelse av ulike *situasjonsbestemte* og *strukturelle* variabler. Disse variablene setter tonen for det *sosiopsykologiske klimaet* som omgir interaksjonen mellom gruppene (Giles, Bourhis og Taylor 1977:307–308).

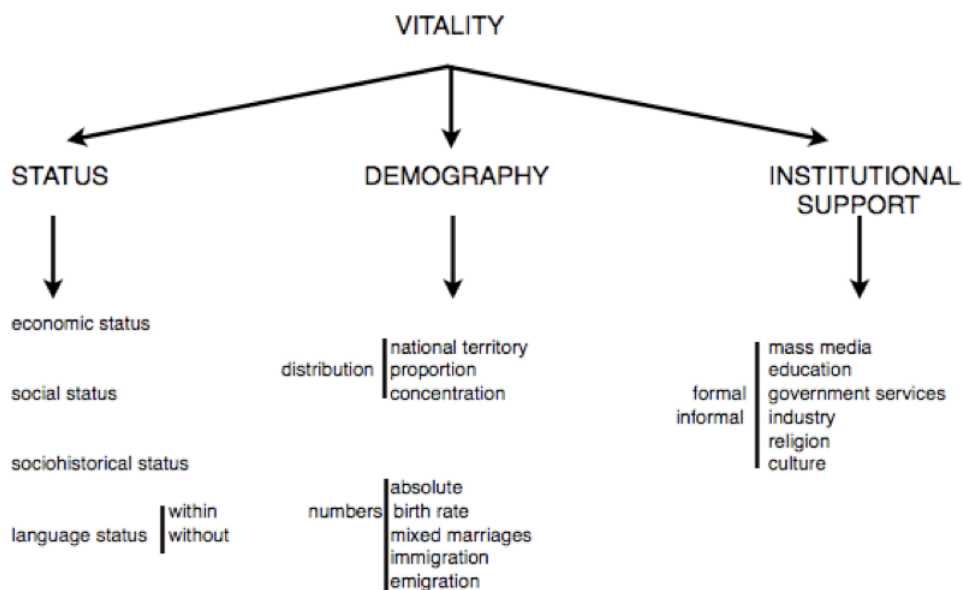
Den etnolingvistiske vitalitetsmodellen er et forsøk på å identifisere og analysere de ulike strukturelle variablene som har innvirkning på det sosiopsykologiske klimaet som omgir ei gitt etnolingvistisk gruppe (op.cit.:308). Den ble opprinnelig utarbeidet av Giles, Bourhis og Taylor i 1977 og har primært blitt brukt til å analysere språkbevaringsprosesser hos minoritetsgrupper (Mæhlum 2007:76). Modellen er et forsøk på å kategorisere faktorer som henholdsvis *hemmer* eller *fremmer* gruppas etnolingvistiske vitalitet. Denne vitaliteten betraktes som sentral når det gjelder forutsetninger for å videreføre minoritetsspråket til kommende generasjoner. Den etnolingvistiske vitaliteten er igjen et uttrykk for «en mental kraft og vilje innad i en minoritetsgruppe; en form for energi som bidrar til å holde minoriteten sammen som gruppe» (Mæhlum 2007:138). Ei (folke)gruppes etnolingvistiske vitalitet er det som gjør det sannsynlig for gruppa å opptre som en distinktiv og aktiv kollektiv enhet i situasjoner der gruppemedlemmene er i kontakt med andre grupper (Giles, Bourhis og Taylor 1977:308). Som navnet antyder, forutsettes det i tillegg at gruppemedlemmene deler samme opphav eller etnisitet og samme språk. Jeg vil i neste avsnitt presentere selve modellen, for så å forsøksvis analysere skandoromanis vitalitet hos norske reisende i dag ved hjelp av denne modellen.

6.3 Den etnolingvistiske vitalitetsmodellen

Den etnolingvistiske vitalitetsmodellen (se figur 2 nedenfor) opererer med en tredeling i faktorer som hemmer eller fremmer den etnolingvistiske vitaliteten: *status*, *demografi* og *institusjonell støtte*. *Statusfaktorer* er faktorer som angår *prestisjen* til den lingvistiske gruppa i relasjon til andre grupper. Jo flere statusfaktorer som virker i gruppas favør, jo større vitalitet antas gruppa å ha (Giles, Bourhis og Taylor 1977:309). *Demografi* består av faktorer som angår gruppas størrelse og geografiske distribusjon. Etnolingvistiske grupper som er store og som lever på et konsentrert område, antas å ha høyere etnolingvistisk vitalitet enn grupper som er små og spredt over et større område (ibid.). *Institusjonell støtte* viser til i hvor stor grad språkgruppa har formell og uformell representasjon i de ulike institusjonene i nasjonen,

regionen eller samfunnet den tilhører. Vitaliteten til ei lingvistisk gruppe antas her å være relatert til i hvilken grad gruppespråket benyttes i ulike offentlige servicetilbud, i religiøs sammenheng, i arbeidslivet og så videre (ibid.).

Under hver av disse kategoriene kommer igjen diverse faktorer, som økonomisk status, sosiohistorisk status, språklig status – både innad i gruppa og utad i samfunnet –, grad av inngifte/utgifte⁸¹, støtte i massemedia, i utdanningssektoren og i religion (se modell 2 nedenfor).

Figur 2 Faksimile av den etnolingvistiske vitalitetsmodellen. Etter Giles et al. (1977:309).

Det forutsettes at de ulike faktorene må tillegges ulik vekting i hvert enkelt tilfelle, siden hver eneste språklige situasjon har sitt særpreg, og siden de ulike faktorenes betydning kan variere fra kontekst til kontekst. Faktorer kan også endre betydning over tid. Et eksempel på dette er massemediadomenet, som har vokst i betydning med utviklingen av nye domener som for eksempel Internett. I tillegg vil de ulike enkeltfaktorene av modellen kunne oppveie hverandre, slik at et absolutt tall på antall språkbrukere vil kunne bli balansert opp mot distribusjon og proporsjon i området. En tallfesting av eksempelvis 20 000 språkbrukere vil generelt sett gi lite informasjon om språkets vitalitet når man ikke vet hvor konsentrert befolkningen bor, eller hvor stor andel av befolkningen i området språkgruppa utgjør. Denne

⁸¹ Inngifte betyr i denne sammenheng å finne en partner eller gifte seg innad i gruppa, i motsetning til utgifte: å finne en partner eller gifte seg med noen som ikke tilhører gruppa.

informasjonen vil igjen ikke være komplett uten en redegjørelse av statusfaktorer og institusjonell støtte, da disse vil være utslagsgivende både for språkets vitalitet og for eventuelle revitaliseringsmuligheter.

Den etnolingvistiske vitalitetsmodellen gir et godt bilde av både minoritetsgruppers og minoritetsspråks stilling i et samfunn og gir et godt utgangspunkt for lingvister i kartleggingsprosessen av et språks vitalitet. Modellen vil danne grunnlaget for analysen av skandoromanis vitalitet i neste avsnitt.

6.4 Skandoromani og etnolingvistisk vitalitet

Jeg vil i den følgende framstillingen hovedsakelig innlede med Giles', Bourhis' og Taylors forklaring av de ulike faktorene i modellen for så å drøfte faktorenes innvirkning på de reisendes etnolingvistiske vitalitet generelt og skandoromanis vitalitet som språk spesielt.

6.4.1 Status

Statuskategorien kan inndeles i fire faktorer: *sosiohistorisk status*, *sosial status*, *økonomisk status* og *språklig status*, alle forhold som påvirker prestisjen til gruppa og gruppas språk, både innad i gruppa og i storsamfunnet. De reisende har, som jeg har gjort rede for i det foregående, tradisjonelt hatt en underlegen posisjon i det norske samfunnet, både sosiohistorisk, sosialt og økonomisk.

6.4.1.1 Sosiohistorisk status

Lingvistiske grupper skiller seg fra hverandre gjennom sine respektive historier. Historien til mange etnolingvistiske grupper omfatter perioder der gruppemedlemmer kjempet for å forsvare, opprettholde eller hevde retten til sin eksistens som kollektive enheter, retten til å eksistere som distinkte grupper. Uansett hva resultatet av disse kampene ble, kan historiske eksempler brukes som mobiliserende symboler for gruppa. Noen grupper kan skilte med mange mobiliserende symboler, mens andre grupper kun har tilgang til demobiliserende symboler – symboler som fører til at gruppemedlemmene skjuler eller glemmer sin etniske og lingvistiske identitet, noe som fører til en utvanning av gruppas vitalitet som en kollektiv enhet (Giles et al. 1977:311).

De reisendes historie i Norge er, som omtalt i kapittel 5, en historie om kollektiv undertrykkelse. På etnisk, kulturelt og sosialt grunnlag har de reisende måttet undergå en hardhendt assimilasjonspolitik som blant annet har innebåret fratakelse av barn, tvangssterilisering, kriminalisering av en omreisende livsstil og uttalte forsøk på kulturell

avprogrammering. Etter at denne politikken ble oppgitt på 1980-tallet, har de reisende gradvis opplevd en statusheving i det norske samfunnet, ikke minst gjennom oppslag i media (jf. punkt 6.4.3.2). De reisende har også i løpet av 1990-tallet fått status som nasjonal minoritet (jf. punkt 5.6.4.2) og skandoromani har blitt offisielt minoritetsspråk i Norge (jf. punkt 4.5). På bakgrunn av dette skiftet i offentlig politikk har jeg i løpet av intervjuene forsøkt å finne ut om informantene mine mener det også har forekommet et positivt skifte i storsamfunnets *holdninger* overfor reisende i løpet av de siste 10–15 årene, samt hvordan de opplever det generelle holdningsklimaet overfor reisende i dag:

Folk har et veldig merkelig bilde av hva romanifolk er, synes *jeg* da.

[Hvordan da, tenker du?]

Nei, jeg veit ikke. Folk har ikke noe forhold til *romanifolk*, liksom, på den måten. Hvis du sier du er *tater*, så er det liksom sånn negativt, Hvis du sier du er *romanifolk*, så tenker de med en gang *sigøyner*, liksom. Så det er litt sånn... Jeg vet ikke helt hva folk tror og hva de mener da. Så det er klart, man må begynne i skolene da, informere om hva dette her *er* for noe, egentlig. At det er ikke tjuveragg eller noe annet liksom. Det er et folk som alle andre.

[(Jeg trekker inn minoritetskonvensjonen og minoritetsspråkpakten og om det å få status har fått noen konsekvenser i praksis)]

Nei, vi får ikke noe tilbud om det på skolen. Får ingenting, for vi har ikke krav på det, får vi beskjed om. For det er ikke et språk vi får lære. Det synes jeg er helt merkelig.

[Hva med folkeopplysning? At folk er mer bevisste på at dere finnes?]

Nei, jeg tror ikke det. Jeg reiser jo rundt sånn cirka kanskje én, to, tre ganger i måneden på forskjellige steder, dit hvor folk inviterer meg til å komme da, og fortelle. Og... men det er det at folk sitter med holdninger som er egentlig helt grusomme, og så skal man da sitte og fortelle om en ting og så er det bare sånn kverulerende greier hele tida. Det er hver gang, så er det et eller annen gammalt menneske eller en eller annen som er sønnen til en som hadde kjent en reisende, ikke sant, og «dette her var jo bare ragg og det var jo bare sånn herre fattiggreier da, som reiste rundt for å overleve», liksom. Så de har en veldig merkelig holdning, men det er jo klart at det... Staten har jo gjennom flere hundre år nå, putta oss i en felleskategori, som ikke klarer å skille på romani og omstreifer, tater, alt det herre skiten, på en måte. Men romanifolk er en egen folkegruppe. Og loffere og lasaroner og alt det herre her er... jeg veit ikke hvor de kommer fra, jeg. De kan ikke romanispråk, i hvert fall. Og. Det er noe annet. Det er folk med norsk opphav eller tysk opphav eller vet ikke jeg. Men det er klart at det der det har vært med på å bidra at i dag... Vi har fått et stempel som ikke er riktig. (Informant A)

[Hvilke reaksjoner har informantene fått på å opplyse at vedkommende er reisende]

Altså, de fleste som har *spurt*, har tatt det positivt. Det var mye mer *før* at folk var negative. Spesielt på skole og sånn, da var det gjerne; På skolen husker jeg veldig godt at unger på vår alder visste jo ikke hva det var, så det endte opp med at de gikk og spurte besteforeldre, og hadde de besteforeldre som ikke hadde et bra syn på det, og så gikk jo det videre og så ble det bare negativt for oss, ikke sant. Men nå, spesielt nå som det har begynt å bli mer på TV og alle de der dokumentarene [...]. Nå har blitt mer åpent om det, og da trur jeg folk har begynt å godta det mer òg. Men det finnes fortsatt... Det er enkelte gamle fortsatt som har den innstillingen at «nei, det er taterpakk».

[Er det veldig sånn generasjonsdelt?]

Ja, det er det.

[Er det bedre med de yngre eller?]

Ja, de yngre er gjerne *mildere*, det er de. De eldre er gjerne litt hardere med å holde seg til det synet de alltid har hatt. Samtidig igjen så syns jeg det er litt vanskelig er at det gjerne er de eldre som vet hva tater *er*.
(Informant B)

Begge disse informantene trekker fram eldre generasjoner som «verstinger» når det gjelder negative holdninger overfor reisende. Informant A påpeker at det offentliges gruppering av reisende i samme kategori som løsgjengere og loffere har bidratt til å styrke storsamfunnets skepsis mot de reisende. Ved å bli satt i samme bås som grupper uten en egen definerende kultur som ikke forholdt seg til gjeldende lover og regler, mener informanten at norske reisende også ble stemplet som en lovløs, kulturløs gruppe, et stempel informanten mener er ufortjent og ikke bunnset i faktiske forhold. Informant B peker på et interessant paradoks: Selv om de eldre generasjonene er de med størst fordommer, er det også de eldre som har størst kunnskap om de reisende. De yngre har i mindre grad fordommer mot reisende, men mangler også kunnskap. Det trekkes fram at det er behov for mer informasjon i skolevesenet – nøytral informasjon – slik at fordomsfulle besteforeldre ikke blir den eneste kilden til informasjon for de yngre, og fordommer ikke blir nedarvet eller bare erstattes av kunnskapsløshet.

6.4.1.2 Sosial status

Sosial status er nært knyttet til både sosiohistorisk status (jf. punkt 6.4.1.2) og økonomisk status (jf. punkt 6.4.1.3) og refererer til det selvbildet gruppa har av seg selv. Dette selvbildet er ofte nært knyttet til den graden av anseelse gruppa har fra storsamfunnet, slik at ei gruppe som står lavt i kurs i storsamfunnet er mer tilbøyelig til å ha et lavt selvbylde, og omvendt (Giles et al. 1977:310). Sosial status, eller mine informanternes selvfølelse knyttet til det å være reisende, var ikke et eksplisitt tema i mine intervjuer, men ble sporadisk nevnt allikevel, blant annet som gjengitt under punkt 6.4.1.1. Jeg kan likevel ikke basere meg utelukkende på eget feltarbeid, men støtter meg på Askeruds (1999) hovedoppgave i etnologi, der han utforsker norske reisendes opplevelse og håndtering av egen identitet.

«Å være tater er det flotteste i verden» konkluderer en av Askeruds informanter (1999:101). Hovedoppgaven bærer nettopp dette sitatet som tittel. Funnene hans er imidlertid mer nyansert enn hva tittelen tilsier. Askeruds informanter opplever det å være reisende som grunnleggende *annerledes* enn å være buro eller ikke-reisende, et synspunkt alle mine informanter også har ytret (jf. punkt 2.4). Askeruds informanter (op.cit.:101–105) opplever denne annerledesheten enten som en følelse av å være noe *spesielt*, noe bedre enn «buroer», eller i form av et *mindreverdighetskompleks*. Den samme dobbeltheten eller tvisynet finnes også hos mine informanter:

Og så er det liksom det at man yter gjerne litt mer for å få den aksepten man på en måte skal ha i samfunnet. For man må jo gjerne yte litt ekstra for å bli, på en måte, likt ansett som andre. I og med at man er en underklasse, for å si det sånn. For det er jo... Det ligger jo fortsatt i folk. At man på en måte er, man er *tater*, liksom, og det, det er liksom negativt, da.

[Så du føler at du må være bedre enn alle andre for å bevise at du er like god?]

Ja, stemmer. Så det er jo noe som fører til at mange får sånn derre angstproblemer og sånne ting. Men det er klart, det er jo et veldig hardt folkeslag, da, det er jo det. Men man vil jo på et punkt gi opp, da. Hvis man ikke får aksept. Men nå har det jo pågått i mange hundre år, liksom, med undertrykkelse.

[Hvordan føler du at det har vært utover 90-tallet? Har det blitt bedre, eller er det like ille?]

Jeg vet ikke hvordan ting har vært før, men for min egen del da, så føler jeg liksom det at jeg aldri er god nok, uansett hva jeg gjør for noe. Det føler jeg jo. Man må alltid yte det dobbelte av hva andre må.

(Informant A).

Negative følelser knyttet til det å være reisende henger sammen med omverdenens syn på reisende, samt med forventinger og holdninger fra storsamfunnet, og speiler i mindre grad mine informanters eget syn på seg selv og på gruppa. Det er i møte med storsamfunnet man må bevise at man er bedre enn andre, ikke innad i gruppa. Alle mine informanter opplyser at de er åpne mot omverdenen om at de er reisende, og snakker om det å være reisende med utildekket stolthet.

Splittethet er et tema også hos Borge (1998:156):

Det som preger flertallet av oss, er følelsen av å være en slags dobbeltmennesker. Mange er blitt rastløse og usikre. Identiteten er blitt uklar, en blir skeptisk til både ens egne og til folk utenfra. Innad får stoltheten utfolde seg, men vrengebildet er en desto sterkere følelse av mindreverd utad. Som sagt: Vi har begynt å se på oss selv med omverdenens øyne. Håpet for romanikulturen ligger derfor i at vi gjenfinner oss selv og gjenerobrer stoltheten vår.

Borges bok ble utgitt året før Rammekonvensjonen ble ratifisert i Norge. Norges stadfesting av de reisende som nasjonal minoritet antas å ha ført til en statusheving av de reisende, noe også en av mine informanter nevner:

Jeg tror egentlig [statusen som nasjonal minoritet] har gitt oss litt styrke på å komme oss opp igjen som et folkeslag. For vi holdt på å dø ut, ikke sant. Det var, eller er, bare noen få som levde igjen på «gamlemåten», og ting holdt på å vannes ut. Så når vi liksom fikk [papir] på det at vi *var* en minoritet, så ga det oss liksom en boost på at «hey, vi må samles og reise oss igjen!»

[At dere er et *folk*, liksom, ikke...]

Ja, ikke sant. Så jeg vil si at hadde ikke den kommet, så hadde vi sikkert om hundre år vært så og si utvannet, med andre ord så å si *utryddet* som rent folkeslag, det vil jeg dessverre si. Så den hjalp oss jo, på en måte. Men det spørs jo om andre folk mener at det hjalp oss. Men sånn, for oss som et *folk*, så hjalp det oss jo. Det vil *jeg* si. (Informant B)

6.4.1.3 Økonomisk status

Økonomisk status refererer her til den graden av kontroll ei etnolingvistisk gruppe har over det økonomiske livet i den nasjonen gruppa hører til. For å fastslå vitaliteten til en lingvistisk minoritet er det viktig å se på gruppas grad av kontroll over sin egen økonomiske skjebne (Giles et al. 1977:310). Økonomisk status til reisende i dagens Norge har ikke vært et tema i mitt feltarbeid, det har ikke vært mulig å oppdrive kilder på dette punktet, og jeg har dermed ikke grunnlag til å vurdere dette nærmere.

På generelt grunnlag kan man likevel fastslå at de reisende i Norge tradisjonelt ikke har befunnet seg i øvre del av det økonomiske sjiktet. I motsetning til enkelte andre utenlandske grupperinger i Norge i løpet av historien, som eksempelvis tyske hanseater, danske embetsmenn og dels også jødiske handelsmenn, som ble en del av Norges økonomiske og politiske elite, hadde de reisende beskjeden økonomisk makt og -status. Selv om mange reisende var dyktige handelsfolk og levde deretter, levde mange norske omstreifere, herunder også reisende, i fattigdom og dårlige kår. Dette var utslagsgivende for etableringen av særomsorgen for reisende som er beskrevet i kapittel 5, og for de konsekvenser det har gitt i ettertid, som beskrevet under de to foregående punktene.

6.4.1.4 Språklig status

Den fjerde statusfaktoren er statusen til det språket som blir brukt av gruppa, i vårt tilfelle skandoromani. Språkets historie, prestisje og i hvilken grad det har undergått standardisering og har blitt utviklet som skriftspråk, kan være kilder til henholdsvis skam eller stolthet blant medlemmene av den etnolingvistiske gruppa, og kan være med på å hemme eller fremme gruppas etnolingvistiske vitalitet. Samtidig vil prestisjen henge sammen med hvilken status språket har i det territoriet der gruppa holder til (Giles et al.: 1977:311). Språklig status henger også intimt sammen med de tre foregående statusfaktorene. Dersom sosioøkonomisk status, sosial status og økonomisk status for ei gruppe alle er lave, er det vanskelig å tenke seg at språklig status samtidig er høy.

I Norge har norsk, både muntlig og skriftlig, status som det språket som brukes i de fleste domener, både i media, i utdanningssektoren og i arbeidsmarkedet. Norsk fungerer som regjeringsspråk, det er det språket som brukes som liturgisk språk i de fleste norske trossamfunn, og det utgis et mangfold av litteratur på norsk. I tillegg til norsk har Norge gitt offisiell status til regions- eller minoritetsspråkene *nordsamisk*, *lulesamisk*, *sørsamisk*, *kvensk*, *romanés* og *(skando)romani* (jf. punkt 4.5).

Skandoromani er fremdeles hovedsakelig et *mundlig* språk. I dag er det iverksatt tiltak for å samle inn, skrive ned og videreutvikle språket⁸². Fra før er det utgitt en ordliste på romani (Karlsen 1993). Selv om språket også blir brukt i skrift, blant annet som chattespråk (jf. punkt 6.4.3.2.1), mangler det fremdeles en generelt akseptert standardisering og kodifisering av språket som skriftspråk. Dette gjør det vanskelig å utvikle litteratur på skandoromani, å bruke språket i undervisningssammenheng, eller å bruke språket i massemedia (jf. punkt 6.4.3.2). I 2007 bevilget Kulturrådet tilskudd til en lydbokutgave på skandoromani av et bildebokprosjekt for barn på norsk – med romanifolket som tema. Det viste seg imidlertid vanskelig å finne noen som kunne gi boka en fullverdig oversettelse, slik at midlene i første omgang ble omdisponert til å gi ut en lydbok på norsk (Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet 2010:23). Språklig status og institusjonell støtte (jf. punkt 6.4.3) er på denne måten nært forbundet.

6.4.1.4.1 Innad i gruppa

Den språklige statusen til skandoromani innad i gruppa virker å være høy. Språket knyttes til etnisk identitet og anses som et middel for ikke å miste kontakten med røttene:

For det første er det veldig viktig for meg at vi ikke skal miste rota vår. At jeg kan føre videre til mine framtidige unger at de faktisk skal vite hva vi er og hvor vi kommer fra [...]. Når mine barn kommer med spørsmål, da vil jeg kunne svare dem! [...] For eksempel det med språket. Språket til folk er jo veldig viktig, ikke sant. Det er jo ikke bare for tater, det er for alle. Tenk om nordmenn plutselig ikke skulle snakke norsk, da hadde de tapt veldig mye. Men samtidig, samhörigheten, ikke. For noen år siden så satt jeg og, på en måte, halvveis «spiste opp» hver eneste gammel taterkar og taterkjerring jeg fant. For det er jo *de* som kan det best, ikke sant. Og jeg fant jo da én som ønsket veldig å føre det videre. Han skrev lange brev til meg på romani. Og jeg satt og.. «Hvor er ordboka?». Men det var jo kjempegenialt, for da fikk jeg jo friska opp *så* mye. Og det er jo.. Jeg tror jeg har skrevet det ned et eller annet sted. Men jo, språket er jo veldig viktig. Det er det. (Informant B)

Skandoromani blir i dag, så vidt jeg har registrert, hovedsakelig brukt i to kontekster: Som hemmelig språk utad i samfunnet der man ikke vil at utenforstående skal oppfatte hva som blir sagt (jf. punkt 4.7), eller som innslag eller småord i samtaler på norsk innad i gruppa:

[Jeg lurer litt på hvordan... hvordan blir det brukt? Er det litt mer sånn enkeltord i norsk, eller er det mer sånn... bare ord på romani i samtaler?]

Begge deler. Njaaa, nei, jo! Det er litt begge deler. Vi bruker gjerne å sitte sånn som du og jeg nå, bare hjemme i stua og da er det bare enkeltord, ikke sant. Det er bare enkelte ting som for oss heter [det det gjør på skandoromani]. Men samtidig er det sånn som hvis jeg skal spørre deg om du vil ha kaffe, så spør jeg om du vil ha *morsta*. Men samtidig igjen, er vi ute i butikken så

---

⁸² Opplysning fra informant.

er det en samtale. Eller mer en kort dialog, da. Veldig greit å ha hvis du for eksempel skal diskutere litt sånn flau ting. Sånn «oi, jeg har for lite penger» (latter). Veldig greit å slippe å rope det utover hele butikken, ikke sant? (Informant B)

[I hvor stor grad føler du selv at du snakker det? Kan du ha en samtale om hva som helst på det eller er det begrensa til enkeltord?]

[...]Det kommer veldig an på settingen, da. For det er ikke et språk som blir brukt, kan du si, det er ikke et *førstespråk*.

[Nei]

Det blir jo et *andrespråk*. Du bruker det i tilfeller der du vil at andre ikke skal forstå hva du sier. Hvis jeg skulle si til en eller annen at du hadde... for eksempel stygge sko, da, så hadde jeg brukt romanispråket til å si akkurat det, sånn at ikke noen andre skal forstå det. Eller hvis man står i kø på butikken for eksempel og ikke har penger og spør om en eller annen bak deg i køen har penger... Som du kjenner, da, som er reisende. At man da spør på romani for at den i kassa eller de andre ikke skal forstå at du spør etter penger, liksom. Men det er klart at hvis man spør om noe eller skal si noe om noen, da kan man kommunisere hundre prosent på det språket. Det er ikke sånn at man putter inn norske ord på en måte, det er det ikke. Da bruker man jo – eller, det kommer jo sikkert an på hvor mye man kan, men hvis man har foreldre som kan romanispråket, så er det klart, da man det jo sjøl òg, som barn, stort sett, da. Og så er det noen som er flinkere til å lære bort enn andre, da. Noen bruker ord mer bevisst enn andre. Men språket er liksom absolutt sånn... Det er på en måte et hemmelig språk. Det er jo det. Det er ikke et språk som blir brukt sånn åpenlyst hele tida, det er det ikke. (Informant A)

Funksjonen som hemmelig språk er altså fortsatt en nøkkelfunksjon for bruk av skandoromani i dag. Fra før har jeg nevnt bruk av skandoromani som hemmelig språk som et middel for å overleve som en marginalisert, kriminalisert minoritet, i tillegg til at det i handelssammenheng var en fordel å kunne konferere om pris uten å bli forstått av kunden (jf. punkt 4.7). Her trekkes det imidlertid fram andre behov som dekkes ved bruk av et hemmelig språk. I hovedsak er det her i pinlige eller potensielt pinlige situasjoner språket blir brukt, som når man i offentlighet diskuterer flau emner som pengemangel eller baksnakker andre personer i rommet. Språket har i denne konteksten en *ansiktsreddende* funksjon, som tillater brukerne å utlevere seg selv overfor sine egne, samtidig som de ikke taper ansikt overfor omverdenen og situasjonen dermed ikke utvikler seg i pinlig retning.

6.4.1.4.2 Utad i samfunnet

Ut fra reaksjonene jeg har fått når nå jeg i to år har svart på spørsmål om hva temaet for min masteravhandling er, er det min bestemte oppfatning at kunnskapen om skandoromani er svært lav i det norske storsamfunnet. Mange er ikke klar over at språket eksisterer. Jeg har imidlertid bare fått positive reaksjoner når jeg har forklart nærmere om temaet, og tror heller det dreier seg om hull i allmennkunnskapen enn om at språket har en direkte lav status som sådan. Dette henger igjen sammen med den statusen gruppa har i samfunnet. Som nevnt under

punkt 6.4.1.1, er det her en generasjonsdeling. Mens eldre generasjoner er mer tilbøyelig til å ha fordommer mot reisende, har yngre generasjoner ofte kun vage forestillinger om hva reisende – eller romanifolk eller tatere – *er* for noe, og har følgelig heller ingen forestillinger om språket.

6.4.2 Demografi

Kategorien *demografi* kan igjen deles inn i to underkategorier: *distribusjon* og *antall*. Distribusjon refererer til hvordan gruppa er spredt over et gitt territorium, altså hvordan grupped medlemmene er bosatt innad i landet eller landsdelen.

6.4.2.1 Distribusjon

Det er tre faktorer som hører hjemme under merkelappen «distribusjon»: *nasjonalt territorium*, *gruppas konsentrasjon* og *gruppas proporsjon*. *Nasjonalt territorium* er knyttet til ideen eller idealet om et land som er nedarvet fra forfedrene, et fedreland (Giles et al. 1977:312). Det typiske er at immigrantgrupper raskere blir assimilert inn i den dominerende kulturen og lettere oppgir sitt morsmål enn lingvistiske minoriteter som fortsatt befinner seg på sitt opprinnelige hjemsted (Liebersen 1972, gjengitt i Giles et al. 1977:313).

Skandoromani er definert som et ikke-territorialt språk. Dette innebærer at skandoromani ikke kan assosieres med et bestemt geografisk område, i motsetning til andre minoritetsspråk i Norge, som nordsamisk og kvensk i Troms og Finnmark. Dette vil igjen ha konsekvenser for den institusjonelle støtten (jf. punkt 6.4.3). Samisk, som i tillegg nyter status som urfolkspråk og dermed også i utgangspunktet har sterkere vern (jf. punkt 4.5 og punkt 5.6.4.2), har et definert *kjerneområde*. På grunnlag av dette ble *forvaltningsområdet for samisk språk* opprettet i 1992. I kommunene som omfattes av samisk forvaltningsområde, er samisk og norsk likestilte språk. Dette innebærer at alle har rett til å bli betjent på samisk når de henvender seg til offentlige etater (Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet u.å.b). Skandoromani har, som et ikke-territorialt språk, ikke denne muligheten.

Konsentrasjonen av etnolingvistiske grupped medlemmer på et gitt territorium, et land eller en region, bidrar også til gruppevitaliteten. Dersom medlemmene av gruppa bor spredt, vil språket og kulturen ha dårlige forutsetninger for å aktiveres og traderes videre. Medlemmene er da i mindre grad i daglig kontakt med hverandre, snakker sjeldnere sammen, og benytter dermed gruppespråket sjeldnere. Det blir dermed vanskeligere å opprettholde noen form for gruppesolidaritet (Giles et al. 1977:313).

Misjonens bosettingsprogram gikk bevisst inn for å splitte familier (jf. punkt 5.5.3). Misjonen la vekt på å skaffe de reisende bosted langt vekk fra slekt og venner, og helst i

områder der det fantes få reisende fra før. Boligene lå gjerne i tettbygde strøk, noe som økte mulighetene for sosial anonymisering og reduserte sjansen for å få «taterstempel» i nabolaget. Imidlertid gav anonymiseringen også større risiko for fremmedgjøring (Bastrup og Sivertsen 1996:132). Reisende som fikk bolig gjennom Misjonen, forpliktet seg til ikke å ta imot besøk fra familie, og voksne barn fikk heller ikke bo hjemme (jf. punkt 5.5.3) (Pettersen 2000:96). Det er uvisst i hvor stor grad dette faktisk ble gjennomført; hvor mange familier det angikk, i hvor stor grad kravene ble etterkommet og hvilke konsekvenser det fikk for videreføringen av språket i praksis. Likevel må det understrekes at storsamfunnet på denne måten forsøkte å ødelegge den typen demografiske og sosiale forhold som nettopp er en betingelse for god og effektiv språklig sosialisering.

Proporsjonen av språkbrukere som tilhører den aktuelle gruppa sett i forhold til storsamfunnet eller aktuelle utgrupper, vil også være utslagsgivende for den etnolingvistiske vitaliteten. Jo større proporsjon av befolkningen som tilhører den relevante gruppa, jo større etnolingvistisk vitalitet (Giles et al. 1977:313). Siden de reisende ikke har noen klar geografisk konsentrasjon eller noe definert kjerneområde, må vi her se på Norges befolkning som helhet. Norges nåværende befolkning (pr. 1.1.2011) er på 4 920 300 innbyggere (Statistisk sentralbyrå 2011a). Det finnes imidlertid ingen tallfesting av hvor mange av Norges innbyggere som tilhører de nasjonale minoritetene, siden det ikke føres statistikk på etnisk grunnlag (se punkt 6.4.2.2.1 under). Vi kan likevel trygt si at de reisende er i et klart mindretall. Dersom vi for illustrasjonens del setter 3000 som et minimumsestimat og 10 000 som et maksimumsestimat på gruppestørrelsen på de reisende i Norge (jf. punkt 6.4.2.2.1), vil de utgjøre mellom 0,06 % og 0,2 % av Norges totale befolkning, altså en svært marginal proporsjon av den totale befolkningen.

6.4.2.2 Antall

Fem faktorer hører til under denne rubrikken: *absolutt antall*, *fødselsrater*, *grad av blandede ekteskap*, *immigrasjon* og *emigrasjon*.

6.4.2.2.1 Absolutt antall

Absolutt antall er, som navnet tilsier, det totale antall språkbrukere som tilhører ei etnolingvistisk gruppe. Det antas her at større grupper har større sjanse til å overleve som kollektive enheter (Giles et al. 1977:313). Større grupper har større mulighet til å organisere seg, legge press på omverdenen og å oppnå innflytelse over sin egen politiske og kulturelle skjebne enn hva små grupper har anledning til. Større grupper vil dermed ha større mulighet til å få språket sitt brukt i undervisning, på arbeidsmarkedet og i kultursektoren enn hva små

grupper klarer. Dette forutsetter imidlertid en betydelig konsentrasjon av gruppemedlemmer (jf. punkt 6.4.2.1). Små grupper vil tilsvarende ha mindre muligheter til både egenorganisering og til å oppnå politisk og kulturell innflytelse, og det vil i små grupper også være færre som kan videreutvikle språk og kultur og føre det videre til kommende generasjoner.

Det finnes som nevnt under punkt 6.4.2.1.2 ingen tallfesting av hvor mange av Norges innbyggere som tilhører de nasjonale minoritetene, siden det ikke føres statistikk på etnisk grunnlag. Anslaget som er presentert til Europarådet, er at det finnes 2000–3000 reisende i Norge. Det blir imidlertid understreket at dette anslaget er upresist og er satt for å inkludere alle som *potensielt* regner seg som norske reisende, uavhengig av hvorvidt de behersker skandoromani eller ikke (Europarådet 2002:5). Å avgjøre hvor mange som kan regnes som reisende i Norge i dag, er med andre ord vanskelig, og avhenger av hvilke kriterier man bruker, noe en av mine informanter illustrerer:

[Så hvor mange vil du si har romaniopphav i Norge i dag, sånn cirka?]

Ja, si det... Det kommer helt an på hvordan man *definerer* det òg, da. Hvis man.. Det er mange som mener at hvis man ikke er ute og reiser, så er man ikke romanifolk, liksom. Mens hvis man reiser, behersker språk, har kultur og sånne ting... Da er det kanskje ikke mer enn tusen personer. Eller, si, fra fem hundre til tusen, da. Men hvis du da er... personer som *ikke* er ute og reiser, som har vanlige jobber, som ernærer seg på forskjellige typer måter, men som har kulturen og har språket allikevel, så er det sikkert bortimot en fire-fem tusen mennesker. Men hvis man da i tillegg regner inn alle de som ikke kan språket, som ikke har noen særskilt kultur, og som ikke er ute og reiser eller gjør noe som helst tradisjonelt, og som muligens heller ikke har noe romaniopphav men som er av den her betegnelsen *omstreifer* da, så er det sikkert oppimot mellom ti og tyve tusen. Vil jeg tro. Så det er liksom de forskjellige typer betegnelser da, hva man legger i begrepet. (Informant A)

6.4.2.2.2 Fødselsrater

Fødselsraten innad i gruppa versus den i storsamfunnet kan også være en viktig faktor for å fastslå en minoritetsgruppes vitalitet. Dersom gruppa har høyere fødselsrater enn resten av storsamfunnet, vil den vokse raskere enn samfunnet rundt, og dermed øke proporsjonalt, med de fordelene det innebærer. Dette ble brukt som en bevisst taktikk av franskanadiere på 1800-tallet for å motvirke den store bølgen av britiske immigranter som følge av den britiske erobringen av Canada, og på den måten sikre seg at franskanadiere i framtida ville utgjøre en minst like stor gruppe som engelskspråklige kanadiere. Flere barn vil i tillegg innebære flere språkbrukere, og også sikre flere framtidige språkbrukere gjennom sine barn.

Heller ikke her finnes det noen statistikk å støtte seg til. Barn har vært en sentral verdi i de reisendes kultur (Schlüter 1993, Larsen 2010), men jeg har ingen pekepinner på hvor

vanlig det er med store familier blant norske reisende i dag, og har dermed ikke grunnlag til å vurdere dette punktet.

6.4.2.2.3 Blandede ekteskap

Tradisjonelt har det vanligste hos norske reisende vært *endogami* – ekteskapsinngåelser eller valg av samlivspartner innenfor gruppa (Larsen 2010:121). Mine informanter opplyser at endogami fremdeles er vanlig, selv om også eksogami, å finne samlivspartner utenfor gruppa, både har blitt vanligere og «mer stuerent» i løpet av de seinere årene.

Endogami antas å virke i favør av skandoromanis etnolingvistiske vitalitet. Dersom begge partnere i en viss grad behersker skandoromani, øker også sjansen for at skandoromani blir brukt i hjemmet og lært videre til neste generasjon. Økt innslag av eksogami betyr likevel ikke at språket automatisk går tapt for neste generasjon:

[Hvordan er det hvis det er en mann som gifter seg med ei dame som ikke kan romani... Hvordan blir det da med språkopplæring til ungene, tror du? Blir det ivaretatt av de andre, eller?]

Ja, i de fleste tilfeller. Selvfølgelig kan det være avvik der også. Men i de fleste tilfellene jeg kjenner til, og jeg kjenner til mange, så er det ikke noe problem *det*.

[Så de får det inn...?]

De får det inn, ja. Vi er så mye i lag, vet du. Så det blir uunngåelig... du får ikke stengt det ute, da. (Informant C)

6.4.2.2.4 Emigrasjon og immigrasjon

Migrasjonsmønstre er den siste faktoren under demografi-kategorien. Inntoget av en ny lingvistisk gruppe kan svekke innflytelsen til eksisterende grupper i området, mens emigrasjon blant medlemmer av gruppa både vil redusere antallet til gruppa i området og sannsynligvis føre til at de emigrerte gruppemedlemmene vil lære seg et nytt morsmål og på sikt få svekket eller tapt kompetanse i gruppespråket (Giles et al. 1977:314–315).

Det som særpreger tater, kan du si, er det at vi er veldig sånn... Vi er norske, vi har holdt oss innen Norges grenser i alle disse årene, holdt oss der. Ikke.. hvis en ser andre... ta for eksempel sigøynera, da, de har vandra, vettu, hele tida og ikke vært så bofast. Og vi har vært i Norge. Hele tida. Og det har nok prega oss.

[Hva med sånn over til Sverige og sånn?]

Ja, der har vi jo slekt. Ja. Norge og Sverige er jo samma landet, sånn som vi ser det. [...]Og forfedrene våres har jo bodd /i grenseområdene/ her, så da har de jo pendla Norge og Sverige over. Alt ettersom. Årstid og kanskje ting som skjedde i den perioden. Det var jo sånn det var. (Informant C)

Heller ikke her finnes det statistikk å støtte seg til, men jeg anser dette punktet for å være lite relevant i denne analysen. For de reisende er Norge og Sverige samme land. Noen norske

reisende flytter til Sverige, enten i perioder eller permanent (Larsen 2010), og jeg vil anta at noen svenske reisende også bor i Norge i perioder, men det er tvilsomt om dette har noen større (netto)innvirkning på den etnolingvistiske vitaliteten.

Hvorvidt nye innvandringsgrupper har hatt noen som helst form for innvirkning på de reisendes etnolingvistiske vitalitet er også et åpent spørsmål. Norge har de siste 40 årene utviklet seg i retning av et mer flerkulturelt samfunn. Mens utenlandskfødte utgjorde 1,95 % av Norges totale befolkning i 1970⁸³, var tallet økt til 10,18 % i 2009⁸⁴ (Statistisk sentralbyrå 2009). Hvorvidt denne endringen fra et monokulturelt samfunn til et flerkulturelt samfunn har gjort det lettere eller vanskelige å være nasjonal minoritet, er imidlertid et åpent spørsmål. Har nordmenns fremmedfrykt økt eller blitt redusert som en følge av økt eksponering for fremmede kulturer? På den ene siden kan økt eksponering føre til en ufarliggjøring av andre kulturer – det fremmede slutter å være fremmed. På den andre siden kan økt eksponering av andre kulturer føre til økt fremmedfrykt dersom majoritetsgruppen i økende grad føler sin kultur og livsstil truet. Mens mindre fremmedfrykt vil føre til et udiskutabelt positivt skift i holdningene overfor nasjonale minoriteter, kan økt fremmedfrykt som følge av økt innvandring, slå ut begge veier for allerede etablerte minoriteter. På den ene siden kan det gjøre forholdene verre for *alle* minoritetsgrupper, på den andre siden kan det føre til at allerede etablerte minoritetsgrupper oppfattes som relativt mindre fremmede, slik at nordmenn i stedet overfører fremmedfrykten på nyere innvandringsgrupper og dermed vier de reisende mindre (negativ) oppmerksomhet. Selv om yngre nordmenn virker å være mindre negativt innstilt overfor reisende (jf. punkt 6.4.1.1), trenger dette ikke å være et utslag av at yngre er mindre fremmedfiendtlige *per se*, men er kanskje bare et resultat av at fremmedfrykten har fått et nytt mål.

6.4.3 Institusjonell støtte

Institusjonell støtte refererer til graden av formell og uformell støtte et språk mottar i de ulike institusjonene knyttet til den aktuelle nasjonen, regionen eller samfunnet, samt i hvor stor grad gruppa har organisert seg og formet interessegrupper. Grupper som har formet egne interessegrupper, forventes her å ha større vitalitet enn grupper som ikke har organisert seg selv på denne måten, som for eksempel utenlandske gjestearbeidere (Giles et al. 1977:315–316). Gjennom egne interesseorganisasjoner kan gruppa oppnå innflytelse i storsamfunnet og på den måten få større gjennomslagskraft i saker som angår dem, for eksempel

---

⁸³ 75 738 utenlandskfødte. Norges befolkning utgjorde totalt 3 874 133 i 1970.

⁸⁴ 488 753 utenlandskfødte. Norges befolkning utgjorde totalt 4 799 252 i 2009.

språkopplæring og dokumentering og bevaring av minoritetskulturen. Grupper som har lite representasjon i domener der avgjørelser som angår gruppa tas, vil ha færre muligheter til å overleve som en distinkt gruppe enn grupper som har større representasjon i disse domenene. Domenene inkluderer både staten, næringslivet og kultursektoren. Blant de viktigste domenene er *massemedia, utdanning, offentlige tjenester, industri og arbeidsmarked, religion og kultur* (op.cit.:316).

6.4.3.1 Interesseorganisasjoner for norske reisende

Det finnes i dag tre primære interessegrupper for reisende i Norge: Taternes Landsforbund (TL), stiftet i 1995, Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR), stiftet i 2000, og Foreningen Romanifolkets Kystkultur (FRK), stiftet i 2006 (jf. punkt 5.6.2). Jeg vil ikke her forsøke å gi noen inngående analyse av de ulike organisasjonene, hva som skiller dem og hvilken betydning hver enkelt gruppe har for den etnolingvistiske vitaliteten, men heller først gi en rask introduksjon av de ulike gruppene, for så å drøfte enkelte vitalitetsfremmende tiltak disse organisasjonene har bidratt med.

TL er den eldste eksisterende organisasjonen, og har som mål å:

styrke taternes stilling i samfunnet. Foreningen skal arbeide for å utvikle samarbeidet med offentlige myndigheter, samt å være bindeledd mellom taterne og statlige-, fylkeskommunale- og kommunale organer. TL har som mål å være representert i alle prosjekter innen forskning, dokumentasjon og formidling som omhandler taternes kultur. (TL u.å)

LOR ble stiftet i etterkant av Kirkemøtet i 1998. Kirkemøtet, som er det øverste representative organ for Den norske kirke, ble bedt om å vedta en uttalelse som lød: «*Vi* [Den norske kirke] ber på ei synd og skam vi ikkje kan gå vidare med». Biskop Ernst Baasland fikk imidlertid Kirkemøtet til å gå med på at formuleringen heller skulle være «*Vårt folk* ber på ei skam vi ikkje kan gå vidare med», noe som svekket kirkens ansvar betydelig (Klippenberg 2000, min utheving). LOR har som sin kjernesak å få endret denne formuleringen tilbake til den opprinnelige (LOR 2011). Organisasjonen streber i tillegg etter å arbeide aktivt for at de reisende får oppreisning og respekt i storsamfunnet, å kjempe aktivt for å bevare og gjenreise de reisendes kultur, egenart og identitet, og å støtte andre minoriteter som blir urettferdig behandlet, i første rekke «vårt broderfolk sigøynerene [sic]» (ibid.). FRK ble på sin side stiftet for å arbeide aktivt for bevaring og oppreisning av de reisendes kystkultur, et aspekt de mente ikke ble ivaretatt av de eksisterende organisasjonene (FRK u.å.).

Disse organisasjonene har ført med seg mye positivt for den etnolingvistiske vitaliteten blant de reisende. I tillegg til å kunne fungere som talerør for gruppa i storsamfunnet har organisasjonene drevet med praktisk arbeid rettet mot sine medlemmer. Alle organisasjonene har deltatt i arbeidet med Norges rapportering om Rammekonvensjonen (Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet 2010:46). Alle de tre organisasjonene er også representert i det nå pågående Eide-utvalget, som skal kartlegge konsekvensene av norsk politikk overfor de reisende (jf. punkt 5.6.3). Alle de tre organisasjonene driver eller har drevet med språkopplæring i (skando)romani innad i organisasjonen, flere av organisasjonene arrangerer stevner for sine medlemmer. Dette er direkte fremmede for den etnolingvistiske vitaliteten, da det åpner opp for økt kontakt mellom medlemmene og samtidig gir et konkret domene for å bruke språket.

6.4.3.2 Massemedia

Det finnes i skrivende stund ingen former for etablerte massemedier som publiserer på skandoromani i Norge, verken aviser, TV eller radio, og det blir heller ikke bevilget støtte til slike tiltak fra offentlig hold. Dette må sees i sammenheng med at skandoromani ikke er fullstendig utviklet som et skriftspråk (jf. punkt 6.4.1.4), samt at det blant mange reisende eksisterer en uvilje mot å dele språket med utenforstående (Halvorsen 2004:62). Mens media tidligere var overveiende negativt innstilt til både de reisende og andre som falt under omstreiferkategorien, har mediedekningen av reisende fra starten av 1990-tallet vært hovedsakelig positiv. Media har forholdt seg positivt innstilt til de reisendes krav om erstatning og har, sammen med framstillingene i film, teater, litteratur, musikk og forskning (jf. punkt 5.6.3), bidratt til økt bevissthet i allmennheten om den tidligere politikken mot de reisende (Halvorsen op.cit.:14).

6.4.3.2.1 Internett

Internett var ikke et tema da den etnolingvistiske vitalitetsmodellen opprinnelig ble utformet på slutten av 1970-tallet. Jeg har valgt å tilføye det, da Internett kanskje er det nye domenet som har størst potensial til å virke inn på den etnolingvistiske vitaliteten, og som allerede har hatt stor innvirkning på etnolingvistisk vitalitet for mange minoritetsgrupper. Der mer etablerte medier som TV, radio og aviser krever omfattende investeringer og kostbar teknologi, tilgang på spesialisert arbeidskraft og delvis også er underlagt konsesjonsplikt, er Internett i større grad tilgjengelig for menigmann. I løpet av de siste ti–femten årene har internettbaserte aktiviteter som chatting, blogging og hjemmesidebygging eksplodert,

samtidig som prisene på datautstyr og kravene til forhåndskunnskaper for å drive med de ovennevnte aktivitetene har sunket drastisk. Internett har nå blitt en integrert del i hverdagen til mange nordmenn og har revolusjonert mulighetene til å dele informasjon med mange mennesker på kort tid. Jeg har ikke gjort noen systematiske forsøk på å kartlegge bruk av skandoromani på Internett-domenet, eller på å kartlegge reisendes bruk av Internett som revitaliseringsmedium, men har gjort noen strategiske dykk på enkelte internettfora.

Nettsamfunn som *Facebook* har, i tillegg til chatteprogrammer som *MSN Messenger* og internettelefoniprogrammet *Skype*, gjort det enklere både å skape og å holde kontakt på tvers av geografisk avstand. Hazell (2002:323) oppgir at (svensk) skandoromani blir brukt som chattespråk av ungdom. Blant mine informanter oppgis det også at (skando)romani er i bruk som chatte- og internettspråk, ikke bare mellom norske reisende, men også i kontakt med for eksempel svenske reisende. Nettsamfunn som Facebook tilbyr også muligheten til å opprette grupper, på basis av felles interesser, og det finnes i skrivende stund flere facebookgrupper av og for reisende i Norge og Sverige. Blant disse er gruppa *våssnos som honkar dinglare*⁸⁵, som i skrivende stund har oppimot 200 medlemmer og som har (skando)romani som primært språk (Facebook 2011), i tillegg til flere interessegrupper for reisende med norsk som primært språk.

Brukerbaserte nettleksikon som Wikipedia gir brukere mulighet til å legge ut artikler på alle mulige språk. Så langt jeg kan finne, er denne muligheten ennå ikke tatt i bruk for skandoromani, noe som må sees i sammenheng med at skandoromani fortsatt ikke er ferdigutviklet som et standardisert skriftspråk (jf. punkt 6.4.1.4). Det finnes imidlertid en Wikipedia-versjon på romani⁸⁶, som i skrivende stund omfatter 495 artikler (Vikipidiya 2011).

De ulike interesseorganisasjonene for norske reisende har alle hjemmesider på Internett, og har alle gjestebok og/eller diskusjonsforum i drift på hjemmesidene. Språket i gjestebøkene er i hovedsak norsk, men med sporadiske islett av ord på skandoromani (Landsorganisasjonen for romanifolket 2011; Taternes Landsforening 2011; Foreningen Romanifolkets Kystkultur 2011). I likhet med ulike nettsamfunn kan også internettfora virke konsoliderende på gruppa. Det gir mulighet for kontakt mellom mennesker som bor på ulike kanter av landet, og kan gjøre det praktisk enklere å avtale stevner, møter og liknende, i tillegg til at det kan gjøre det enklere for de ulike interesseorganisasjonene å informere medlemmene om sin gjøren og laden.

---

⁸⁵ «Vi som er reisende».

⁸⁶ Jeg har dessverre ikke klart å finne ut hvilken varietet av romani dette dreier seg om.

Internett har også åpnet muligheter for *nettaviser*, *nettradio* og *nett-tv*. Selv om drift av dette krever ressurser i form av teknisk utstyr og -kompetanse trenger man ikke konsesjon til å drive nettradio eller nett-tv, i motsetning til hva man gjør på det ordinære radio- og tv-nettet, jf. Kringkastingsloven § 2-1 og § 2-1 (op.cit. 1992). I Norge driver Foreningen Romanifolkets Kystkultur (FRK) nettavisa *Tavringen*, som hovedsakelig samler nyheter som angår reisende innenfor områdene innenriks, utenriks, kultur og musikk fra andre kilder på nett. I tilknytning til nettavisa drives også en web-tv-kanal, der diverse filmklipp blir lagt ut (Tavringen 2011). Språket her er norsk. I tillegg finnes nettsida *Romanialliansen* som også fungerer som et nyhetsarkiv for diverse artikler som angår norske reisende (Romanialliansen 2011). Jeg har ikke funnet noen nettradioer drevet av norske reisende⁸⁷. I Sverige finner vi *Dinglarradion* med direktesending en time i uka, der det spilles musikk av og med reisende. Disse sendingene er også tilgjengelig for norske reisende, og radioen også har en lytterskare i Norge, etter radioens facebookside å dømme (Dinglarradion u.å., Dinglarradion 2011). Jeg påberoper meg på ingen måte fullstendig oversikt på dette feltet, og beklager for eventuelle feil i framstillingen over.

Alt i alt åpner Internett nye muligheter for å bevare og fremme etnolingvistisk vitalitet for minoritetsgrupper, og kan også virke vitaliserende ved at det forenkler kommunikasjon mellom romanifolk i ulike land.

6.4.3.3 Utdanning

Formell utdanning har tradisjonelt stått lavt i kurs hos reisende. I stedet har de reisende hovedsak gått i lære hos sine foreldre for å lære håndverkstradisjoner og handelsvirksomhet (Larsen 2010:61). Reising om sommeren var heller ikke kompatibelt med skoleåret, og som følge av dette ble barna ofte tatt ut av skolen i sommerhalvåret. Mange ble også mobbet på skolen, både av lærere og av medelever, og slet med å finne seg til rette (Larsen 2010:61–81).

Det har nå blitt vanligere for reisende å ta utdanning, blant annet siden mange nå krever fagbrev for å hyre håndverkere. Selv om utdanning blir sett på som positivt (jf. informanter, Larsen 2010:67), kan en akademisk utdanning gjøre at mange aspekter ved kulturen svekkes, blant annet ved at man kan tiltrekkes av andre miljøer (Larsen 2010:67). Dronning Mauds Minne Høyskoles skoleprosjekt vil i så måte fungere som et kompromiss:

---

⁸⁷ Romanifolkets/taternes kulturfond har i november tildelt *FRKs Romaniradio* prosjektstøtte, men dette synes i skrivende stund ikke å ha kommet i gang.

Utviklingsprosjektet vil utprøve muligheter for tater som ønsker det, til å kunne få opprettholde noe reising uten at dette nødvendigvis skal ødelegge deres skolegang. Konkret er det satt i gang forsøk med IKT- kommunikasjon mellom elev og lærer når familien reiser. Dette kan være viktige skritt, men like sentrale mål er at taterbarna skal få møte forståelse, få en positiv oppmerksomhet, å skape grunnlag for gode læringsprosesser og en god dialog mellom hjem og skole. (DMMH u.å.)

Dette prosjektet er ikke *direkte* støttende for språket, men det gir barna muligheten til å reise med foreldrene, treffe mer slekt og slik ha større sjanse for å lære språket, samt for å opprettholde kulturen.

6.4.3.4 Offentlige tjenester

Siden artikkel 3 i Minoritetsspråkkonvensjonen ikke er ratifisert for skandoromani (se punkt 4.3), har de reisende følgelig ingen rett til å bruke skandoromani til å kommunisere med myndighetene. Det bør igjen understrekes at skandoromani ikke fungerer som et morsmål eller førstespråk for de reisende i Norge i dag. Som mine informanter flere ganger har understreket, er morsmålet eller førstespråket til de reisende *norsk*. Skandoromani kommer i tillegg, som et andrespråk. Det eksisterer meg bekjent ingen bevegelse for å gjeninnføre skandoromani som et førstespråk – å «ta morsmålet tilbake», slik det gjør for eksempel samisk, og dette punktet anses dermed som lite relevant, slik situasjonen er i dag.

6.4.3.5 Industri og arbeidsmarked

Skandoromani har tradisjonelt vært i bruk i handelssammenheng, dersom reisende seg imellom skulle diskutere prisen eller konferere om noe annet de ikke ville at utenforstående skulle forstå (Larsen 2010:87). Omførselshandel har gått sterkt tilbake, men språket blir fremdeles brukt som hemmelig språk der man ikke ønsker at utenforstående skal forstå, jf. punkt 4.7 og punkt 6.4.1.4.1.

6.4.3.6 Religion

Kristen tro oppleves som en sentral verdi for mange reisende, noe også flere av mine informanter trekker fram i intervjuene. På grunn av Den norske kirkes forhold til Misjonen, har mange reisende fortsatt et anstrengt forhold til statskirken (Larsen 2010:145). Selv om Misjonen formelt sett var en selvstendig, privat organisasjon, var den en integrert del av Den norske kirke, eksempelvis ved at organisasjonens ledere var ordinert som prester i Den norske kirke (Haave 2000b:53). Pinsebevegelsen står imidlertid sterkt blant mange av de reisende, og

nå avdøde Ludvig Karlsen, norsk reisende, var i sin tid en sentral figur i bevegelsen (Larsen 2010:143–147).

Engasjementet i pinsebevegelsen kan virke konsoliderende på de reisende som etnisk gruppe. Det gir et sett felles verdier å samles om, et felles fundament. Rent konkret gir det også en felles arena å samles på, både gjennom faste møter og lengre stevner. I motsetning til Den Norske Kirke, som krever sju års teologiutdanning for prester, og som tradisjonelt tillegger menigheten en passiv rolle som tilhørere under store deler av gudstjenesten, har pinsebevegelsen i større grad medvirkning fra menigheten. Flere reisende har også blitt pastorer i pinsebevegelsen (Larsen 2010:146–147). Pinsebevegelsen har vært et domene der de reisende har kunnet finne anerkjennelse og har kunnet føle seg inkludert, noe som må antas å ha vært svært viktig i ei tid der de ellers ble møtt med skepsis og fordømmelse av storsamfunnet.

Engasjementet i pinsebevegelsen har imidlertid ikke vært uproblematisk for de reisende som etnisk gruppe. For noen har det ført til at deler av kulturen ble lagt vekk fordi de aktuelle kulturtrekkene ble regnet som synd innad i pinsebevegelsen. Larsen (2010:147–148) forteller om reisende som måtte legge vekk de tradisjonelle øringene og andre smykker etter å ha blitt frelst. Trekkspill og tradisjonelle reisendesanger ble heller ikke akseptert. Pinsebevegelsen har imidlertid endret seg i takt med samfunnet, det har blitt mindre strengt og det er i dag større rom for de reisendes bidrag, både til sang, musikk og forkynnelse (ibid.).

Hvorvidt engasjementet i pinsebevegelsen har hatt noen innvirkning for skandoromanis vitalitet, er usikkert. Norsk er språket som blir brukt på pinsemøter, både i sang og i tale, og pinsebevegelsen er i så måte ingen arena for bruk av skandoromani.

6.4.3.7 Kultur

Etter mye påtrykk fra de reisende selv og som følge av innføringen av Rammekonvensjonen og den norske stats unnskyldning for overgrep mot de reisende, fikk de reisende sin egen museumsutstilling, *Latjo Drom*, i 2008, som en del av Glømdalsmuseet (jf. punkt 5.6.4.1). Museet samarbeider med interesseorganisasjonene (Hambro 2007, *Latjo Drom* u.å.a), og har som mål både å fokusere på overgrepene mot de reisende og, primært, framheve de reisendes kultur og språk (*Latjo drom* u.å.a). Dette antas å være av stor verdi for den etnolingvistiske vitaliteten, både som en ren symbolverdi i form av en bekreftelse på minoritetskulturens egenverdi fra storsamfunnet, og rent praktisk, som et domene for å fremme kulturen og språket.

Romanifolket/taternes kulturfond ble stiftet i 2004 (jf. punkt 5.6.4.1), og skal bidra økonomisk blant annet til tiltak eller prosjekter som kan informere om og styrke de reisendes historie, språk og kultur (Romanifolkets/taternes kulturfond u.å.).

6.4.4 Andre faktorer som hemmer eller fremmer etnolingvistisk vitalitet

6.4.4.1 Tette familiebånd

«[De reisende] har hatt et godt og viktig nettverk i familien. Sannsynligvis er dette den viktigste årsaken til at taterne har klart seg så bra, på tross av all motgang», uttaler Larsen (2010:173). Familie er kanskje den viktigste verdien hos mange norske reisende. Dette synet kom også til uttrykk blant alle mine informanter. *Familie* og *slekt* er ofte den primære referanserammen for reisende, noe som også kommer til uttrykk hos Larsen (op.cit.:113):

Kan hende er det fordi familien alltid har vært der, og fordi de har vært avhengige av hverandre. Den tiden da [reisende] var mer på reise enn de er i dag, var familien det trygge og faste. De var der, de stilte opp økonomisk og mentalt. Når verden gikk dem imot, var familien der. Familien var stedet de kunne slappe av, føle trygghet og tilhørighet. På grunn av den behandlingen som [reisende] har fått i det norske samfunnet, har de hatt behov for å holde sammen. Familien har vært helt nødvendig for å overleve.

Når skandoromani fortsatt er i live i dag, er det nettopp *familienettverket* som har vært særlig utslagsgivende. De reisende har tradisjonelt hatt tette nettverk med mye kontakt mellom familiemedlemmene og med mye kontakt på tvers av generasjonene. Ironisk sett kan nettopp uviljen overfor gruppa fra storsamfunnets side ha ført til at gruppa ble mer sammensveisa, holdt seg mer til sine egne, og på den måten holdt bedre på sin kultur og sitt språk.

6.5 Oppsummering

I gjennomgangen ovenfor ser vi at det er svært få faktorer som klart og tydelig *fremmer* de reisendes etnolingvistiske vitalitet som gruppe og skandoromanis vitalitet som språk, men desto flere som virker *hemmende*. De delene av språket og kulturen som har overlevd til i dag, har altså gjort det mot de fleste odds. De reisende utgjør kun en marginal del av den norske befolkningen og har tradisjonelt hatt en svært underlegen posisjon i det norske samfunnet. Deres fem hundre år på norsk jord er en historie om kollektiv undertrykkelse fra storsamfunnets side, og utgjør en ren skamplott i norsk historie. Til tross for det klimaskiftet som har kommet i norsk politikk rettet mot de reisende fra 1970-tallet fram mot i dag, har mange nordmenn fremdeles enten uttrykte fordommer mot eller lave kunnskaper om de reisende som etnisk gruppe i dag. Dette kunne antas å påvirke de reisendes bilde av seg selv,

siden grupper som står lavt i kurs i storsamfunnet er mer tilbøyelig til å ha et lavt selvbilde enn grupper som står høyt i kurs. Når de reisende likevel har opprettholdt et positivt bilde av seg selv som gruppe, og fortsatt omtaler både kulturen og språket med stolthet, er først og fremst tette familieband innad i gruppa som vært utslagsgivende.

De reisende har i løpet av de siste to tiårene fått både økt sympati og økt påvirkningskraft i den norske offentligheten. Både medieoppdrag, interesseorganisasjonenes arbeid og myndighetenes innsats for å fremme minoritetskultur har bidratt til å kaste nytt lys over og forsøkt å styrke de reisendes kultur og språk. Det er imidlertid vanskelig å si om dette er nok til å bevare og videreutvikle kulturen generelt og skandoromani spesielt, eller om det kommer for seint, da særlig med tanke på å videreutvikle skandoromani som skriftspråk og utvikle litteratur på skandoromani.

Likevel skal man ikke undervurdere livskraften i reisendekulturen, heller ikke når det gjelder å bevare språket. Mens immigrantgrupper antas raskere å bli assimilert inn i majoritetssamfunnet enn minoritetsgrupper som har et tradisjonelt kjerneområde (jf. punkt 6.4.2.1), har de reisende overlevd som en distinkt etnisk gruppe i det norske politiske, kulturelle og lingvistiske landskapet i over 500 år. Til tross for en svært aktiv assimilasjonspolitik, har store deler av både kulturen og språket overlevd. Blant mine informanter er det da også nettopp dette som har vært fokuset: Ikke hvor mye av kulturen og språket som har *gått tapt*, men heller hvor mye som fortsatt *er igjen*:

Det er viktig at i hvert fall barna blir opplært og får *forståelsen* av språket, i hvert fall. For det er jo ikke uten grunn at det har overlevd i så mange mange hundre år. Det viser jo liksom en vilje til å overlevere et språk óg. For sånn som, jeg har veldig mange pakistanske venner i Oslo, og hun ene er tredjegerasjons som er født i Norge. Og hennes sønn, som er fjorten år, han er da fjerdegenerasjons. Og han kan ikke pakistansk, så... Og romanifolket er jo da noe sånn... tyvende generasjon som egentlig er født i Norge, ikke sant, og behersker jo språket på lik linje *nå* som man gjorde for 150–200 år sida. Så... det blir ganske utrolig da, sånn sett. Det viser jo at man har liksom en *vilje* da, til å overlevere kultur og sånn óg. (Informant A)

Og her er det essensielle: Så lenge denne *viljen* ligger i bunn, vil også skandoromani overleve i framtida. Alle tiltak som kan gjøres for å bevare språket, er fåfengte uten tiltak som går på å bevare denne viljen. Der det finnes vilje, finnes det også vei.

Litteraturliste

- Aftenposten (1963, 6. april). Barnevernsnevnd vil ta barna fra omstreiferfamilie. Hentet fra Aftenpostens e-arkiv.
- Aftenposten (1973, 8. november). Strid om TV-opptak før det er blitt sendt. Hentet fra Aftenpostens e-arkiv.
- Akselberg, G & Mæhlum, B. (2003). Sosiolingvistisk metode. I: Mæhlum, B., Akselberg, G., Røynealand, U., og H. Sandøy. *Språkmøte: innføring i sosiolingvistikk*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- apostolisk stol (2010). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 21.09.2010 fra http://www.snl.no/apostolisk_stol
- Andersen⁸⁸, L. (2009). *Frykten for å bli hentet*. Oslo: Conflux.
- Arkivverket (u.å.). Hjemstavnsforklaringene som kilde. Lastet ned 18.11.2010 fra <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Bergen/Kilder-og-arkiv/Hjemstavnsforklaringer>
- Ashkenazi (2011). I: *Encyclopædia Britannica*. Lastet ned 10.04.2011 fra <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/38290/Ashkenazi>
- Askerud, A. (1999). «Å være tater er det flotteste i verden.»: om norske tateres opplevelse og håndtering av egen identitet. Upublisert hovedoppgave i etnologi. Institutt for kulturfor samfunnsfag, Universitetet i Oslo.
- Assyria (u.å.a). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 23.09.2010 fra <http://www.snl.no/Assyria>
- Austvik, A. (1978). Fra arbeidskoloni til familiesenter. I: A. Austvik (red.) *Svanviken gjennom 70 år: festskrift ved jubileet i 1978*.
- Austvik, A. (1998). *Folket som reiste – og forsvant: om fanter og fantemisjon*. Seim: AgA-bok.
- Bakke, N. (2008, 18. desember). Romanifolket – av jødisk opprinnelse. *Norge IDAG*. Lastet ned 14.10.2010 fra <http://idag.no/aktuelt-oppslag.php3?ID=15495>
- Bakker, P. (1997). *A language of our own :the genesis of Michif :the mixed Cree-French language of the Canadian Mâetis*. Oxford: Oxford University Press.
- Bakker, P. & Kiuchukov, H. (2000). *What is the romani language?* Hatfield: Centre de recherches tsiganes: University of Hartfordshire Press.
- Bakker, P. (2003). Mixed languages as autonomous systems. I: Y. Matras & P. Bakker. (eds.), *The mixed language debate: theoretical and empirical advances*, s 107–150.
- Bastrup, O. R. E. & Sivertsen Aa. G. (1996). *En landevei mot undergangen: utryddelse av taterkulturen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Borge⁸⁹, L. (1998). *Solens og månens barn: en taterkvinnes beretning*. Oslo: Forum Aschehoug.
- Bovim, H. & Jakobsen, A. (1973a, 10. desember). TV-programmet om Svanviken sendes: “Skjult fengsel”. *VG*, s 11. Hentet fra Retriever.
- Bovim, H. & Jakobsen, A. (1973b, 13. desember). Pastor Bjørnstad har sett kveldens program: –Selsomt om Svanviken. *VG*, s 8. Hentet fra Retriever.
- Bredesen, K. (1995). *Tatersønn*. Oslo: Lunde.
- Bredesen, K. (2002). *Taterblod*. Oslo: Lunde.
- Bø, G. (2006). *Å dikte Norge: dikterne om det norske*. Bergen: Fagbokforlaget.

⁸⁸ Liv Andersen het tidligere Liv Borge.

⁸⁹ Liv Borge går nå under navnet Liv Andersen.

- Carling, G. (2005). *Romani i svenskan: storstadsslang och standardspråk*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Carling, G. & Lindell, L. (2008). Grammatisk beskrivning. I: L Lindell & T. Thorbjørnsson-Djerf (2008). *Ordbok över svensk romani: resandefolkets språk och sånger*. Stockholm: Podium.
- Coruth, C. (2002). Irish travellers, Ireland's minority culture. Lastet ned 12.01.2011 fra http://www.essortment.com/all/irishtravellers_ryjv.htm
- Crystal, D. (2002). *Language Death*. Cambridge/New York: Cambridge University Press. [Elektronisk utgave] Hentet 05. 05. 2010 fra Ebrary.
- Den norske kirke (2011). Mikkelmess – alle englers dag. Lastet ned 11.01.2011 fra <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=2028>
- Dinglarradion (u.å.). *Dinglarradion – Sveriges bästa och enda radio för resandefolket*. Lastet ned 06.04.2011
- Dinglarradion (2011). *Dinglarradion internetradio för resandefolket*. [Facebookside]. Lastet ned 06.04.2011
- DMMH (u.å.). Bakgrunn. Lastet ned 24.02.2011 fra <http://www.dmmh.no/index.php?ID=1019>
- Eide, B. & Aanesen, E. (2008). *Nasjonens barn*. Oslo: Conflux AS.
- Ethnologue (2011a). Ethnologue: Languages of the World Lastet ned 07.03.2011 fra <http://www.ethnologue.com/home.asp>
- Ethnologue (2011b). Statistical Summaries. Lastet ned 07.03.2011 fra http://www.ethnologue.com/ethno_docs/distribution.asp?by=size
- Ethnologue (2011c). Romani, Tavringer. Lastet ned 13.02.2011 fra http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=rnu
- Etzler, A. (1944). *Zigenera och deras avkomlingar i Sverige: historie och språk*. Uppsala: University of Stockholm
- European Charter for Regional or Minority Language (sic) (2008). *Fourth periodical report: Norway*. Lastet ned 10.04.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/midtspalte/minoritet_ssprakpakta.html?id=86936
- Europarådet (2001). *European Charter for Regional or Minority Languages: application of the charter Norway* [sic] [Elektronisk versjon]. Lastet ned 25.02.2011 fra http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/report/EvaluationReports/NorwayECRM_L1_en.pdf
- Europarådet (2002). *Second Periodical Report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter: Norway* [Elektronisk utgave]. Lastet ned 28.03.2011 fra http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/NorwayPR2_en.pdf
- Europarådet (2008). *European Charter for Regional of Minority Language: Fourth periodical report: Norway* [Elektronisk utgave]. Lastet ned 02.03.2011 fra http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/NorwayPR4_en.pdf
- Europeisk pakt for regions- eller minoritetsspråk [ikke-offisiell norsk versjon]. (1992). [Elektronisk versjon]. I: *European Treaty Series* (148) s 181–200. Lastet ned 28.02.2011 fra http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Charter_no.pdf
- Facebook (2011). *våssnos som honkar dinglare* [Facebookgruppe]. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://www.facebook.com/group.php?gid=132502323431783&v=wall>
- Flekstad, K. (1949). *Omstreifere og sigøynere: studier over fantefolkets opprinnelse:*

- bidrag til norsk kriminologi*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Fodstad, H. (2000). Erfaringer fra tvangssterilisering og andre tap. I: B. Hvinden (red.) *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget, s 11–31.
- Foreningen Romanifolkets Kystkultur (2006). *Referat fra stiftelsesmøte, 03.05.06*. Lastet ned 24.02.2011 fra <http://www.kystkulturen.no/>
- Foreningen Romanifolkets Kystkultur (2011). *FRKs. Gjestebook & Debattforum* [sic]. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://www.kystkulturen.no/>
- Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (2010). *Tredje periodiske rapport om gjennomføringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. [Elektronisk versjon]. Lastet ned 08.04.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/midtspalte/rapporter/inger-pa-rammekonvensjonen.html?id=458136
- Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (2011). Utvalg skal kartlegge overgrep mot romanifolket. Lastet ned 24.02.2011 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/pressemeldinger/2011/utvalg-romanifolket.html?id=630288>
- Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (u.å.a). Minoritetsspråkpakten. Lastet ned 28.02.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/midtspalte/minoritetssprakpakta.html?id=86936
- Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (u.å.b). Samelovens språkregler og forvaltningsområdet for samiske språk. Lastet ned 28.03.2011 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/samiske_sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom.html?id=633281
- Fraser, A. (1992) [1995]. *The Gypsies*. Oxford: Blackwell
- Fraurud, K. & Hyltenstam, K. (1997). *Romani i Sverige*. Rapport för Minoritetsspråkskommittén. Centrum for tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet, JO1995:03, august 1997. Lastet ned 17.10.2010 fra http://www.kultur.stockholm.se/Nationella_Minoriteter/Pdf/31744f8f.pdf, s 411–465.
- Fraurud, K. & Hyltenstam, K. (1999). Språkkontakt och språkbevarande: romani i Sverige. I: K. Hyltenstam. (red.), *Sveriges sju inhemska språk: ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur. s 241–298.
- FRK (u.å). Hva er FRK? Lastet ned 08.04.2011 fra [kystkulturen.no](http://www.kystkulturen.no).
- Frogner, K. (regissør) (2003). *Tradra – i går ble jeg tater* [DVD]. Norge: Universal pictures.
- Gellner, E. (2006). *Nations and nationalism* (2. utg.). Malden, Mass.:Blackwell.
- Giles, H., Bourhis, R. Y. og Taylor, D. M. (1977). «Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations». I H. Giles (red.) *Language Ethnicity and Intergroup Relations*. London: Academic Press, s 307–348.
- Gotaas, T. (2007). *Taterne: livskampen og eventyret*. [Oslo]: Andersen og Butenschön.
- Granskingsutvalget for skole- og barnehjem i Vest-Agder og Aust-Agder (2009). *Gransking av skole- og barnehjem i Aust- og Vest-Agder* [Elektronisk versjon]. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.arkivverket.no/nno/content/download/7013/71983/file/BARNEHJEM.pdf>
- Grenoble L. A. & Whaley, L J. (2006). *Saving languages: an introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halvorsen, R. (2004). *Taternes arbeid for oppreising og anerkjennelse i Norge i dag*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

- Hambro, C. (2007). Når det koker i blodet. [Elektronisk utgave] *ABM*, 4(3). s 22–27. Lastet ned 08.04.2011 fra <http://www.abm-utvikling.no/publisert/abm-magasinet/abm-3-07-1>
- Hancock, I. (1977). The Social and Linguistic Development of Angloromani. *Working Papers in Sociolinguistics* 38. Southwest Educational Development Laboratory. Austin, Texas. Lastet ned 16.02.2011 fra http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_c_language_angloromani&lang=en&articles=true
- Hancock, I. (1984). Review of Okely. *The Journal of Intercultural Studies*, 5(4), s 61–64. Lastet ned 06.10.2010 fra http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_h_revie%20Okely&lang=en&articles=true
- Hancock, I. (1992). The Social and Linguistic Development of Scandoromani. Lastet ned 02.04.2009 fra http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_c_language_scandoromani&lang=en&articles=true
- Hancock, I. (2002). *We are the Romani people: ame sam e Rromane džene*. Hatfield: Centre de recherches tsiganes: University of Hartfordshire Press.
- Hanisch, T. (1976). *Om sigøynerspørsmålet*. Upublisert magisteravhandling i sosiologi, Universitetet i Oslo, 1974.
- Hauge, R. (2000). «... og alskens elendighet.» [Elektronisk versjon]. *rus & avhengighet* 2000 (4) s 18–21. Lastet ned 20.01.2010 fra http://www.idunn.no/file/ci/2824624/rus_2000_04_og_alskens_elendighet.pdf
- Hazell, B. (2002). *Resandefolket: från tattare til traveller*. Stockholm: Ordfront
- Helleiner, J. (2000). *Irish travellers: racism and the politics of culture*. Toronto: University of Toronto Press.
- Holme, I.M. & Solvang, B. K. (1996). *Metodevalg og metodebruk* [3. utg.]. [Oslo]:Tano.
- Hvinden, B. (2000). Innledning: Fra fordømmelse til respekt og verdighet. I: B. Hvinden (red.) *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget, s 11–31.
- Haave, P. (2000a). Sterilisering av tatere – kirurgi på «rasemessig» grunnlag? I: B. Hvinden (red.) *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget, s 32–73.
- Haave, P. (2000b) *Sterilisering av tatere 1934–1977: en historisk undersøkelse av lov og praksis* [Elektronisk versjon]. Oslo: Norges Forskningsråd. Lastet ned 25.03.2011 fra http://www.forskningsradet.no/no/Publikasjon/Sterilisering_av_tatere_19341977/1137743013531?lang=no
- ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. (2007). Lastet ned 24.02.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/samepolitikk/midtspalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o.html?id=451312>
- Iversen, R. (1944). *The romany language in Norway*. I: *Secret Languages in Norway* (1944–1950) (Bind 2). Oslo: I kommisjon hos Dybwad.
- Jacobsen, J. W. (2010). Et fristed i Lier for landeveiens hjemløse. Lastet ned 18.02.2011 fra http://www.historieboka.no/Modules/historiebok_tidsepoke_tema_artikkel.aspx?ObjektType=Article&Article.ID=2024&Category.ID=1161
- Johansen, I. (2006). *"Det er ikkje eit museumsspråk - det har noko med framtida å gjera" : ei sosiolingvistisk undersøkning av revitaliseringa av sørsamisk*. Upublisert mastergradsavhandling i nordisk språkvitenskap, Institutt for nordisk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Johansen, Å.M. (2009). *Velkommen te' våres Norge: en kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Manndalen i Gáivoutna/Kåfford*. Oslo: Novus forlag.

- Karlsen, L. [ved] (1993). *Romanifolkets ordbok: tavringsens rakripa, de reisendes språk: romani – norsk– engelsk*. Oslo/Gjøvik: Norbok a.s [trykk].
- Kaurel, F.-E. (2009). landhandel. I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 17.01.2010 fra <http://www.snl.no/landhandel>
- Kirkens Sosialtjeneste (u.å.). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 24.11.2010 fra http://snl.no/Kirkens_Sosialtjeneste
- Kirkens Sosialtjeneste (2011a). Dette jobber vi med. Lastet ned 22.02.2011 fra http://www.kirkenssosialtjeneste.no/default.asp?V_DOC_ID=747
- Kirkens Sosialtjeneste (2011b). Her finner du oss. Lastet ned 22.02.2011 fra http://www.kirkenssosialtjeneste.no/default.asp?V_DOC_ID=751
- Kjelstadli, K. (red.) (2003). *Norsk innvandringshistorie* (3 bind). Oslo:Pax.
- Klippenberg, A, O. (2000, 20. mars). «En skam vi ikke kan gå videre med». *Stavanger Aftenblad*. Lastet ned 08.04.2011 fra <http://www.aftenbladet.no/lokalt/146045/%7Barticle.url%7D>
- Kobro, B. (1997, 13. desember). Taternes Norges-saga. *VG*, s 51. Hentet fra Retriever.
- Krauss, M. (1992).). The world's languages in crisis. [Elektronisk utgave] *Language* 68. s 4–10.
- Kringkastingsloven (1992). *Lov om kringkasting av 4. desember 1992 nr. 127*. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://www.lovdatabasen.no/all/hl-19921204-127.html>
- Kulturdepartementet (2007). *St. meld. nr 35. (2007-2008): Mål og mening*. Lastet ned 17.10.2010 fra <http://www.regjeringen.no/nr/dep/kud/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2007-2008/stmeld-nr-35-2007-2008-/10/4.html?id=520184>
- Kulturnett.no (u.å.). Latjo drom. Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.kulturnett.no/nettressurser/nettressurs.jsp?id=T11610617>
- Kvale, S. & Brinkmand, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.) (Anderssen, T. M & Rygge, J. (overs.)), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Ladefoged, J. (1998). Romani elements in non-standard Scandinavian varieties. I: Y. Matras (ed.), *The Romani element in non-standard speech*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Landsorganisasjonen for romanifolket (2009). *Vedtekter for Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR)*. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://www.lor.no/lor/Vedtekter/cid/14429/>
- Landsorganisasjonen for romanifolket (2011). LOR [Gjestebok]. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://users4.smartgb.com/g/g.php?a=s&i=g44-05303-98>
- Larsen, A.-M. (2010). *Vi er fargerike bare vi tør: taternes fortellinger*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Larsen, B.K. (1991). *En gang var vi som vinden: samtaler med en norsk minoritet*. Oslo: Gyldendal.
- Larsen, B.K. (1997). *De som ser etter tegn*. Oslo: Tiden.
- Larsen, B.K. (1998). *De usynliges by*. Oslo: Tiden.
- Larsen, B.K. (1999). *Sangen om løpende hester*. Oslo: Tiden.
- Larsen, B.K. (2001). *Et annet folk*. Oslo: Tiden.
- Larsen, Ø. (u.å.). Johan Scharffenberg – utdypning (NBL-artikkel). I: *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 21.02.2011 fra http://www.snl.no/.nbl_biografi/Johan_Scharffenberg/utdypning
- Latjo Drom (u.å.a.). Velkommen! Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.glomdal.museum.no/html/romani/latjo-drom/om.htm#Samarbeid>
- Latjo Drom (u.å.b). Storsamfunnet: Svanviken arbeidskoloni. Lastet ned 08.04.2011 fra

- http://www.glomdal.museum.no/html/romani/latjodrom/storsam/storsamf_svanviken.htm
- Liegeois, J.-P. (1994). *Roma, gypsies, travellers*. Strasbourg: Council of Europe.
- LOR (2011). Hva er LOR? Lastet ned 08.04.2011 fra <http://www.lor.no/lor/Om-LOR/cid/14527/>
- Løsgjængerloven (1908). *Lov om løsgjængeri, betleri og drukkenskap, av 31. Mai 1900*. Kristiania: Grøndahl & Søns forlag.
- Lund, A.B. & Moen, B.B. (2010). *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Mardal, M. (2009). Gustav 1 Vasa. I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 21.09.2010 fra http://www.snl.no/Gustav_1_Vasa
- Matras, Y. (2002). *Romani: a linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press
- Matras, Y. & Bakker, P. (2003). The study of mixed languages. I: Y. Matras & P. Bakker (eds.), *The mixed language debate: theoretical and empirical advances*. s 1-20.
- Matras, Y., Gardner, H., Jones, C. & Schulman, V. (2007). Angloromani: A Different Kind of Language? [Elektronisk versjon], *Anthropological linguistics* 49 (2). s 142–184. Lastet ned 16.02.2011 fra <http://www.jstor.org/stable/27641824?origin=JSTOR-pdf>
- McMahon, A.M.S. (1994). *Understanding language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Minken, A. G. (2009). romanifolk. I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 23.09.2010 fra <http://snl.no/romanifolk>
- Mæhlum, B. (2007). *Konfrontasjoner: når språk møtes*. Oslo: Novus forlag.
- NFR (1999). Delprogrammet «Forskning om taterne». Lastet ned 24.02.2011 fra <http://forskningsradet.ravn.no/bibliotek/forskning/199805/1998050301.html>
- NFR (u.å.) Delprosjekt om Romanifolkets kultur, språk og opprinnelse: Musikalske uttrykksformer. Lastet ned 24.02.2011 fra <http://www.forskningsradet.no/servlet/Satellite?c=Prosjekt&cid=1193731627990&lang=no&pagename=ForskningsradetNorsk%2FHovedsidemal>
- NHC (2009). *Norsk romani-/taterpolitikk. Fortid, nåtid, framtid. En menneskerettslig vurdering av hovedtrekk i norsk politikk i forhold til romanifolket/taterne*. Lastet ned 24.02.2011 fra http://www.nhc.no/php/files/documents/Tema/MRnorge/romanirapport_final_version.pdf
- Nilsen, J. (2004, 6. mai). Barnehjemmet ble aldri godkjent. *Romerikes Blad*. Lastet ned 22.02.2011 fra http://www.rb.no/lokale_nyheter/article1108573.ece
- Norsk misjon blant hjemløse (u.å). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 25.11.2010 fra http://www.snl.no/Norsk_misjon_blant_hjeml%C3%B8se
- NOU 1980:42 (1980). *Omstreiferne: deres situasjon og samfunnets hjelpetiltak for dem*. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
- NOU 2009:08. (2009). *Kompetanseutvikling i barnevernet: kvalifisering til arbeid i barnevernet gjennom praksisnær og forskningsbasert utdanning*. Oslo: Barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet. Lastet ned 13.01.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009-08.html?id=558007>
- NRK (2009). Larsen, Britt Karin. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/forfattere/653324.html>
- NTB (1998, 11. februar). Taterne uenig om registrering som minoritet. Hentet fra Retriever.
- NTB (2000, 16. november). Kirkemøtet ba taterne om unnskyldning. Hentet fra Retriever.

- Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Opstad, G. (1986). *Ut av reisendes folk*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Ossietzky-prisen (2010). I: *Store Norske Leksikon*. Hentet 22.02.2011 fra <http://www.snl.no/Ossietzky-prisen>
- Persen, K. (1998, 12. februar). Beklaget overgrep mot taterne. *Dagbladet*, s 6. Hentet fra Retriever.
- Pettersen, K.-S. (1997). *En kvalitativ studie av tiltak rettet mot barn av tater i perioden 1914–1986*. Hovedoppgave i sosiologi, NTNU.
- Pettersen, K.-S. (1999). *Forholdet mellom Norsk misjon blant hjemløse og sentrale myndigheter på området barnevern*. Trondheim, Institutt for sosiologi og statsvitenskap. NTNU.
- Pettersen, K.-S. (2000). For barnas skyld? Ideologi og praksis i tiltakene rettet mot taternes barn. I: B. Hvinden (red.), *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget, s 74–100.
- Ribsskog, Ø. (1945). *Hemmelige språk og tegn: taterspråk, tivolifolkernes språk, forbryterspråk, gateguttpråk, bankespråk, tegn, vinkel- og punktskrift*. Oslo: Tanum.
- Robins, R. H. (1997). *A short history of linguistics* (4. utg.). London: Longman.
- Romanialliansen (2005). Solstrand Barnehjem: «Jacob Walnums hjem». Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.tatere.no/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=2>
- Romanialliansen (u.å.). Latjo drom. Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.tatere.no/modules.php?name=News&file=article&sid=518>
- Romanialliansen (2011). *Romanialliansen – et møtested for oss romanifolk*. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://www.tatere.no/>
- Romanifolkets/taternes kulturfond (u.å.). Retningslinjer for utdeling av midler fra avkastningen fra romanifolkets/taternes kulturfond. Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.rtfondet.no/>
- Rottem, Ø. (1998, 20. desember). Voluminøst oppgjør. *Dagbladet*, s 36. Hentet fra Retriever.
- Rottem, Ø. (1999, 29. desember). Mektig trilogi. *Dagbladet*, s 49. Hentet fra Retriever.
- Røyneland, U. (2003). Kapittel 1: Språk og dialekt. I: B. Mæhlum, G. Akselberg, U. Røyneland, & H. Sandøy, *Språkmøte: innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s 13–31.
- Salvesen, H. (u.å) Sten Svantesson Sture. I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 23.09.2010 fra http://snl.no/Sten_Svantesson_Sture
- Sandvik, A.-B. (1999). *Kampen om barna: personer av taterslekts erfaringer fra barne- og skolehjem*. Oslo: Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Sandvik, A.-B. (2000). Å være tater i barne- og skolehjem. I: B. Hvinden (red.) *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget, s 101–129.
- Seip, A.-L. (1994). *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740–1920* (2. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Schlüter, R. (1993). *De reisende: en norsk minoritets historie og kultur*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Skorgen, T. (2002). *Rasenes oppfinnelse: rasetenkningens historie*. Oslo: Spartacus.
- SOU 2000:20 (2000). *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975* [Elektronisk versjon]. Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/64/212fc81a.pdf>
- Spesidaler (2011). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 21.01.2011 fra <http://snl.no/spesidaler>
- Starkie, W. (1957). *The road to Santiago*. Berkeley/Los Angeles: University of California

- Press.
- St. meld. nr. 15 (2000–2001). *Nasjonale minoriteter i Noreg - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/20002001/stmeld-nr-15-2000-2001-/6.html?id=585236>
- St. meld. nr. 35 (2007–2008). *Mål og meining*. Lastet ned 28.02.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nn/dep/kud/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2007-2008/stmeld-nr-35-2007-2008-/10/4.html?id=520184>
- St. meld. nr. 44 (2003–2004). *Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener*. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-44-2003-2004-/15.html?id=198310>
- St. prp. nr. 80. (1997–1998). *Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets rammekonvensjon av 1. februar 1995 om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. Lastet ned 23.02.2011 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/stprp-nr-80-1997-98-.html?id=202013>
- Statistisk sentralbyrå (2009). Tabell 3.10: Folkemengde etter fødeland. Lastet ned 08.04.2011 fra <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/3-10.html>
- Statistisk sentralbyrå (2011a) *Befolkning*. Lastet ned 22.03.2011 fra <http://www.ssb.no/befolkning/>
- Statistisk sentralbyrå (2011b). *Konsumprisindeksen: beregn prisendring selv*. Lastet ned 21.01.2011 fra <http://www.ssb.no/kpi/>
- Statsarkivet i Kongsberg (u.å). *Barnehjem, barneverninstitusjoner, fødehem og spesialskoler i Telemark, Buskerud og Vestfold*. [Elektronisk versjon]. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.arkivverket.no/nno/content/download/7013/71983/file/BARNEHJEM.pdf>
- Stemland, T. (1999, 13. september). Et storverk er fullført. *Aftenposten Morgen*, s. 23.
- Sundby, K. (2005). Fanden i vold! Lastet ned 25.02.2011 fra <http://www.karlsvognateater.no/index.asp?DocID=14&Lang=1>
- Sundt, E. (1852) [2005]. *Beretninger om fante- eller landstrygerfolket i Norge: bidrag til kundskap om de laveste samfunnsforholde*. Lastet ned 14. 04. 2009 fra http://www.rhd.uit.no/sundt/bind1/eilert_sundt_bd1.html
- Sundt, E. (1862) *Anden Aars-Beretning om Fantefolket*. Lastet ned 24.03.2011 fra http://www.rhd.uit.no/sundt/bind1/eilert_sundt_bd1.html#Anden
- Sundt, E. (1863). *Tredie Aars-Beretning om Fantefolket*. Lastet ned 24.03.2011 fra http://www.rhd.uit.no/sundt/bind1/eilert_sundt_bd1.html#Tredie
- Sundt, E. (1865). *Fjerde Aars-Beretning om Fantefolket*. Lastet ned 24.03.2011 fra http://www.rhd.uit.no/sundt/bind1/eilert_sundt_bd1.html#Fjerde
- svangerskapsavbrudd – abortkampen (u.å.) I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 22.02.2011 fra <http://www.snl.no/svangerskapsavbrudd/abortkampen>
- Sørensen, P.-O. (manus og regi). (2000) *Tater!* [Teaterstykket] Oslo Nye Teater (2000) Informasjon lastet ned 25.02.2011 fra <http://www.dramatiker.no/index.php?id=16147>
- Sørensen, Ø. (red.) (1998). *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Tataria (2009). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 04.05.2009 fra

- <http://www.snl.no/Tataria>
- Tatariet (1919). I: *Nordisk familjebok*. Lastet ned 14.04.2009 fra <http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=nfch&page=0277>
- Tatarstan – historie (2011). I: *Store Norske Leksikon*. Lastet ned 11.01.2011 fra <http://www.snl.no/Tatarstan/historie>
- Taternes Landsforening (u.å.). Vedtekter for Taternes Landsforening (TL). Lastet ned 22.02.2011 fra <http://taterne.com/index.php/983390>
- Taternes Landsforening (2011). Velkommen til vår gjestebok. Lastet ned 06.04.2011 fra <http://users4.smartgb.com/g/g.php?a=s&i=g43-15162-1c>
- Tavringen (2011). *Tavringen: nyhetsorgan for Foreningen Romanifolkets Kystkultur*. Lastet ned 06.04.2011 fra tavringen.com
- Thesleff, A. (1904). *Zigenare: en inledande öfversikt till det af författaren vid Skansens vårfest 1904 anordnade Zigenarläget*. Stockholm: Nordiska Museets Förlag.
- Thomason, S. G. (2003). Social factors and linguistic processes in the emergence of stable mixed languages. I: Y. Matras & P. Bakker. (eds.), *The mixed language debate: theoretical and empirical advances*. s 21–40.
- UiO (2010). Romanifolkets kultur, språk og opprinnelse: Musikalske uttrykksformer (avsluttet). Lastet ned 24.02.2011 fra <http://www.hf.uio.no/imv/forskning/prosjekter/romani/index.html>
- US Census Bureau (2011). U.S. & World Population Clocks. Lastet ned 07.03.2011 fra <http://www.census.gov/main/www/popclock.html>
- Vergerådsloven (1896). *Lov om Behandlingen af forsømte Børn af 6. juni 1896 med anmærkninger og henvisninger*. Lastet ned 14.01.2011 fra http://www.hive.no/getfile.php/Filer/Biblioteket/digitalisert/lover/Lov_om_behandlingen_af_forsømte_born.pdf
- Vikipidiya – I Mesti Enchiklopidiya (2011). Sherutni patrin. Lastet ned 06.04.2011 fra http://rmy.wikipedia.org/wiki/Sherutni_patrin_-_%E0%A4%B6%E0%A5%87%E0%A4%B0%E0%A5%81%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%A8%E0%A4%BF_%E0%A4%AA%E0%A4%BE%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A5%80%E0%A4%A8
- Vuorela, K. & Borin, L. (1998). Finnish Romani. [Elektronisk versjon] I: Ó. Corráin, A. & S. Mac Mathúna (eds.) *Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland*. Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Celtica Upsaliensia* 3. Uppsala. s 51–76. Lastet ned 16.02.2011 fra <http://spraakbanken.gu.se/personal/lars/pblctns/FinnishRomani.pdf>
- Westlie, B. (1995). *Drømmen om det perfekte menneske: fra arvehygiene til genhygiene*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag A/S.

VEDLEGG

Vedlegg 1:

Informasjon om deltakelse i masterprosjekt om romani

Jeg er masterstudent i nordisk språkvitenskap ved NTNU i Trondheim og holder på med et prosjekt om romani som skal munne ut i en masteravhandling (hovedfagsoppgave) våren 2011. Det overordnede målet for avhandlingen er å forsøke å skape et bilde av bruk av romani i Norge i dag. Samtidig vil jeg sette bruken av språket inn i en sosial kontekst og se på hva som ligger bak valget om å fortsette å bruke/slutte å bruke et språk. I tillegg vil jeg sette fokus på noe jeg oppfatter er mindre kjent i samfunnet: At det tradisjonelt har funnet flere språk enn norsk i Norge.

Deltakelse i prosjektet innebærer å delta på en intervjusamtale som beregnes å ta 1-2 timer. Denne samtalen vil bli tatt opp på bånd, og jeg kommer til å ta notater underveis. Opptakene vil bli behandlet konfidensielt, og all informasjon vil bli anonymisert i den ferdige avhandlingen. Biografiske opplysninger som navn, bosted og kjønn kommer ikke med i den skriftlige avhandlingen og vil heller ikke bli lagret samme med opptakene. Jeg er klar over at det alltid vil være en sjanse for at noen som kjenner deg vil kunne kjenne deg igjen i den ferdige avhandlingen på bakgrunn av innholdet i intervjuet, men skal gjøre mitt beste for å minimere denne risikoen.

Jeg håper å få mulighet til å ta opp kontakten med deg og gjennomgå din del av avhandlingen i ettertid, slik at eventuelle misforståelser eller mistolkninger blir rettet opp før oppgaven går i trykken.

Det vil være anledning til å trekke seg fra prosjektet fram til mars 2011, en måned før oppgaven skal leveres inn.

Som takk for innsatsen vil jeg selvfølgelig tilby deg et gratis eksemplar av den ferdige oppgaven.

Har du noen spørsmål om prosjektet, er det bare å ta kontakt.

Vennlig hilsen

Åsta Mari Aune

[Kontaktinformasjon utelatt her]

Vedlegg 2:

Samtykkeerklæring for masterprosjekt om romani

Jeg,

.....,

samtykker med dette til å delta i forskningsintervjuer til prosjektet.

Jeg er informert om at intervjuet vil bli tatt opp på bånd og at utdrag fra dette båndopptaket vil danne basis for masteroppgaven. Jeg er også informert om at jeg kan trekke meg fra prosjektet eller be om å få slettet eller utelatt deler av intervjumaterialet fram til mars 2011, en måned før masteroppgaven innleveres.

I oppgaven vil jeg så langt det er mulig bli anonymisert. Jeg er likevel klar over muligheten for at folk som kjenner meg kan kjenne meg igjen i oppgaven, selv om opplysninger som navn, bosted og kjønn blir anonymisert i den skriftlige avhandlinga.

Sted og dato:

Signatur:

_____

Vedlegg 3:

INTERVJUGUIDE

BRIEFING

Mål for prosjektet: Forsøke å skape et bilde av bruk av romani i Norge i dag. Sette bruken av språket inn i en sosial kontekst: Hva ligger bak valget om å fortsette å bruke/slutte å bruke et språk. Sette fokus på noe som er mindre kjent i samfunnet: At det tradisjonelt har funnet flere språk enn norsk i Norge.

Intervjuet vil bli tatt opp på bånd. Hele eller deler av materialet vil seinere bli omgjort til tekst. Materialet vil kun være tilgjengelig for undertegnede (+ kanskje veileder). Deler av materialet vil dukke opp i en masteravhandling som kommer våren 2011. Informantene vil bli anonymisert med mindre de ytrer ønske om noe annet.

PERSONALIA

Navn, fødselsår.

«LIVSHISTORIE»

Oppvekst: Familieforhold (foreldre/søsken) /
oppvokst hos familie eller under omsorg av Misjonen e.l./
fast hjem eller reisende under oppveksten.

Har du nær kontakt med flere fra romanifolket?

Har du barn/barnebarn?

SPRÅKET

DEG: Snakker du selv romani?

Hvis ja: I hvilken grad? (Enkeltord/bestemte uttrykk/ord i en bestemt kategori/flytende/annet)

I hvilke situasjoner? (Familiesammenheng/venner/eldre personer/barn/når barn/andre ikke skal forstå/annet)

Om hvilke emner?

Har språket en viktig plass i livet ditt?

Hvis nei: Har du på noe tidspunkt gjort det?

I så fall: Hva gjorde at du sluttet?

DIN FAMILIE:

Gjorde dine foreldre/andre eldre slektninger det?

Hadde språket en viktig plass i din barndom?

Dersom du har barn [alder på disse]: Snakker disse romani?

Dersom du har barnebarn [alder på disse]: Snakker disse romani?

Nøkkelsspørsmål: I hvilke situasjoner blir/ble språket brukt?

Hvis språket ikke lenger er i bruk:

Når gikk det ut av bruk i din familie?

Vet du/har du noe formening om hvorfor det gikk ut av bruk?

I hvor stor grad mener du språket lever/er i bruk i dag hos:

Den eldre garde (60+)

Voksengenerasjonen (40-60)

Unge voksne (20-40)

De yngste (0-20)

IDENTITET

Hva legger du selv i det å være romani?

Hvilke kriterier mener du må oppfylles for at man kan regnes som romani i dag?

- Genetikk: Begge/en av foreldrene romani? Minst én av besteforeldrene?
- Opprettholdelse av tradisjoner: Reising, håndverk, klesdrakt.
- Beherske språket: I hvilken grad?

TATERBEGREPET

Oppfatter du begrepet «tater» som et nøytralt begrep, eller som et negativt ladet begrep?

Bruker du det selv? I så fall: I hvilke situasjoner? Hvis ikke, hva bruker du i stedet? Hva vil du selv bli kalt?

SPRÅKLIG REVITALISERING

Er det din oppfatning at romani har kommet mer i bruk de siste årene?

Hvis ja: Hva tror du er årsaken til dette?

I løpet av 1990 tallet fikk blant annet romanifolket status som offisiell minoritet og blant annet romani status som offisielt nasjonalspråk i Norge [Ha mer info om dette klart- eget ark]

- Er dette noe som er kjent for deg? [Hvis nei: Overvei å kom med mer info]

- Hvis ja:

- Hvordan oppfatter du å bli klassifisert som en nasjonal minoritet? (Bekreftelse/stempling)

- Har du merket noe til denne endringen i praksis? Er det satt i gang noen tiltak som følge av dette?

DEBRIEFING

Spørre om informanten har noe mer vedkommende vil snakke om/ ta opp.

Hvordan opplevde du intervjuet?

Oppsummere de viktigste punktene fra intervjuet (sjekke at det er oppfattet riktig).

Finne ut i hvor stor grad informanten vil bli anonymisert. Går det greit å bruke dekknavn+alder (antydelse)? [Eks: «Astrid», f. 1939/f. 1930-tallet] Vil informanten bli navngitt spesifikt?

Vedlegg 4:

SITATSJEKK

Hei, og takk for et fint intervju i forbindelse med min masteroppgave om bruk av romani i Norge i dag.

Jeg har nå valgt ut hvilke sitater jeg vil ha med i oppgaven, og oversender disse til sitatsjekk hos deg. Jeg har i utgangspunktet skrevet ned sitatene så ordrett som mulig og har forsøkt å bevare et muntlig preg, samtidig som jeg har luket bort diverse småord her og der. Det er viktig for meg at jeg har oppfattet korrekt det du har sagt, og håper du kan presisere dersom jeg har gjengitt noe unøyaktig. Dette gjelder særlig for ord på romani. Selv om jeg har prøvd å skrive det ned så lydrett som mulig og konsultert Ludvig Karlsens ordliste der det har vært mulig, ser jeg gjerne at du ser over stavemåten min.

Siden innleveringsfristen er rett over påske og jeg har en stor redigeringsjobb foran meg i mellomtida, må jeg dessverre sette førstkomende søndag, 17. april, som frist for *store* endringer i sitatene.

Som takk for deltakelse i prosjektet skal du få ett eksemplar av den ferdige oppgaven. I den forbindelse trenger jeg din postadresse.

Takk for all hjelp i forbindelse med prosjektet, og jeg håper du får ei riktig fin påske!

Vennlig hilsen

Åsta Mari Aune

[Kontaktinformasjon utelatt her]

Sammendrag

De reisende, også kjent som romanifolk eller tatere, er en norsk nasjonal minoritet med 500 års historie på norsk jord. De har sitt eget språk, skandoromani, et sammenflettet språk med ordtilfang fra romani og grammatikk fra norsk og svensk.

De reisendes nærvær i Norge har til alle tider blitt kraftig regulert og motarbeidet gjennom lovverket. Fra midten av 1800-tallet ble det ført en statlig assimilasjonspolitik mot norske reisende, som blant annet inkluderte internering, fratakelse av barn og sterilisering på sosialt grunnlag. Målet var en *kulturell avprogrammering*, der de reisende skulle oppgi sitt språk og sin kultur.

Fra 1970-tallet har det gradvis kommet et stemningsskifte i norsk politikk overfor minoriteter. Assimilasjonspolitikken overfor reisende ble avvirket i løpet av 1980-tallet, og de reisende har i løpet av 1990-tallet fått økt anerkjennelse som minoritet. I 1999 ratifiserte Norge *Europarådets om beskyttelse av nasjonale minoriteter* i kraft, og de reisende ble definert som en norsk nasjonal minoritet. I 1998 trådte *Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk i kraft* og skandoromani fikk nå status som et norsk minoritetsspråk. Begge disse ratifiseringene antas å ha medført en statusheving av de reisende og skandoromani.

I denne avhandlingen har jeg forsøkt å gi en beskrivelse både av de reisende som gruppe og skandoromani som språk. Dette har jeg basert både på eksisterende kilder om de reisende og om skandoromani, og på egeninnsamlet kildemateriale fra feltarbeid. Mitt eget kildemateriale består av dybdeintervjuer av tre reisende av ulik alder som alle er foretatt i løpet av 2010. Dette materialet er det redegjort for i kapittel 2.

Selve hoveddelen av avhandlingen av fire kapitler. I kapittel 3 gjør jeg først rede for de reisendes ferd gjennom Europa, ulike opphavsteorier knyttet til de reisende og gir et raskt innblikk i de reisendes kultur. Jeg gjennomgår i kapittel 4 ulike aspekter ved skandoromani – både som *sammenflettet språk* eller *pararomani*, som minoritetsspråk, som truet språk og som hemmelig språk. Videre ser jeg i kapittel 5 på assimilasjonspolitikken mot de reisende, og forsøker å knytte politikken opp mot tendenser i tiden, før jeg trekker inn stemningsskiftet i norsk politikk overfor de reisende fra 1970-tallet og fram til i dag. På bakgrunn av de ovennevnte momentene har jeg så i kapittel 6 forsøkt å analysere de reisendes etnolingvistiske vitalitet som gruppe og skandoromanis vitalitet som språk.

